

NAPKELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

Hekler Antal: A középkori ember kialakulása
Bisztray Gyula: „XVII. Lajos“ Erdélyben

Szőke Sándor: Fölfelé a transverzális úton (novella)

Helen M. Fox: Kert és virág Amerikában

Galambos G. Ferenc: Tyanai Apollonius, a regényhős

Gáspár Jenő: Pekár Gyula †

Kozocsa Sándor: Tolnai Vilmos halálára

Dömötör István: Zala György

Thurzó Gábor: Ernst Penzoldt, a humanista

Hódsághy Béla, Eino Loino, Juljan Tuwim és Vathy Elek
versei.

A kritikai és szemle rovatokban:

Átányi István, Jacques Bainville, Baránszky Jób László, Vieki Baum, Berezzeli A. Károly, Boronkay Antal, Dénes Gizella, Getrud von Le Fort, Ijjas Antal, Karinthy Frigyes, Emil Ludwig, Nadányi Zoltán, Nemesné Müller Márta, Pap Károly, Sárközi György, M. Schirrneister.

műveiről ír:

Bálint Sándor, Dénes Tibor, Fábián István, Hamvas József, Jánossy Margit, Kézai Béla, Kiss Tamás, Kolozs Pál, Marek Antal, Mihály László, Neller Mátyás, Sötér István és Szondy György.

1937. ÉV

9. SZÁM

XV. ÉVFOLYAM

ÁRA 1.20 PENGŐ

SZEPTEMBER 1.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felolós szerkesztő:

KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 Pengő. Külföldre 15 Pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefonszám: 131—420.

Szerkesztőségi órák: kedden 3—5-ig.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Hekler Antal</i> : A középkori ember kialakulása	569	<i>Eino Leino</i> : Három verse. <i>Képes Géza</i> fordítása... ..	593
<i>Juljan Tuwim</i> : Versek <i>Bardócz Árpád</i> fordítása... ..	576	<i>Bisztray Gyula</i> : «XVII. Lajos» Erdélyben	595
<i>Szöke Sándor</i> : Fölfelé a transverzális uton	579	<i>Vathy Elek</i> : Nézem a fiamat (Vers)... ..	602
<i>Helen M. Fox</i> : Kert és virág Amerikában		<i>Galambos G. Ferenc</i> : Tyanai Apollonius, regényhős a késő-görög korból	603
<i>Simor Miklós</i> fordítása	590	<i>Hódsághy Béla</i> : Őszi est (Vers)... ..	611

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Gáspár Jenő</i> : <i>Pekár Gyula</i> †	612	<i>Hamvas József</i> : <i>Nadányi Zoltán</i> : Szegény ember naplója	622
<i>Kozocsa Sándor</i> : <i>Tolnai Vilmos</i> halálára	614	<i>Sötér István</i> : <i>Sárközi György</i> : <i>Viola</i> ...	623
<i>Fábián István</i> : <i>Nemesné Müller Márta</i> : A Családi Iskola életkeretei, nevelő és oktató munkája	615	<i>Szondy György dr.</i> : <i>Átányi István</i> : Északi hűség	624
<i>Kolozs Pál</i> : <i>Karinthy Frigyes</i> : Utazás a koponyám körül... ..	617	<i>Neller M.</i> : <i>Jacques Bainville</i> : Diktátorok	625
<i>Fábián István</i> : <i>Baránszky Jób László</i> : A magyar széppróza története szemelvényekben	618	<i>Kiss Tamás</i> : Az osztrák és magyar történeti ballada	626
<i>Fábián István</i> : <i>Getrud von Le Fort</i> : <i>Veronika</i> kendője... ..	619	<i>Mihály László</i> : <i>Vicki Baum</i> : <i>Karrier</i> ...	627
<i>Kiss Tamás</i> : <i>LadislauS Szemere</i> : <i>Ungarische Dichtungen</i>	619	<i>Dénes Tibor</i> : <i>Pap Károly</i> : <i>Irgalom</i> ...	628
<i>Kézai Géza</i> : <i>Ijjas Antal</i> : Üzenet... ..	621	<i>Mihály L.</i> : <i>Dénes Gizella</i> : <i>Eliza</i> tündöklése	629
		<i>Marek Antal</i> : <i>M. Schirrmeister</i> : A kényeztetett gyermek	630
		<i>M. Jánossy Margit</i> : <i>Emil Ludwig</i> : <i>A Nilus</i> Egyiptomban	631
		m. k.: <i>Fiatall írók antológiája</i>	631

SZEMLE:

<i>Bálint Bándor</i> : <i>Színház</i>	632	<i>Dömötör István</i> : <i>Képzőművészet</i>	634
--	-----	---	-----

KÜLFÖLDI KRÓNIKA:

<i>Thurzó Gábor</i> : <i>Ernst Penzoldt</i> , a humanista... ..	637		
---	-----	--	--

A KÖZÉPKORI EMBER KIALAKULÁSA.

(*Fiziognómiai problémák a késő-antik portréművészet köréből.*)

Irta: *Hekler Antal.*

ATÖRTÉNETTUDOMÁNY még távolról sem aknázza ki kellőképpen azt a nagyszerű ember-archívumot, amit az antik portréművészet emlékeinek gazdag sorozata magában rejt. Az egyéni létezésnek ezekkel a beszédes és közvetlen dokumentumaival szemben még a legkimerítőbb személyleírás is csak fakó és szegényes. Szemléletükbe merülve, mintha az emberi lélek Sybilla-könyveiben lapozgatnánk. Az egyéni embersors függőnye föllebben, a mult jelenné, a történelem élménnyé változik. Jelentőségük azonban az egyéni létezés határain messze túlterjed, mert egyben az általános embersorsnak is képviselői. Az ember fiziognómiai alkata és kifejezése a századok folyamán sok ezernyi változatot termelt, melyeken belül azonban bizonyos alapvető történeti sorstípusok világosan felismerhetők. Látni fogjuk, hogy azok az emberek, akik az örömek és szenvedések egyazon végzetűjtjait járják, előbb-utóbb fiziognómiailag is sorstestvérekké lesznek.

Alapjában a két polárisan ellentétes világnézettípusnak megfelelőleg két ugyancsak polárisan ellentétes fiziognómiai sorstípust különböztethetünk meg: az egyik a sorsirányító, világformáló, a másik a sorsát megadással tűrő, világlomlási fiziognómia. Az előbbi földhöz kötött, az utóbbi inkább kozmikus jellegű. Miként látható, ez a polaritás már az ókor és középkor ellentétére van beállítva.

Hogy a nagy, történeti válságkorszakok az emberi arcokon is visszatükröződnek, ennek első, nagyszerű példáit Egyiptom története szolgáltatja. A régi birodalom összeomlása nyomán beállott véres zavarok s általános bizonytalanság az írókat is sötétlátókká tették. Szavaik komoran csengenek, mint a lélekharang. «A nevetés meghalt, sehohsem hallani többé. Szomorúság járja be az országot s nyomában jaj és panasz kél. Az ország forog, mint a fazekaskorong.» A csalódás keserősége s a fájdalom megpróbáltatása a fáraók trónját sem kerülte el. Ezt mutatják azok a megkapón tragikus intelmek, melyeket I. Amenemhet fiához intézett: «Légy óvatos alattvalóiddal szemben, ne engedd őket közel magadhoz s maradj egyedül. Ne higgy a testvérenek, ne ismerj barátot, ne tőrj bizalmi embereket magad körül, még álmodban is gondosan vigyázz a szívedre, mert a szerencsétlenség idején az ember mindig magára marad.» Az embersorsnak ezek a súlyos megrázkódtatásai az arcokon is mély nyomokat hagytak. A fiziognómiai kifejezésnek ezt az átalakulását III. Sesostris és III. Amenemhet ránk maradt képmásai (Breasted: *Geschichte Aegyptens* 94, 97 és

102. kép.) megkapó erővel szemléltetik. A régi birodalom embertípusának kiegyensúlyozott, derűs nyugalma eltűnt. (Lásd u. o. az 54. és 8. képet) Az élet küzdelemmé és teherre változott. Gond és bánat költözött be a világba. A középső birodalomnak ezek a fájdalmas, drámasággal telített képmásai mint önálló történeti sorstípusok élesen elválnak ugyan a régi birodalom arcképeitől, de mégsem alkotnak hozzájuk viszonyítva poláris ellentétet a fönti értelemben.

A fiziognómiai kifejezés poláris átalakulását csak az emberiség történetének legnagyobb világnézeti válsága, az antik világ összeomlása hozta magával.

Ez az átalakulás természetesen nem hirtelen, nem máról-holnapra, hanem csak lassanként és fokozatosan ment végbe. A középkort az ókortól több évszázados átmeneti korszak választja el. Az első válságtünetek a Kr. u. 1. századra nyúlnak vissza. Az utakat, melyek az antik szellemi kultúra fölépítéséhez vezettek, most elhagyják, az antik világnézet ősi fellegvárait feladják. Úgy érzik, hogy minden tudás és tapasztalat csak csalódásra vezet. Ennek a csalódásnak volt az eredménye a minden értékben való kételkedés, az érzéki tapasztalás elégtelenségének s minden megismerés relativitásának az egyre erősödő tudata. Az emberek az érzéki valóságban való hitüket elvesztették, s az igazság forrásait a belső világba helyezték át. Már Seneca írásain is észrevehető az élet kimélyítésére való törekvés. Az értelem csődöt mondott, fölemelő biztonságot egyedül az érzések adhatnak. A pozitív megismerést az érzelmi hevület váltja fel. A tudomány és a filozófia hitelüket veszítették. A megváltás után sóvárgó emberiségnek nem bölcselőkre és tudósokra, hanem csodatevőkre és prófétákra van szüksége. Ez magyarázza meg a Kisázsiaiban működött parioni Peregrinus és tyanai Apollonios nagy sikerét, kinek hosszúra nyúlt élete az egész első századot betöltötte. Mindkettőjüket csodatevő erővel ruházták fel. Jóslataik áttörték a pozitív megismerés határait. Mindketten szerzetesi életet éltek s Apolloniosnak Philostratosnál fennmaradt életrajza tiszta középkori legenda. Tartózkodott a bortól és a húselektől, nem hordott állati gyapjúból szőtt ruhát, hanem szemlesütve és mezítláb, vászonöltönyben járt, haját megnövesztette s egész életére szüzességet fogadott. Mint később gerasai Nikomachos és apameai Numenios, Apollonios is a test tisztátalanságát s a lélek tisztaságát hirdette. Ezekben a példákban a középkori aszketikus szerzeteseszmény első ébredésének jeleit látjuk. Ilyen világtól elfordult, csak lelki üdvösségükkel törődő aszkétáknak kellett volna Plotinos megálmodott kolostorvárosát, Platonopolist benépesíteniök.

Parioni Peregrinusnak és tyanai Apolloniosnak számos szobrot emeltek. Apollonios képmását Alexander Severus császár később Krisztus, Ábrahám és Orpheus szobrai mellé larariumába helyezte. Sajnos, ezek közül az arcképszobrok közül egy sem maradt ránk s így a Kr. utáni 1.—2. századi szerzetesípus fiziognómiai alkatát nem ismerjük. A ko-

mor, világtól elzárkózott, lényegében már középkori, új embertípusnak az első példáit csak a Kr. utáni 4. század emlékanyagában találjuk. Jellemző, hogy ezek az életigenléstől elszakadt, sötét tekintetű portréfejek valamennyien nem Itália földjén, hanem a görög Keleten kerültek elő. Itt már a Kr. u. 2. századból maradtak ránk emberábrázolások, melyeket joggal tekinthetünk a bizánci festészet keleti előfutárainak. Azokra a falfestményekre célunk, melyeket néhány évvel ezelőtt az Euphrates középfolyása mentén fekvő dura-europosi határerőd egyik, palmyrai istenségeknek szentelt házikápolnijában fedeztek föl. A homloknézetben, tétlenül egymás mellé felsorakoztatott alakok nem állnak szilárdan a lábukon. Testi és térbeli realitásukat épügy elvesztették, mint a ravennai S. Vitale nagyhirű császárhozaikjának szereplői. Az ábrázolás a változó fizikai világból változhatatlan szellemi dimenziókba siklott át. Hasonló törekvéseket észlelhetünk néhány Kr. u. második századból való palmyrai portrémellképen is. A fej szigorú homloknézetben mozdulatlanul ül a nyakon. A tekintet ismeretlen távolba mered. A merő tartás s az ismeretlen világokba szegzett tekintet révén az ábrázoltak a földi térrel és idővel való kapcsolatukat elvesztették. Arc kifejezésük szinte földöntúli, de nyugodt, a rezignáció minden nyoma nélkül. S éppen ez a minden keserűségtől mentes nyugalom az, ami ezeket a keleti embereket a Nyugat világkerülő, fanyar embertípusától elválasztja.

A világlomást tükrözö fiziognómiák első feltünése a Kr. u. 3. század második felére esik. Az antik világ összeomlása szempontjából ennek a századnak sorsdöntő volt a jelentősége. A világnézeti válság ekkor érte el tetőfokát. A véres harcokban kimerült és földi létében veszélyeztetett emberiségen erőt vett a megváltás utáni vágy. Nemcsak a kereszténység, hanem az eleusisi misztériumok s a megváltást ígéro keleti vallások is nagy tömegeket vonzottak magukhoz. Az új pythagoreus és neoplatonikus tanoknak is sok követője akadt. Bennük a filozófia vallássá, a filozófusok pedig profétákká lettek. Tanításaikban, melyek az igazságot a belsőben, a szellemben keresik s a hozzávezető út gyanánt a lélekben fogant misztikus istenmeglátást jelölik meg, az antik szenzualisztikus világnézettel való szakítás már teljessé lett. Egészen hasonló az értelme Szent Ágoston intelmének: «Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiore homine habitat veritas.» (Ne törj kifelé, térj meg önmagadba, az ember lelkében lakozik az igazság.) Az ember elvesztette földi statikáját és biztonságát s kozmikus problémává lett. «Önmagam számára nagy kérdéssé lettem, — olvassuk Szent Ágoston vallomásaiban — munkám van önmagammal, magam számára nehézségek és súlyos verejték okozója lettem.» Grande profundum est ipse homo. (Nagy mélység az ember.)

Az emberiség problémájának ez az elmélyülése teszi csak érthetővé, hogy a 3. század portréművészete a kifejezés átszellemitését és bensőségének hallatlan felfokozását hozta magával.

Az eredményesen működő eleusisi papok és neoplatonikus filozófusok sajátos fiziognómiai alkatáról Athénből, Epidaurosból és Eleusisből előkerült szerencsés leletek tájékoztatnak. A legtöbb példa a 4. századból származik ugyan, (3. kép) a fiziognómiai típus azonban valószínűleg már a 3. században kialakult. Különösen jellemző a kifejezés mogorva zárkózottsága s a kereső tekintet fájdalmas intenzitása.

Művészileg értékesebbek és fiziognómiailag sokkal jelentősebbek azok a Kr. u. 3. század második feléből való, rómvárosi és itáliai portrék, melyek mint a későantik naturalizmus és a lélektani jellemzés mesterművei a világlomlás sorsában megnyugvó emberének fiziognómiai típusát megkapó jellemképekben örökítették meg. Ezek már nem cselekvő emberek. Nagy és merész elhatározásokat hiába vártak volna tőlük. Fájdalom barázdákkal átszántott vonásaikon félnék rezignáció és fáradt kimerültség tükröződik.

Téves volna azonban azt hinni, hogy a Kr. u. 3. századi Róma arculatát kizárólag ilyen világlomlási fiziognómiák határozták meg. Róma ebben az időben már az egész világ gyűjtőmedencéje, vagy mint Polemon mondja, az egész világ kompendiuma. Rómáról is áll az, amit 1615-ben Monchrétien mondott Párisról: Paris pas une cité, mais une nation; pas une nation mais un monde. A Róma utcáin járókelőt meglepte az embertípusok sokfélesége. Alighogy kitért utunkból az elhanyagolt külsejű, lompos szakállú, de kihívó modorú görög filozófus, máris egy csöndes, álmodozó, érzéki szépségű, előkelő keleti férfi suhan el szótlánul mellettünk. Művelődni vágyó néger hercegek és indusok sem hiányoztak a nagy emberforgatagban. A germánok, dákok és alánok is nagy számban özönlöttek el a fővárost. A barbárság őszereje és nyers szenvedélye a császártrónt is meghódította. Trajanus Decius nagyszerű jellemportréjától, (1. kép) mely a világlomlás kesernyés és fáradt, magábaszakadt embertípusát képviseli, élesen elválik Trebonianus Gallus képmása, (2. kép) kinek fenyegetően sötétlő vonásairól leri a barbárvadék nyersesége és indulatos vadsága. Mindkét arckép felbecsülhetetlen értékű sorstípus. Jelentőségük az elszigetelt, egyéni életen messze túlterjed. Többet mondanak a történésznek, mint egész kötetnyi írott feljegyzés.

A világlomlás hangulatának a 4. században bekövetkezett megerősödésére vonatkozólag az írott forrásokban is találunk értékes utalásokat. «Több mint 20 évvel ezelőtt, — mondja Szent Hieronymus 398-ból való híradása, — Konstantinápolytól a Julialpokig naponként patakokban ömlött a római vér. A szkithák földjét, Thrakiát, Macedóniát, Thessáliát, Dardaniát, Dáciát, Dalmáciát és Pannóniát gótok, szarmaták, quádok, alánok, hunnok, vandálok és markomannok dúlták föl. Mindenütt halál és pusztulás . . . Korinthos, Athen, Sparta és Arkádia a barbárok hatalmába kerültek . . . A folyók vizét vörösre festette a vér. Antiochia és vele sok más város megízlelte a megszállás keservét; a foglyokat csapatostul hurcolták el; Arábiában, Phoeni-

1. kép. Traianus Decius
Róma, Kapitoliumi Múzeum.

2. kép. Trebonianus Gallus
Newyork, Metropolitan Museum.

3. kép. Filozófus-fej
Athen, Nemzeti Múzeum.

4. kép. Probus
Róma, Kapitólumi Múzeum.

5. kép. Nagy Constantinus
Róma, Konzervátorok palotája.

6. kép. Dogmatius
Róma, Laterán.

7. kép. Arcadius ?
Berlín, Állami Múzeumok.

8. kép. Portréfej Ephesosból
Bécs, Művészettörténeti Múzeum.

ciában, Palestinában és Egyiptomban rémület uralkodott: a római világ összeomlott.» Mint minden fenyegető természeti jelenségben, a 365. évi földrengésben is a világ bekövetkező pusztulásának intő előjelét látták. «Ebben az időben, — mondja a leírás, — Julianus császár halála után az egész földkerekséget földrengés rázta meg és a tengerek kiléptek medrűkből. Mintha csak Isten új vízőzönnel akarta volna sujtani az emberiséget, mintha csak újra az ősi chaoszba akarta volna visszalökni a világot.» A chaosztól való félelem keríti hatalmába a megrémült emberiséget s az egész antik világ megremeg. Hogy a térhez és időhöz kötött, létében fenyegetett emberiséget a földi sorsfordulat minden veszedelmével szemben biztosítsák, Diocletianus idejében, az irodalom és a művészet egy új, tértől és időtől független, szellemileg és erkölcsileg heroizált embereszmény alapjait veti meg. Az embereszménynek ez az ethikai átértékelése a feliratokon is átüt, melyekben *nobilitatis culmini, litterarum et eloquentiae lumini, humanitatis auctori* (a nemesség tetőfokának, az irodalom és ékes-szólás dicső ékességének, az emberi művelődés alapvetőjének) s hasonló kifejezések mindennaposakká lesznek. Aurelius Victor szerint a jellem és műveltség a császár értékelésében is alapvető fontosságú. Az összes szövegekben az egyén csak mint erkölcsi értékek hordozója jut szerephez. Egy 310-ből való, Nagy Constantinusnak szentelt Panegyricus az imperator nagy erejét (*summa fortitudo*), szemeinek tüzes fényét (*fulgor oculorum*), továbbá kegyes és méltóságteljes föllépését (*ven-randa pariter et grata majestas, totius corporis circumfusa maiestas, oris dignitas*) dicsőíti. Különösen érdekes az a megjegyzés, mellyel szerző az arc alkatának és a test szépségének szellemi alapjait vilá-gította meg: *Non frustra enim doctissimi viri dicunt naturam ipsam magnis mentibus domicilia corporum digna metari et ex vultu hominis ac decore membrorum conligi posse, quantos illos caelestis spiritus intravit habitore.* (Nem hiába mondják ugyanis a tudós férfiak, hogy a természet a nagy elméknek méltó testi külsőt juttat és hogy az ember arcvonásaiból és tagjainak szépségéből következtetni lehet arra, hogy minő mértékben lettek azok részesei az isteni szellemnek.) Nagy Constantinus leveleiben is új ethikai embereszmény fölcilla-nását látjuk. Julianus császár pedig írásaiban a kötelességet első élet-szabálynak minősítette.

Vajjon miként befolyásolta az embereszménynek ez az ethikai és szellemi átminősítése az emberi arc ábrázolását a művészetben? Az arckifejezésben minő értékeltelődést eredményezett? Az írott for-rások ez irányban csak szegényes és szétszórt utalásokkal szolgálnak. Azokban a szűkreszabott személyleírásokban, melyek a császárok s néhány későantik filozófus külsejéről ránk maradtak, az arckifejezés teljesen alárendelt szerepet játszik. A neoplatonikus és theurgikus filozófiai irány képviselőiről fennmaradt leírások főként a beszédes szemek eleven tüzeit (fős zótikon) emelik ki jellegzetes sajáttság gya-

nánt. A császárokról adott személyleírások Cedrenusnál, Malalasnál és Ammianus Marcellinus császár-életrajzaiban semmitmondók. Vagy csak külsőségekre szorítkoznak, vagy üres hízelgésekké fajulnak. A lelki kifejezésről jóformán semmit sem hallunk. A legbehatóbb személyleírások közül csak kettőt idézünk jellemző példaként. Julianus Apostata külsejéről Ammianus Marcellinus a következőket írja: «Középtermetű, puha, hullámos hajjal, hegyesre nyírott, bozontos szakállal, szemeinek élénk csillogása éles elméről és finom szellemről tesz tanuságot, szemöldökei szépen íveltek, orra teljesen egyenes. Szája kissé nagy, alsó ajka lebiggyedt, nyaka kövér és hajlott. Testének tetőtől talpig helyes arányai erőssé és futásban kitartóvá tették.» Majd I. Valentinianus leírása következik: «Teste izmos és erős, haja fénylő, színe ragyogó, kék szemével mindig ferdén és komoran néz, egyenes, szép alakján királyi méltóság ömlik el.»

Ha pusztán ezekre a vérszegény leírásokra volnánk utalva, a későantik ember arcának fiziognómiai alkatáról és sajátos jellegéről vajmi keveset tudnánk. Szerencsére azonban az írott források adatainak kiegészítésére a későantik portrészobrászat remekeinek egész sorozata áll rendelkezésünkre, melyeken a fiziognómiai kifejezésnek már Diocletianus korában meginduló döntő jelentőségű átalakulását úgy-szólván lépésről-lépésre figyelemmel kísérhetjük.

Az elhatározó fontosságú változás abban áll, hogy az eredetileg mozgékony és naturalisztikus barázdák és ráncok, melyek az arc kifejezését meghatározták, lassanként változhatatlan, dekoratív értékekké merevednek, ami által az egész arc maszkyszerűvé válik. A vatikáni és velencei porfir-tetrarchacsoportok fejei, továbbá Dogmatius 323-ban készült portréja (Róma, Laterán) (6. kép) az átalakulást már csaknem teljes befejezettségében szemléltetik. Az előkészítő, átmeneti típusok, melyeken az életvalóság érzéki melege még nem húnyt ki teljesen, a Kr. u. 3. század utolsó tizedeire nyúlnak vissza. Ide sorozzuk Probus császár hatalmas méretű, pompás márványképmását a római Kapitoliumi Múzeumban, (4. kép) melyen az arcvonásokból még nem vészett ki minden rugalmasság, de a szemcsillagok már merőn szegződnek a távolba.

Fiziognómiailag még Diocletianus korának az emberei is a világomlás típusát képviselik. A gyötrelmes és fáradságos keresés benyomását azonban lassanként magasztos, ünnepi komolyság váltja föl. A súlyos belső konfliktusok által meghasonlott és magukból kiközltek emberek ismét összeforranak saját sorsukkal. Az arcvonásokban azonban még mindig érezzük, mint Szent Hieronymus mondja, «a jelen élet fátalmait, melyekkel az igaz életet meg kell vásárolni.» Ez az antik világ katharizis-korszaka. Mert Constantinus kora azáltal, hogy a földi fátalmaktól és örömöktől megtisztult, új erkölcsi embereszmény számára monumentális alakot és érvényt szerzett, már a tisztulást és a megnyugvást s vele az új transzcendentális világnézet

győzelmét is meghozta. Egyidejűleg az antik, földi ember átadja helyét a másvilági, középkori embernek. A testi érzés kihal s az arckifejezés metafizikai színezetet kap.

Az eddig mozgalmas fejek most szigorú homloknézetbe merevednek. Ez a frontalitás azonban nem visszaesés a primitívségbe, hanem a kifejezés átszellemítésének és örökkévalóságra való átformálásának, aeternizálásának az eszköze. Az ünnepi mozdulatlanság által az ábrázoltak megszabadultak a földi lét határoeltságától és mulandóságától. A földi tér- és idő-fogalom számukra érvényét veszítette. Ezek az emberek egyéni jegyeik ellenére is magasabbrendű lények, kik a földi ponderációtól mentesülve, mintha időtlen, kozmikus világűrben lebegnének felettünk. Így érezzük ezt Nagy Constantinus óriás méretű márványképmásán a római Konservatorok palotájában, (5. kép) melyen a vonások kristályossá szilárdulva a való környezettel, idővel és térrel való minden kapcsolatukat elvesztették. A császárt a művész az időtlen uralkodói fenség emberfölötti képviselőjének fogta fel. Az örökkévalóság jellege által a fiziognómiák elvesztették tragikus jellegüket, mert a tragikum mindig mulandósághoz van kötve. Egyidejűleg a reliefművészetben is hasonló változás megy végbe. A Kr. u. 4. századi domborműveken a drámai átalakulás, a változó lét nézetét, a profilt, a változatlan lét nézete, a frontális beállítás váltja fel.

A Kr. u. 4. és 5. században uralkodó fiziognómiai típusok sorában a szellemi kathedrális módjára felépített, időtlen fenségű imperatorportré mellett látunk puha, tágranyílt szemmel álmodozó, ifjú arcokat (l. az ú. n. Arcadius-fejet a berlini Múzeumban 7. kép), kiknek látnoki révedezéséhez jól talál a vallomás: «a világ nem az enyém s én sem vagyok többé a magamé és ami szívem legmélyén lakozik, az az igazság és az üdvösség». A világtól elfordult szerzetesi, aszkéta-arcok is egyre nagyobb teret foglalnak. A legmegkapóbb példákat Aphrodisias és Ephesos szolgáltatták (8. kép). Rajtuk az antik, fizikai szépségesszmény összeomlott. Az arc az emésztő lelki szenvedélyek tüzében szinte összezsugorodott. A tekintet nem a földi téreket járja, hanem az örök igazságok szellemi dimenzióiba mered. A középkori embernek ez az első, prófétaí erejű plasztikai megfogalmazása a Kr. u. 5. század művészetének, egyik legnagyobb, világtörténeti jelentőségű fegyverténye.

A lateráni Junius Bassus szarkofág s a katakombafestmények tanulsága szerint a keresztény próféta- és apostoleszmények is ugyanabban az időben alakultak ki. Ez a kor teremtette meg azokat a példaadó erejű, etikailag emelkedett apostol-jellemképeket, melyek Bambergben át Dürerig megtartották érvényüket. Dürer szent tűzben égő Péter apostolarcának az ősei ott kísértének már a Kr. u. 4. századi szarkofágokon.

Hekler tanár a stockholmi egyetemen tartotta ezt az előadást.

JULJAN TUWIM VERSEI.

Juljan Tuwim egyike a legkiválóbb mai lengyel költőknek, akinek neve francia, német, cseh és bolgár fordítások révén már külföldön is ismeretes. Lírája finom és mély, érdeemes arra, hogy a magyar olvasóközönség is megismerje. Alábbi versei a «Hetedik Ősz» című kötetéből valók. A kötet teljes egészében megjelenik magyarul Bardócz Árpád fordításában.

EGY NÉV.

*Egy leánynév hullt szívemre régen:
tisztább volt a fehér gyöngyvirágnál,
melyet reggel ragyogó kert mélyén
liliomkéz ápol rejtekében.*

*Hogyha felvillant e név a számon,
megzizzent a lombzat felettem
s az orgonák is versengni kezdtek,
hogy illatjuk mind ajkamra szálljon.*

*És mikor a fák árnyéka lágyan
messzenyúlt az esti szürkületben,
a fecskék e lánynevet csipogták
s e név zümmögött az éjszakában.*

*... Párák szállnak fent az égre, szemben
szétfoszlik egy fényes, messzi felhő —
Fájdalmasan kérdezem magamtól:
hová tűnt e név az életemben?*

SORS.

*Sorsom el van döntve régen:
engem is fogsz majd szeretni,
csókolgatni, dédelgetni,
dédelgetni, elfeledni ...*

aztán — messze szállsz az égen,
 ott ragyog majd rám a képed,
 csókok is majd onnan éget,
 könnyem is hull, — ó, de mennyi! —
 ám te csak ragyogsz fehéren,
 mint egy bús tündérmesében,
 — sorsom el van döntve régen,
 engem is fogsz majd szeretni:
 csókolgatni, elfeledni . . .

D A L.

Repüljetek szívemből hozzám, búsongó vagyok.
 Mondjátok: elfeledtem, már van másik virágom . . .
 . . . Mondjátok: minden percben csak őt, csak őt kívánom.

Repüljetek szívemből hozzám, halk sóhajtások.
 Mondjátok: elfeledtem, azt sem tudom, ki lánya . . .
 . . . Mondjátok: sirba fekszem, ha egy nap úgy kívánja.

MŰVÉS Z E T.

Ó, Szellem, mély világ, hol ön talajt nem érhet,
 s köd rejti messze lent a végcél drága titkát,
 hol nincsen földi zaj, nincs ellentét, se végét,
 csak néma bölcsesség, hová az ész alig lát —

ó, szellem, mély világ, csak érted, érted élek!
 Sorsom tőlem vakon most jobbra-balra futhat:
 nem ingerelnék már a bűnök és erények,
 nem választom már szét a szépet és a rútát.

De hogyha messziről szüzen rámhull az álom,
 előttem gyöngyvirág, csillag, márvány világit,
 s vak zürzavar felett suhanva, úgy találok,
 hogy új összhangra vár a széttördelt világ itt:

akkor szívem kigyúl s a mindenségbe árad,
 érzem, hogy mesterként a szép alkotni készlet,
 lelkem leszáll hozzád s erőt talál tenálad,
 titokzatos világ, szent és örök Művészet!

ITT HAGYNÉK ÉN MINDENT.

*Itt hagynék én mindent, ha lehetne nyomban,
hogy vidéken éljek csendben, nyugalomban.*

*Kutno volna jó hely, mert ott régi házak,
csendes utcák vannak s fecskék is cikáznak.*

*Két szobácskánk lenne, mindkettő azur-kék:
sokat ülnék bennük és sokat aludnék.*

*Szinte látom: kakas ugrik a sövénynek —
szomszédaink vígak, jámborák, kövérek.*

*Este könnyű szívvel a kocsmába mennék:
bor mellett borús is, vidám is az emlék.*

*S mint akit a mámor egyre jobban bódít,
megkérdezném otthon: «Drágám, úgy-e, jó itt?»*

*Úgy-e, nem kell Varsó? Fény és lárma sem kell?
Kutnóban is élhet boldogan az ember!»*

*Nem szólnál, de látnám, hogy már minden untat —
kívülről hideg szél rázná ablakunkat . . .*

*S tudnám, hogy magadban így töprengsz: «E vedlett,
pocsék kis városkán ugyan mit szerethet?»*

Bardócz Árpád.

FÖLFELÉ A TRANSVERZÁLIS UTON!

Irta: Szóke Sándor.

CSAKHOGY itt van már, doktor úr, — sopánkodott Csekoniczné. — Tessen már sietni! Negyven tized láza van neki! Mondtam reggel is, hogy maradjon itthon! Nem hallgatott rám! Persze, a szobaasszony, az beszélhet! Most aztán itt a baj!... Tessen parancsolni... — nyitotta ki az ajtót az orvos előtt.

Traurig úr ott feküdt a kopott albérleti szoba vaságyán. Senki sem mondta volna róla, hogy költő. Egyáltalában nem látszott annak. Pusztán betegnek látszott. Ezenkívül legfeljebb albérlőnek. Pedig Traurig úr költő volt. Esténcént, mikor levette karjáról a zöldesfekete klottot, felöltötte kaucsukmanzsettáját és kilépett a Krokodil Bőrművek irattárából, első tekintete mindig az égre esett. Félrefordította hosszúkás fejét, nagyot lélegzett, jobb kezét kissé föl emelte, tenyerét kifele fordította és föl nézett az égre. Néhány másodpercig így maradt. Aztán sóhajtott egyet s elindult. Nem haza ment ám. Korántsem haza. Sétálni ment. 15—20 perc alatt Kelenföldre ért. Ott szeretett sétálni. Közel a Dunához. Közel a Gellérthegyhez. Közel a csillagos éghez. Ilyenkor levette a kalapját is és az életre gondolt.

— Elementáris! — suttogta titokzatos mosollyal. Aztán halkabban megismételte: — Elementáris...

A szeme most is úgy fénylett, mintha a csillagokra nézne. Félrefordított fejjel feküdt a gyanus tisztaságú párnán. Sárgás haja belelógott a homlokába, szája cserepes volt, nyaka nedves a veritéktől. Ádámsutkája időnként alábukott, hogy egy szempillantás mulva ismét kiemelkedjék.

— Alázatos szolgálja — köszöntötte a gyári orvost vékony, színtelen hangon.

— Mióta beteg? — kezdte az orvos a vizsgálatot. — Mit érez? Mutassa a pulzusát? ... Nyujtsa ki a nyelvét! ... Vegye le az ingét! ... Sóhajtson! ... Még egyszer! ... Mélyebben! ... Sóhajtson! ... Itt fáj? ... Szúr? ... Itt is fáj? ... Hát itt? ... Mutassa a nyelvét! ... Mennyi volt a hőmérséklete? ... Tüdőgyulladás.

— Jesszusom!!! — sikoltott Csekoniczné és összecsapta a kezét.

— Lavórt! Törülközőt! — rendelkezett az orvos.

Traurig úr lehunyta szemét és elmosolyodott. Elementáris —, talán ezt gondolta magában.

— Igy! — vette elő az orvos a töltőtollat. — A folyadékból bevesz kétóránként egy evőkanállal! A porból naponta háromszor

evés után! Óránként friss hideg borogatást kap! Ötször megméri a lázát naponta! Holnap visszajövök!

Mikor az orvos elment, Csekoniczné bejött.

— Látja, nem hallgatott rám! Már tegnap is mondtam magának, hogy maradjon itthon! Ha az embert rázza a hideg, akkor nem megy hivatalba!

— A kötelesség, nagyságos asszonyom!... — felelte Traurig úr cérnahangon. Amíg az ember bírja, teljesíti a kötelességét...

— Ott egye meg a fene a kötelességet! — fakadt ki Csekoniczné. — Első az egészség! Most aztán nyelheti az orvosságokat!

Friss vizet hozott a lavórban, belemártott egy törülközőt s rácsavarta Traurig úr vézna felsőtestére.

— Köszönöm, nagyságos asszonyom, — hálálkodott Traurig úr, — kegyed nagyon nemesen viselkedik.

— Feküdjön csak nyugodtan, — igazította meg a paplant Csekoniczné. — Én most elmegyek a gyógyszerárba.

Mikor Traurig úr hallotta, hogy Csekoniczné kívülről bezárta a konyhaajtót, felült, kibujt az ingéből és lecsavarta magáról a borogatást.

Kikelt az ágyból. Kicsit szédült. Megivott egy fél pohár vizet. A zsebórája az ágy mellett volt a széken. Megnézte. Félkilenc mult öt perccel.

— Sietni kell, — suttozta.

Gyorsan kinyitotta a szekrényt és kivette a zsakettjét. Kicsit fényes volt már. Nem is csoda. Közel 12 esztendeje minden ünnepélyes alkalomra ezt vette fel. Most sem vehetne mást fel. Ha valamikor, most igazán elegánsnak kell lennie. Elővette legújabb ingét. Rózsaszínű virágminták voltak rajta. Az antilopbetétes gombos félcipőt húzta fel.

Eloltotta a villanyt. Kinyitotta az ablakot és kimászott rajta. Megtántorodott. Félterddel beleesett egy pocsolyába.

— Katonadolog... — biztatta magát diadalmas mosollyal. — Ha jól kilépek, — morfondirozott — tíz perc alatt a kultúrházban leszek. Kicsit ugysis későbbben fogják megkezdeni. S különben is, Lilian pont kilencre úgy sem lesz ott. Az ilyen előkelő kisasszonyok nem is tudnak pontosak lenni. A szobalány, a fodrász, a soffőr, mind csak arra jók, hogy akadályozzák őket. Istenem, hogy ezt a mai napot megérhettem. A vezérigazgató úr leánya személyesen eljön, hogy Traurig Venzel költeményét meghallgassa. Vajjon szép dalt szerzett-e Vaszari úr a költeményemre?... Arany napfény... Hulló fehér virág... Bolyhos pihék drága porfellege... S vajjon mit fog szólni Lilian? Fog-e tetszeni neki? Fog-e gratulálni a sikerhez?... Majd mélyen meghajlok előtte, mikor kikisérem s várakozóan ránézek... Gratulálok, Traurig úr, maga tehetséges ember! Ezt fogja mondani. Vagy jelentősen a szemembe fog nézni és csak ennyit fog mondani,

halkan, finoman : szép volt. Én pedig azt fogom mondani : köszönöm, kisasszonyom . . . És megfogom csókolni a kezét . . . Mi lenne, ha azt mondanám : köszönöm, Lilian?! . . . Miért ne? Egy költőnek mindent szabad. Igaz, hogy ő a vezérigazgató leánya, én meg csak dijnok vagyok, de ma este nincs dijnok és nincs vezérigazgató, ma este csak egy van, művészet! . . .

Kicsit meg kellett állnia, mert erős köhögés jött rá. Már messziről el tudta olvasni a plakátot, amely a kultúrház bejárata mellett nagy piros betűkkel hirdette a mai estét . . . Műsoros est. Rendezi a Krokodil Bőrművek Dalárdája. Tánc. Tombola. Szépségverseny.

— Elkéstem — állapította meg ijedten, mikor látta, hogy a villanyóra már féltízet mutatott. — Régen elkezdték? — kérdezte a jegyszedtől.

— Tíz perce — felelte Kende úr, a pénzbeszedő, aki szívességből vállalta az ültetés diplomatikus feladatát. — Tessék csak valahol hátul leülni.

Traurig úr nagyon izgatott volt. De nem akarta, hogy lássék rajta. Igyekezett közömbös hangon kérdezni :

— A vezér nem jött el, úgy-e?

— Volt esze neki — nevetett Kende úr. — Ha mulatni akar, elmegy a Moulin Rougeba, vagy a Nemzetibe. Nem úgy értem, — enyhítette az önkritikát, — a mienk is ér valamit. A Traurig úr versei például biztosan . . . Hiszen olyan sok ideje van az irattárban . . . S az a sok papír ott egy rakáson . . . Az irattárban — mondta ki emelt hangon a szentenciát — lehetetlen nem költőnek lenni. Tessék csak lassan . . . Erre jobbra, Traurig úr kérem.

Traurig úr bebotorkált és leült az utolsó sorba. Szíve a torkában lüktetett. Pokoli melege volt. Óvatosan, nehogy meglökjön valakit, levette a kabátját és az ölébe fektette.

Most érezte csak, hogy mennyire elfáradt. Rosszullét kerülgette. Alig kapott lélegzetet. A szívében erős szűrást érzett. Főlemelte kalapját s a kalap alatt, hogy senki észre ne vegye, izzadt kezét a szíve fölé tette. Hátradőlt. Fejét félrefordította. Nedves ajkai között kicsit kidugta a nyelvét. Mikor észrevette, hogy így elhagyta magát, elpirult. Mégse illő, hogy egy komoly 47 éves férfi nyilvános helyen a szívére tegye a kezét.

A színpadon erdőt ábrázoló kulisszák előtt Szabó Jucika, a raktárnok leánya, táncolt. Nagyokat ugrott, hol előre, hol hátrahajolt. Néha sikoltott is egyet-egyed. A zongorista maszatos slágereket játszott. Többen füttyültek hozzá.

Traurig úr tekintete elhomályosodott. Könnyű eszméletlenség vett rajta erőt. Olyan állapot, amilyennek az ihletet szokták nevezni. Mintha egy pohár finom pezsgőt ivott volna.

Az életre gondolt. A cudar, keserves, őrült, esztelen, gyönyörű «Életre».

Ebben a pillanatban felcsattant a taps. Jucikát ünnepelték. Traurig úr ezt észre se vette.

— Elementáris... — suttogta révült mosollyal.

Egy testes asszonyság ült előtte. Most hátra fordult és hálásan rámosolygott.

— Igaza van uram! Fenomenális! Csuda tehetség ez a kölyök! Valaha én is ilyen voltam!

Úgy látszik, a hölgy Jucika boldog mamája volt. Lám, Traurig úr akaratlanul is örömet szertett valakinek. Hiszen a költő hivatása éppen ez. Örömet szerezni. A derű és a megelégedés parfümjét lehelni bele a ködös lelkekbe. Hívó stafétaként futni az emberi csődületek között s a szeretet fehér zászlócskáit belelopni az ököltre emelt kezekbe.

Traurig úr körülnézett a világosságban. Lilian kisasszonyt kereste. Kimeresztette a szemét, hogy előre tudjon látni a legelső sorba. Hiszen Lilian máshol nem ülhetett.

— Ő az! — fojtotta el a kiáltást magában, miközben felugrott helyéről. — Forgott vele a világ. Gyomrából émelygő ízek csavarodtak a torkára. Halántéka majd szétpattant a feszültségtől.

A leány, mintha csak megérezte volna, hogy mereven nézik, hátrafordult. Traurig úr megdörzsölte a szemét. Milyen furcsa ma a kisasszony... Mintha nem is ő lenne... Ilyen frizurája volt?... Ilyen fekete volt a haja?... Olyan furcsa az egész... Talán... De ez mégsem lehet... Hiszen megígérte, hogy eljön...

— Bocsánatot kérek, nagyságos asszonyom, — hajolt előre a hálás hölgyhöz — ha nem tetszik tolakodásnak venni, valamit kérdezni bátorkodnék...

— Tessék csak kérem. Nagyon szívesen — fordult hátra az asszonyság lobbanó bizalommal.

— Ha meg tetszik engedni — hebegte Traurig úr — tulajdonképpen... csak azt szeretném megkérdezni, hogy... nem méltóztatik-e ismerni azt a hölgyet?... Igen ott... Azt a fényes ruháját... Nem kezicsókolom... Azt a másikat gondoltam... Igen. A legelső sorban... Ott, kérem szépen... A szemüveges úr előtt...

— Ja az?! Hát hogyan ismerném! Az az Irénke! A kaszirnó a gyári kantinból! — világosította fel Traurig urat jóságosan az ismeretlen asszonyság. — Tetszik magának? Csak vigyázzon! Azt mondják, nagyon érti a módját. — Szájából nagy arany fog villant elő, ahogy hamiskásan rámosolygott.

— Kaszirnó, kezicsókolom?... — hápogta rekedten Traurig úr. — Különös... kezicsókolom... Illetve... Nem mintha... Tulajdonképpen... Nagyon emlékeztet valakire, aki... Bocsánatot kérek... Azt hiszem, kérem... nem is egyet gondoltunk... Én ugyanis...

Most sötét lett. Szerencse is, mert nem tudta volna folytatni mondókáját. Nagyon kellemetlen volt az egész.

— Biztosan tévedett az az asszony. Mit keresne a kaszirnő a legelső sorban. Viszont, ami azt illeti, ez a nő mintha soványabb lenne...

Láttam én ezt a kaszirnőt valaha?... Hiszen a multkor ott jártam, mikor a főmérnök urat kerestem... Ez volt az?... Pfü, de melegem van!... Most már biztos, hogy nem ez az! Annak vörös volt a haja?... Vagy nem neki volt vörös a haja?... Nem! Ez csak Lilian lehet! Hiszen idenézett az előbb! Keresett a tekintetével!... Ő az! Lilian!... Hát mégis csak eljött! Kíváncsi a költeményemre! Érzí, hogy miért írtam! Jóvá akarja tenni a multkori estét!... Drága Lilian! Te érzed, hogy szeretlek! Te érzed, hogy mit jelentesz nekem! Hiszen kétszer is megengedted, hogy hazakisérjelek! Úgy emlékszem minden szavadra, mint a Miatyánkra!... Traurig Venzel, az iratkezelő és Szelényi Lilian, a vezérigazgató leánya! Milyen csodálatos az élet!... Elementáris!... 47 esztendőt kellett megélnem, nélkülözni, nyomorognom kellett, meg kellett buknom a kereskedelmiben, aztán a pótvizsgán újra meg kellett buknom, háborúba kellett mennem, állás nélkül kellett lődörögnöm éveken keresztül, éhezni, szenvedni kellett, költővé kellett lennem s ide kellett kerülnöm a Krokodil Bőrművekhez, hogy Liliant megismerjem!... A végzet parancsa volt ez, Lilian! Mert semmi nem marad értelem nélkül!... Semmi nem marad befejezetlenül!... Te vagy az én életem befejezése!... Te vagy az én életem értelme!... Mi volt az, amit eddig éltem? Semmi! Most kezdek élni!... Te ott ülsz elől és rám gondolsz! Én meg itt ülök hátul és rád gondolok! Ez a mi kétünk élete! Te mindig elől, én mindig hátul! S közöttünk millió ember! Egész társadalmi osztályok vannak közöttünk! Szakadékok tátonganak közöttünk!... De mi hidat verünk a szakadékok fölé a közös gondolattal!... Te megérted, hogy mit akarok tőled... Hiszen el se tudnám tulajdonképpen mondani, hogy mit akarok. A boldogság felgyújtja a szavaimat. Mire szólni tudok, csak szürke pernye rebben fel a számról... Hiszen olyan nehéz nekem veled... Csak nézz rám és megértesz engem... Kopott, fáradt, szegény öreg ember vagyok. 47 esztendő vagyok... Iratkezelő vagyok... Mit mondhat neked, Szelényi Liliannek, egy ilyen ember? Mit merhet mondani neked egy ilyen ember?... Látod, ezért voltam olyan ügyetlen mind a két ízben, mikor haza kísértelek. Emlékszel, Lilian?... Kétszer kísértelek haza. Fenn laktok a hegyen... Virágok között... Jó levegőben... Mikor először kísértelek haza, a transverzális úton mentünk fölfelé. Balra, még feljebb, a Gellérthegy, jobbra, alattunk, a város. Akkor jártam először a transverzális úton... Olyan volt akkor az az út, mint az én lelkem. Szélesen, büszkén, szabadon hömpölygött fölfelé, mintha az egész életen keresztül hömpölygött volna, mintha nem volna vége, mintha addig mehettünk volna, ameddig csak nekünk tetszett volna... Olyan kedves voltál akkor hozzám,

Lilian. Emlékszel? . . . Apád, a vezérigazgató úr, behivatott magához. Az 193.742/1935-B számú aktát kérte tőlem. Látod, még most is tudom a számát! Ezt a számot most már sohasem fogom elfelejteni! 193.742/1935-B! . . . Ha pénzem volna, vennék egy kis medaillont, belevésetném ezt a számot és vékony aranyláncon a nyakamban hordanám! Éjjel se venném le a nyakamról! . . . Még akkor se, amikor hetenként egyszer a gőzfürdőbe megyek! . . . Te ott ültél az íróasztal mellett egy fotólyben. A vezérigazgató úr nagyon jókedvű volt akkor. Bizonyára ennek köszönhető, hogy bemutatott neked . . . Bemutatom neked Traurig Venzelt, egyik tisztviselőnket. Így mondta. Nem azt mondta, hogy Traurig Venzel iratkezelőt. Tisztviselőt mondott. Mintha csak a főmérnök urat mutatta volna be . . . Akkor fogtam meg először a kezedet. Mert te, édes, kezet nyujtottál nekem . . . Lilian, drága Lilian, én már akkor megéreztem, hogy az életem fordulópontra jutott. Az aktát átadtam, te menni készültél. Közben jelentették, hogy a méltóságos asszony már elvitte a kocsit. Látod, még ez is sorsszerű volt. Hát nem volt sorsszerű? . . . Én rendeltem taxit neked s mert csomagod is volt, engedélyt kaptam, ó, nem is engedélyt, egyenes parancsot, közvetlen vezérigazgatói parancsot, hogy elkísérjelek. Beültem melléd. Talán azt gondoltad akkor, hogy buta, neveletlen emberrel van dolgod. Hiszen alig mertem beszélni veled. Olyan szép voltál és olyan előkelő, mint egy álom . . . A Tabán-kávéháznál megállítottad a kocsit. Valamit elfelejtettél. Bementél telefonálni. Mikor visszajöttél, már nem akartál újra felülni rá.

— Van kedve gyalogolni egy kicsit? — kérdezted tőlem.

— Ó, ami engem illet, boldogan, kisasszonyom, — feleltem én s meg is hajoltam egy szemernyit, — azonban úgy vélem, most hivatalos óra van a Krokodil Bőrműveknél . . .

— Hát maga ilyen lelkiismeretes? — neveltél vidáman. — Ezt meg fogom mondani a papának.

Ekkor láttam először, hogy tetszettem neked. Pedig, hidd el, a hivatalos órát nem azért mondtam. Távol áll tőlem minden hatásvadászat . . . S ahogy mentünk fölfelé a transverzális úton, egyre könnyebb és egyre vidámabb lettem én is.

— Mit szokott maga csinálni mindig? — ezt kérdezted.

— Ó, kérem — feleltem — a magamfajta szegénylegény alig él a hivatalán kívül . . .

— De mégis, — folytattad —, csak van valami szórakozása?

— Szórakozásom, kisasszonyom? . . . Ó, kérem . . . Mit értünk szórakozás alatt? Ha szórakozás alatt a színházat, a bárt . . ., a . . . a . . . hogyis mondjam csak, . . . a drága dolgokat értjük, akkor nincs szórakozásom . . .

— Hát maga mit ért szórakozás alatt?

— Mit értek szórakozás alatt? . . . Ó, kérem . . . Tagja vagyok egy kölcsönkönyvtárnak. Esténként olvasni szoktam . . . Meg sétálni

szoktam... Erre még nem jártam soha. Ezentúl erre is... sétálni fogok, ha... ha... meg tetszik engedni... kérem...

Itt céloztam először finoman a közöttünk lévő kapcsolatra. Te rám néztél s így szóltál:

— Kedves magától, hogy így megszerette a mi vidékünket.

Ó, Lilian, hát mondhattál többet az első találkozáson?! Ez elég volt nekem! Most én is rád néztem:

— Igen, kisasszonyom, én szeretek mindent, ami szép! S oly sok szépség van az életben! Csak meg kell találni! Az emberek sükettek és vakok! És gyávák! És hitetlenek!... Az élet szép!... Az élet nagy! Új! Elementáris!... Igen, kérem, elementáris!...

— Eredeti gondolatai vannak magának Móric úr!

— Pardon, kisasszonyom, ha meg nem sérteném... tudniillik Traurig úr... azaz, akarom mondani, Traurig... kezét csókolom... Traurig.

— Jaj, bocsásson meg, hogy ilyen feledékeny vagyok. Szóval ilyeneket szokott gondolni?

— Ilyeneket, kisasszonyom. És még másokat... Ó, én boldog vagyok, ha érdeklődni tetszik az én szerény gondolataim iránt. Hiszen ez a legtöbb, amit mi költők kaphatunk! Érdeklődés, hitel... hitel, kisasszonyom!...

— Hogy hogy költők? Maga költő? Az egészen érdekes, Traurig úr!

Látod, itt már a nevemen szólítottál! Látod, Lilian, ez a költészet hatása. Most már tudtad, hogy ki vagyok. Most már ismertél. Innen már csak egy lépés volt ahhoz, hogy idejőjj és meghallgasd a költeményemet!

Közben haza értünk.

— Nagyon kedves magától, hogy elkísért. Remélem, hogy máskor is találkozunk. Na pá! Isten vele!

Nem rösteltem 47 éves fejemmel szaladni az utcán, olyan boldog voltam, mikor elváltunk. Remélem, hogy máskor is találkozunk. Ezt mondtad. Bevallottad, hogy érdeklődöl irántam. Bevallottad, hogy találkozni akarsz velem... De aztán meg is ijedtél egy kicsit. Észrevetted, hogy már is sokat elárultál magadból. Gyorsan hozzáfűzted ezért, csinált könnyedséggel, a búcsú közömbös szavait: na pá, Isten vele!... Én megértettem ezt a na pá-t! Ez a na pá úgy hangzott nekem, mint egy szerelmi vallomás.

Hát így találkoztunk először. Így mentem fel a magasba veled a transversális úton. Édes Lilian, te nem nézel ide, én is lehunytam a szememet, mégis látlak téged! Gesztenyebarna hajadat, aranyos, komoly fejedet... Van valami kínaias az arcodban. Van valami bohó szomorúság rajtad. Valami gyerekes öregség. És a mosolygásod! Édes Lilian! Mikor mosolyogsz, akkor virág vagy!... Vagy gyümölcs vagy!... Vagy az én hozzád szálló gondolatom vagy!...

Látod, engem nem zavar ez az előadás. Mit bánom én, hogy a színpadon mi történik! Vagy kik vannak itt! Hány ember van itt?! 400, vagy 500?! Nem igaz! Egy ember van itt én kívülem! Az én titkos szerelmemem egyedül van itt! Ketten vagyunk! Mert eljött, hogy jóvá tegye vétkét!... Mert vétkeztél ellenem, Lilian! Könny szökik most is a szemembe, ha második találkozásunkra gondolok!... Nem én akartam elmenni hozzád. A vezérigazgató úr egy este, éppen zárás előtt, betelefonált, hogy a Nilus Krokodilusz-tató R. T. ajánlataira sürgősen szüksége van. A titkár úr már elment, így nekem kellett a tékát magamhoz vennem s azonnal indulnom vele. A vezérigazgató úr arra is felhatalmazott, hogy az ő számlájára taxiba üljek. Én azonban takarékoskodni akartam s egy gyári teherkocsit kértem erre a célra. Láthatod, Lilian, hogy a találkozás most is éppen olyan sorsszerű volt, mint először. Te a szalónban zongoráztál. Mikor bementem a vezérigazgató úr dolgozószobájába, észre sem vettél. Kimentet azonban megláttál és megszólítottál. Megkérdezted, hogy szeretem-e a zenét.

— Ó, igen — mondtam —, a zene olyan, mint a napsugár. Behatol a lélekbe és megöli a rossz gondolatok baktériumait.

— Akarja, hogy játsszam magának? — kérdezted.

— Boldog vagyok, ha hallgathatom — feleltem.

Leültetted magad mellé és játszottál. Nem tagadhatod, hogy többször rámmosolyogtál közben. Az csak természetes, hogy boldog voltam. Egy hónap telt el már azóta, hogy először találkoztunk. S mindig a második találkozás szokott a legizgalmasabb lenni. Ilyenkor már nem idegenek a partnerek, már vannak közös gondolataik, viszont még nem ismerik egymást annyira, hogy unatkozhatnának. Az út, amelyen egymáshoz közelednek, még mindig felfedező út, még mindig érdekes, viszont már kevésbé bizonytalan, már ki van rakva az első találkozás mértföldköveivel. Ebben a hangulatban ültem melletted, édes Lilian, a tavaszesti félhomályban, mikor a katasztrófa bekövetkezett. Egy fiatal főhadnagy lépett a szobába. Felugrottál s elébe szaladtál. Aztán zavartan rám mutattál:

— Egy úr a papa gyarából. Ha jól emlékszem, Móric úr. Költő.

Csak annyi időm volt, hogy meghajoljak. Még mielőtt valódi nevemen bemutatkozhattam volna, a főhadnagy megszólalt:

— Nagyon örülök. A zene és a költészet muzsája, úgy tudom, jól megférnek együtt. Nem zavarlak benneteket, Lilian?

— Ugyan Elemér, hogy mondhatsz ilyet! Nyisd ki a szemedet s azután beszélj! Móric úr már éppen menni akart. Na, Isten vele! Üdvözlöm a krokodilokat!

Megsemmisülten tántorogtam le a lépcsőn. Utam önkéntelenül a transverzális útra vezetett. Azon az úton mentem most lefele, amelyen egy hónappal ezelőtt fölfele jöttem. Amilyen szép volt az az út akkor, olyan csúnya lett most. Amilyen boldogan szálltam akkor

fölfele rajta, olyan boldogtalanul zuhantam most lefelé... Mikor fölfele mentem, sárga virágport hintett rám a szél... Most a te beszéded gúnnal mérgezett nyilai üldöztek... Lilian, édes Lilian, megmondom neked, úgy sírtam akkor, mint egy gyerek. Vörösre dagadtak a szemeim, mire leértem az Erzsébet-hídhöz.

— Traurig Venzel, a 47 éves zokogó trubadur — csúfoltam magamat, csakhogy meggyógyuljak. Meg ilyeneket mondtam:

— Traurig irattáros úr reklámot csinál a Krokodil Bőrműveknek: krokodilkönnyeket hullat!...

Én nem vagyok hiú ember, Lilian, de ez az ostorcsapás mélyen a húsumba vágott. Napokig beteg voltam tőle. Szobaasszonyom, a derék Csekoniczné, már ágyba akart fektetni...

Traurig úr most felkapta a fejét, mert ismerős szavakat hallott a színpad felől... Arany napfény... hulló fehér virág... bolyhos pihék drága porfellege...

— Lilian, hallod, az én verseim! Csángó kisasszony most kezdi énekelni!... Hallod, Lilian?!

«Úgy szállotok, mint emlékmiriád, melyet szétszórt a mult lehellete...»

— Úgy-e tetszik, Lilian?! Úgy-e érdemes volt eljönni?!... Hallod, Lilian?!... A mult lehellete! Az száll ebből a dalból felénk... Szép volt a mult, mert te megszépítetted... Néhány hét múlva felhívtál s megkérdezted, hogy nem haragszom-e?

— Remélem, hogy most az egyszer leveti a költői érzékenységet és nem neheztel rám. Igazán nem akartam megbántani. Hiszen maga olyan derék ember. Mivel tehetem jóvá bűnömet?

Emlékszel, ezt kérdezted?... Figyelj csak, Lilian!...

«... Kis testetek lebegve száll felém... már érzem, lassan, lassan eltemet... meghalok május gyilkos estelén... megölnek vágyak és virághegyek...»

Ezt kérdezted. Akkor én már tudtam, hogy a Dalkör műsoros estet fog rendezni s én, mint dalszerző szerepelek.

— Nagyon sokat kérek, kisasszonyom — feleltem. — A vezérigazgató úr öméltósága fővédnöksége alatt a Krokodil Bőrművek Dalköre műsoros estet fog rendezni. A műsoron, egy megzenésített költeményemmel, én is szerepelek. Engedje meg, hogy elküldjek egy meghívót s azt remélem, hogy megjelenésével emelni fogja ünnepélyünk fényét... Éreztem, hogy jól beszéltem. S te megígérted, hogy eljössz...

S most itt vagy, Lilian! Csak arra kérlek, ne gratulálj nekem túlságosan! Én szerény ember vagyok... Csak éppen nézz a szemembe és szorítsd meg a kezemet.

Világos lett. Lux úr, a konferancier, kijött a függöny elé és megköszönte a szíves érdeklődést.

Az előadás véget ért.

Traurig úr alig bírt fölkelni helyéről. Minden tagja fájt. Alsóruhája valósággal rátapadt. Dőlt róla a veriték. Mire az előcsarnokba ért, már egymás hegyén-hátán tolongott a közönség. Lecsukódó szemhéját erőszakkal tartotta nyitva, hogy megtalálja Liliant . . .

Már mindenki elment, mikor ő még mindig az ajtóban állott. Köhögni kezdett. A heves fuldoklás úgy rázta testét, mint a vihar egy szögre akasztott rongyot. Kínjában előrehajolt. Szája két szélén, mint két vörös fonál, megjelent a vér.

Csekonicsné futva érkezett.

— Nem szégyenli magát! Kiszökik az ágyból, míg én a patikában vagyok! Elment a maga esze?! Alig tud megállni a lábán! . . . Szűz Anyám! Mit csinált magával?! Hol a zsebkendője?!

Elővette Traurig úr zsebkendőjét és letörölte szájáról és álláról a vért.

— Kapaszkodjék belém! . . . Így! . . . Tud jönni velem?! . . . Jól fogja meg a karomat! . . . Ilyeneket csinálni egy felnőtt embernek! . . . Mindjárt tudtam, hogy idejött! Ménkü csapjon a költészetbe! . . . Meg akarja gyilkolni magát?!

Úgy kellett levenni róla mindent. Olyan volt, mint egy elesett bábú. Tüzelte a teste, mint a kemence. Lefittyedt szája huzatos kapualjra emlékeztetett, amelyen sipolva járt ki és be a szél.

Csekonicsné az ágy szélén ült és nagy, repedezett tenyerét ráfektette Traurig úr fejére.

Hallgattak.

Csekonicsné magára gondolt. A fiatalságára, meg az ura halálára. Traurig úr szeme előtt az élet képei kergetődztek.

Megszólint:

— Maga ezt nem tudja megérteni, nagyságos asszonyom . . . Ezért haragszik most rám . . . Maga csak azt látja belőlem, ami belefér ebbe az albérleti szobába . . . vagy a Krokodil Börművek irattárába. Maga csak ezt látja belőlem . . . De én több vagyok ennél . . .

Kitátotta száját. Majd így folytatta:

— Olvasott maga Dantéről, nagyságos asszonyom? . . . Vagy Petrarcaról? . . . Tetszik tudni, ki volt Léda? . . . Ki volt Laura? . . . Ki volt Beatrice? . . . Angyalok voltak! Mind a hárman angyalok voltak! . . . Leszálltak egy férfihez a földre és nagy, szörnyű titkokat súgtak a fülébe . . . A szerelem titkát . . . A jóság titkát . . . A halál titkát . . . Tetszik tudni, ki volt Petőfi Sándor? . . .

— Félrebeszél, szegény — gondolta Csekonicsné. Hadd beszéljen.

— Tetszik tudni, hogy ki volt? . . . Egy cseléd gyereke volt . . . bukott diák volt . . . közkatoná volt . . . vándorszínész volt . . . senki volt . . . rühös kutya volt . . . irattáros volt a Krokodil Börműveknél! . . .

Reszkető, vézna nevetés bukfencezett ki a száján. Jobbkarját kivette a paplan alól és kifordítva eltolta magától. Arcáról eltűnt a

keserőség. Vonásai szép, szelíd rendben olvadtak össze. Mintha megjelent volna az angyal és gyöngéd rózsaszín ujjával végigsímitotta volna fejét.

— Ma volt életem legszebb napja!... Lilian eljött és meghallgatta a verset!... «Arany napfény... hulló fehér virág... bolyhos pihék drága porfellege...» Elöl ült a legelső sorban... Mind a ketten lehúnytuk a szemünket és egymást néztük... Mikor vége volt, oda-jött hozzám, a szemembe nézett, megszorította a kezemet és csak ennyit mondott: szép volt!... Tetszett már beszélni angyallal, nagyságos asszonyom?... Az angyalok beszélnek így... Alig mondanak valamit és mégis megmondanak mindent... Lilian is ezt mondta: szép volt... A mi nyelvünkön ez annyit jelent... eljöttem, mert a katonatiszt nem érdekel... Eljöttem, hogy együtt menjünk tovább... mindig fölfelé... a transverzális úton!... Eljöttem, hogy együtt énekeljük a dalt, amit Vaszari úr a versedre szerzett... Eljöttem, mert én vagyok Laura!... Én vagyok Beatrice!... Én vagyok Júlia!... Én vagyok Léda!... Én vagyok Lilian!... Eljöttem, mert szeretlek!... Ezt mondta, mélyen tisztelt nagyságos asszonyom... Én pedig még egyszer is bocsánatot kérek, hogy alkalmatlankodtam... Kegyed mindig... nemes volt hozzám... Méltóztassék... kivenni a szekrényből... a borítékot... 272 pengő 26 fillér van benne... Talán elég lesz... Nagyságos asszonyom... méltóztassék... megjegyezni... 47 éves vagyok... szüleim nem élnek... adósságom nincsen... Csak Liliant kell értesíteni... Naphegy-utca 62... Sajat ház... Tessék szíves lenni... a transverzális úton menni... A transverzális úton!... Csak egyenesen föl... Mindig föl... Egészen... addig... amíg... Lilian... Egészen a csúcsig!... Még egyszer... is... bocsánatot... kérek... hogy... alkalmatlankodtam... Traurig Venzel... vagyok... mélyen tisztelt... nagy... sá... gos... asszo... nyom...

Soha ilyen boldognak nem látta még senki.

Hosszúkás feje fedrén feküdt a gyanus tisztaságú albérleti párnán. Sárgás haja belelógott a homlokába, ajka cserepes volt, jobbkeze sután kifelé fordult, mint mindig, amikor séta közben megállt, az elementáris életre gondolt és fejét fölvetette a csillagok felé.

KERT ÉS VIRÁG AMERIKÁBAN.

Newyrok, 1937 május.

Irta: *Helen M. Fox.*

BÁR ELMONDHATOM, hogy jártam Magyarországon még a világháború előtti időkben, de mindaz, amit a tájból Konstantinápolyba és visszautazásom alatt az Orient-expressz vonatablakaiból láttam, szerencsétlenségemre csupán kalaidoszkópszerű látvány volt. Képzetelemben azonban estéket töltöttem az önök fővárosában, láttam szindarabokat és olvastam híres íróik könyveit. Sőt elolvastam néhány könyvet, amely nagyszerű földművelésükről és állattenyésztésükről szól és láttam erdőket ábrázoló képeket. A kertészet minden országban a lakosság filozófiája és életmódja szerint alakul. Ezt viszont ismét a faji tulajdonságok és az éghajlati viszonyok befolyásolják. A cigányzene országában, ahol a parasztok csodás színekben pompázó hímzéseket viselnek, a parkok, ligetek és a vidéki kertészetek is nyilván ennek a naturalisztikus-romantikus stílusnak a hatása alatt állnak. Ami az önök kis virág- és konyhakertjeit illeti, amelyek külvárosaikban és falusi otthonaik mellett virítanak, nem tudom, vajjon olyan finom szín- és mintaérzékkel készültek-e, mint a franciáké, vagy a németeké, ahol az ablak párkányán lángoló gerániumok mellett rendezett sorokban ugyanabban a cserépben nőnek a füvek és zöldségek; amint Nagy Károly rendelte egykor népének: ápolják a sok-sok évvel előbb kiadott ősi törvényt... Kétségtelen, hogy mindegyiknek megvan a maga sajátossága.

Mi itt az Egyesült-Államokban sok fajtából összetevődött keveréknép vagyunk, amely a világ minden tájáról érkezett partjainkra és mindegyik magával hozta a maga szektáját és vallását. Ha ehhez még hozzávesszük szélsőséges klímákat, mindjárt természetesnek látjuk kerttervezésünk változatos stílusát. Északkeleten az atlanti partok mentén végig a kolóniákon, amelyeket az angolok a XVII. században alapítottak, a városok közép-pontját nevezték «község»-nek. Ez a főtér volt a «fórum», ahol a katonai gyakorlatokat is tartották. Ezeken a «községek»-en a háztulajdonosok különösen kicsinosították a házak homlokzatát: hadd bámulja a nép. Ez a szokás később állandósult és az Egyesült-Államokban a frontudvarokat, előkertecskéket mindig művészien megművelték. A polgári élet képét adták ezek a kertek, amelyeket nem rejtettek magas falak mögé, mint számos európai országban.

A Karolinákon, Louisianában és Missziszippiben, ahol a franciák gyarmatosítottak s ahová a hugenották emigráltak, sok kertben finom allékat létesítettek és a virágágyakat mértani minták szerint rakták ki. Itt tűzszínű azálea nő a hegyeken és az erdőkben tárják szét nagy, árnyos lombjaikat a viaszos virágú magnóliák. Ezeket aztán lehozták a kertekbe. Kínából telepítették a rendkívül illatos gardéniát, vistáriát és a kaméliát, de megtalálható itt a jázmin, a rózsa, az iris, a liliom és sok más növény, amely Dél-franciaországban a Riviéra partjain él.

Délnyugati államaink, Újmexikó, Arizona és California kertjeinek jellege a csapadéktól függ. Itt az indiánnal tarkított spanyol izlés uralkodik, kúszónövényekkel futtatják fel a falakat és a kerteket színes téglákkal és

cserepekkel díszítik. Néhány helyen csodás lilavirágú kúszónövények, begóniák, szalviák és ezek művészi összeállításai virítanak, amelyeket Mexikóból, Közép- vagy Délamerikából hoztak. Nagyon kedvelik a kaktuszokat is, amelyeket főként a bejárati főajtó árnyas rejtekeiben ültetnek el, ahol pompásan egészítik ki az együttest. Északnyugaton végig a tengerparton az éghajlat nagyon hasonló a nedves, hűvös angol időjáráshoz és a népszerűség is nagyobbára angol leszármazott. Bár az ország más részeiben más-más eredetű a munkásság, kínai, japán, olasz, vagy mexikói s így mégis valamennyi rányomja a maga nemzeti sajátosságainak bélyegét arra a munkára, amellyel a köveket elhelyezik és a fákat, szőlőket ültetik. Gyönyörűek itt a kertek, felhasználják a növényanyag legszélesebb skáláit, amelyhez pompás természetes flóra párosul. Ezt az övet egyik oldalról magas hegyek védik, másiktól pedig a tengeri nedves levegő biztosítja az éghajlat kiegyensúlyozottságát. Az ország közepén, amelynek Middle-West a neve, nagy a stíluskeveredés.

Az elmúlt negyven év, de különösen az utolsó évtized alatt százával létesítették mindenfelé a nyilvános parkokat. Némelyek ezek közül a nagy országutak mentén terülnek el, másokat ismét bent a városokban telepítettek nagy sportpályákkal és játszótérekkel. A nyilvános kertek harmadik csoportjáról az egyes államok kormányzóságai gondoskodnak. Ezek hatalmas földterületeket foglalnak el s megőrzik őket eredeti állapotukban az utókor számára. Golfpályák, halászhelyek, tenispályák vannak itt, tavak, amelyekben úszni lehet, csapások az erdőkben a vadászok számára — és mindez nyitva a nagyközönség használatára. A legtöbb ilyen parkot a vidék romantikus stílusának megfelelően képezik ki.

Miután kevert nép vagyunk, nyugtalanság jellemez bennünket. És ha nem örököltük volna ezt a tulajdonságot, legtöbben ott élnék ma is, ahol ősink születtek. Ez a nyugtalanság kedveltette meg velünk az utazást és megszoktuk, hogy üzletért, vagy szórakozásért nyakunkba vegyük a világot. Elmegyünk Washingtonba, hogy megnézzük a cseresznyefavirágzást, a Karolinákra, hogy már április elején lássuk az azáleákat, Virginiába, hogy megcsodáljuk májusban a colonial-kerteket, a híres iris- és rózsáligeteket, júniusban, szeptemberben és októberben pedig felkocsizunk a hegyekbe, hogy lássuk a lomberdőket, a skarlát és narancsínú, aranyló bokrokat és szilvafákat, lássuk őket, mielőtt meghalnak.

Nem vagyunk egységes nép, tehát természetünkől következik, hogy szívesen alapítunk klubokat és élénk társadalmi életet élünk. Így kerülünk közelebb egymáshoz, így értjük meg jobban egymást. Ezért kezdtünk kerteszkedni is. Ma már nem szokás rejtegetni egymás elől a szagos bükkönyt és a szegfűt. A kertészek különböző kertészklubokba tömörültek. A Kertész Klub Mozgalom (nagy betűkkel írom!) egészen különleges amerikai jelenség. Bár a klubok tagjai túlnyomórészt nők, mégis alakultak kirárolagos férfiklubok is. Ez persze nem jelenti azt, hogy a férfiak jobban kerteszkednek, mint a nők. Vannak városi kertészklubok azok számára, akik növényeiket a lapos háztetőkön és a házsorok között apró udvarokon ültetik el. A kertészklubok tagjainak zöme külvárosokban, vagy kisvárosokban él.

Kevert népünk ízlésének megfelelően különböző klubb típusok alakultak ki. Akadnak olyan kertkultúra-társaságok is, amelyeknek valóságos hivatalaik vannak saját felhőkarcolójukban. Ezek aztán pompás virágkiállításokat rendeznek, magazinokat adnak ki, tanfolyamokat tartanak,

remek könyvtáraik vannak. Ezek a nagy klubok mindenben a Királyi Angol Kertészklub divatja után igazodnak. De olyan pompás kísérleti kertje egyiknek sincs, mint az angliai Wisleynek. Akad itt is néhány kísérleti kert a különböző klubcsoportok kezelésében, de ezekben csak egy-egy virágot tanulmányoznak: iriszt, rózsát, dália-t és delphiniumot. Néhány virágfaj nő csak ezekben a kísérleti kertekben, ahol szépségüket és életképességüket figyelik meg. Melettük még található sok botanikus kert is, akárcsak Európában.

Két legnagyobb kertészklubunk nem nagyon különbözik egymástól, legfeljebb abban, hogy míg az egyik, a «Garden Club of Amerika» régebb és tagjai a társadalmi elitből kerülnek ki s remek kerteket tartanak fenn, addig a másiknak, a «Federeted Garden Clubs»-nak tagjait csak a kertészet iránti szeretet és érdeklődés toborozza. Mindekkettőnek csaknem valamennyi államban megtalálható a fiókja. Virginiában — szerencsés gondolat — a kettő egyesült. A «Federeted Garden Clubs» taglétszáma százötvenezer, a «Garden Club of Amerika»-é hétezer.

Szervezetüket némileg a hivatalos kormányzóságok mintájára alakították meg. Az egyén államegységhez, ez pedig a szövetséghez tartozik. A klubok akár önállóan, akár egy vagy több más klubbal egyesülve minden évben virágkiállítást rendeznek. Ezekben aztán előadásokat is tartanak: művészek a színekről és szakemberek a természetéről. Időnként külön csoportokat szerveznek általában a növényzet, vagy kifejezetten a tájkertészet tanulmányozására. Néhány klub a köznek szenteli működését, ezek tervezik és hozzák létre a helyi kórházak, könyvtárak, iskolák, vasútállomások és katonai emlékművek kertjeit. Az arizonai Phoenixben, ahol a téli hónapokban nagy a turistaforgalom, a klubok tagjai hetenkint egyszer saját kocsijaikon viszik ki az érdeklődőket kertjeikbe. A kertészszövetség lapot ad ki, épúgy, mint a «Garden Club of Amerika». A lap elsőrangú és munkatársai többnyire amatőrök. Az elmúlt években élénk érdeklődés nyilvánult meg, a virágkiállítások iránt. Az összejöveteleken és a kiállításokon a tagok virágvázákat állítottak fel a termekben, mint otthon a hallban, a kandallópárkányon, vagy az ebédlőasztalon. Így alkalmat adnak remek virágcsendeletek festésére és egyúttal bemutatják kedvenceiket a barátoknak és szomszédoknak. A díjak — szalagok.

A nagy városokban, Bostonban, Newyorkban, Chicagóban, Philadelphiában és Los Angelesben, de sok kisebb városban is évente egyszer különleges virágkiállítást rendeznek és erre az alkalomra összefognak az összes amatőrklubok, a gazdag birtokosok, a virágtermesztők és a fűvészkertek. Egyesek apró sziklakerteket, rózsakerteket építenek, mások a hagyományos virágokat állítják ki, ismét mások vödrökben, cserepekben és vázában vonultatják fel virágaikat. A Keleten rendezett tavaszi kiállítások egész anyagát otthon természetették s ezek a kiállítások valóságos *tour de force*-t jelentenek a kertkultúrában. Ugyanakkor pedig lélekzetelállítónan szép látványt is nyújtanak. A legutóbbi tavaszon százötvenezer látogatója volt Newyorkban az egyhetes kiállításnak. A klubok tevékenységének és tanításainak eredményeképpen a kertészek megtanulták, hogy saját igényeiknek megfelelően melyik növényeket válasszák ki termesztésre, hogyan kell ezeket frissen és egészségesen tartani és hogyan kell a virágokat csoportosítani, ahogy festői látványt nyújtsanak.

Most ott tartunk már, hogy a kertészek annyira tökéletesítették, sőt

befejezték technikai és művészi készségüket, mint eddig még soha a világtörténelem folyamán. Talán éppen azért, mert az emberek a mostani politikai bizonytalanságban, az állandó aggodalomban és a gyors társadalmi átalakulások korában megérezték, hogy vissza kell térniök az anyaföldre, ha megakarnak újhodni. A nép széles rétegeinél mutatkozó nagy érdeklődés következtében a szakemberek munkához láttak és tanulmányozni kezdték a propaganda új módszereit, nemcsak az Egyesült-Államokban, hanem ugyanúgy sok más országban is. A lelkes angolok és amerikaiak növénykutatókat küldtek ki a Himalayába, Tibetbe, az Andesekbe, Ujzéländba és az Atlasz-hegységbe, hogy tenyésztésre alkalmas, szép, ismeretlen növényeket keressenek. Így működnek össze mindezek a tényezők a kertészet művészetének tökéletesítéséért. Férfi és nő, aki szereti a kertet, művészi és szakmabeli készségét kertjében fejezheti ki leginkább. Az Egyesült-Államokban ez már mindenütt szépen előrehaladt az Atlanti Óceántól a Csendes Óceánig.

Simor Miklós fordítása.

EINO LEINO HÁROM VERSE:

1. NINCS MENEKVÉS.

*Benned szikrázó halmazban hever
sosem látott világok ritka kincse,
kincs, mit szomjas kezem nem érhet el
s azt sem hagyod, hogy szemem meglekintse.*

*Vagy csak káprázat ez? S tán nyoma sincs e
kincsnek, mellyel oly könnyen kérkedel.
Valaki rám felleg-trónusról int le,
kit én emeltem csak az égbe fel.*

*S hiába tettem. Nem lesz egy rövid
pillanat, mely közönyödben megingat.
Rejtélyes ujjak életünk szövik*

*s végzésük ellen nincs mentő-öv itt.
Mosolygunk, míg az álom karja ringat
s felrettenünk, siratva álmainkat.*

2. NOCTURNE.

Telehold ég a rozsvetés fölött,
 még néha felcsipog a fürge fürj;
 erdő-irtások földje füstölög, —
 lelkem, ma sóhajtást, panaszt ne tűrj:
 szürcsöld a nyári est bájjátalát!
 Borult lombjuk rázzák felém a fák;
 jelleg figyel, ruháján langy színek,
 kínálja bársonyát a messzi hegy
 s e sok lapuló árny is mind enyém:
 ezekből születik most költemény.
 S a dal neked szól, asszonyom, kinek
 hajából szénaillat s béke árad;
 vágyam körüljön és körülzizeg,
 mint napsugár viruló tölgyfaágat.
 Hallgass még halkuló költődre: hisz
 elbúcsúzik e dal tetőled is.
 Nem űzők több lidércet éji marton,
 bölcsék követ szorítja kapzsi markom.
 Hurokként szűkül az élet-kör egyre;
 áll az idő, szunyókál megmeredve
 a szélkakas; ködben kígyóz az út s
 rajt a titok-ház udvarába jutsz.

3. DAL AZ ÖRÖMRŐL.

Örömed van? Jobb, ha eltakarod.
 Másnak mutogatni miért akarod?
 Menekülj el messzire s akkor örülj
 házad titokőrző redőnye megett,
 hol nem vesz a kandik népe körül:
 nem tűr az öröm kutató szemeket.
 Rád rengeteg erdő csöndje borul
 s élhetsz örömödnek zavartalanul.

„XVII. LAJOS“ ERDÉLYBEN.

Korkép 1844-ből.

Irta: Bisztray Gyula.

Mennyi álgróf, álherceg és mennyi áluhás kalandor! — kiáltunk föl hitellen csodálkozással, ha Jókai társadalmi regényeit olvassuk. Mintha nem is a harmincas és negyvenes évekbeli Magyarországot rajzolná, hanem valami álarcosbált elevenítene meg színes képzelete. Pedig Jókai regényei az akkori magyar társadalom hű képét vetítik elénk. Az 1830-i forradalmak után hazánkat úgyszólván elárasztották a politikai menekültek; főleg lengyelek, de akadt köztük szép számmal francia is. Alig volt nemesi ház, amelyben ne rejlőzött volna bujdosó; legtöbbjüket ma is «a mi lengyelünk» néven szokás emlegetni.

Természetes, hogy ilyen viszonyok között tág tere nyílt a kalandoroknak és szélhámosoknak. Sokan — a közhangulat és a hagyományos magyar vendégszeretetet kiaknázva — évekig éltek vendéglátó házigazdáik nyakán. Egyesek, hogy maguknak több tiszteletet, részvétet és nagyobb kényelmet biztosítsanak, vagy hogy a hatóságokat félrevezessék, idegen tollakkal ékeskedtek. Innen a sok álgróf és álherceg. A forradalmi idők viszontagságai olykor a legképtelenebb mesét is valószínűsítették.

Ebben az időben a mi családukhöz is elvetődött egy idegen kalandor. Véletlenül nem lengyel volt, hanem francia. De beszéljenek helyettem nagyapám följegyzései, amelyek a következő jellegzetes korképet megörökítették:

«1844-ben egy őszbeborult, merőben idegen, csak franciául beszélő idegen jelent meg abban az erdélyi városkában, ahol én az alispán mellett gyakornokoskodtam. Az úriházakat rendre járta könyöradományokért, azután esténként közönséges csapszékekbe ment, hol amit nappal kapott, többnyire elköltötte és mámoros állapotban éjjel is ottmaradt.

Egyszer hozzánk is beállított és francia nyelven előadta, hogy ő az orosz császár üldözése elől menekült ide a nemeslelkű magyarokhoz; támogatásunkat és segítségünket kérte nyomorúságos állapotjában, melybe őt a balsors juttatá. Finom francia kiejtése és modora az úriembert jelezték benne. Gondoltam: bizonyosan lengyel menekült. De éppen látogatóm lévén, nem volt időm vele beszélni. Kis pénzösszeget nyújtottam neki s ő azt megköszönve távozott.

Másnap hivatalos megkeresés érkezett az oroszországi Mitau város rendőrhatalmától, amelyben Berri Lajos nevű, ottani rendőri felügyelet alatt álló egyén visszatoloncoltatása kéretik. Az átiratban foglalt személy- és viselet-leírás tökéletesen talált a tegnapi idegenre. Ennek előállítására vagy letartóztatására azonban — állandó lakása nem lévén — a rendőri nyomozások ellenére, sehogysésem sikerült.

Egyszer az alispán praesidiális hivatali szolgálja meglátja az utcán az idegent. Szóval s jeladással kéri, hogy jöne vele hozzánk, mert én óhajtanék vele beszélni. Az idegen, meglehet, hogy értett is magyarul, mi rosszat sem gyanítva, csakugyan eljött. A szolga diadalmasan jelenti az alispánnak: Itt van a rendőrileg keresett úr!

Az ám, csak hogy sem az alispán, sem Fülöp, az alispán bizalmas kancellistája, egy mukkot sem tudtak franciául, én pedig nem voltam honn. Főnököm tehát az idegent némán fogadta s leülteté. Megérkezésem vetett véget a hallgatásnak. A lengyel menekültnek gondolt idegen, székéről fölkelvén, üdvözölt. Hatvan éves lehetett, közép-termetű, leberetvált arcú, kis szürke bajuszú; kopott, rezsegombú fekete frakkja az ugyancsak könnyű fekete nyári felsője alól kitűnt; cukorsüveg formájú, nagyon keskeny karimájú kalapját kezében tartotta.

Az alispán közölte, hogy ezt az urat hivatalosan ki kellene kérdezni s felkért, hogy én tartsam meg a kihallgatást. Nehogy az idegenben bizalmatlanságot keltsék, a kihallgatásnak egyelőre nem akartam hivatalos színezetet adni. Barátságosan felszólítottam, lenne szíves őszintén megmondani: kihez legyen szerencsénk? Felszólításomra az idegen egy nagy pecséttel megerősített okmányt vett ki zsebéből s azt nekem átnyujtván, mondá:

— Ime az útlevelem.

Az okmányt felbontván, mindnyájunk nagy ámulatára abból ezeket olvasom:

«*Salvus conductus*. Ludovicus Carolus Maria Princeps de Bourbon, Dux Normandiae, Rex Galliarum hoc Nomine XVII^{us}... vagyis magyarul: Bourbon Lajos Károly Mária herceg, Normandia hercege, Franciaország királya, e néven a XVII-ik, aki a bemutatott okmányok alapján Versaillesban 1785 március 27-én született, atyja lefejezése után Oroszországba menekülve, most Őfelsége I. Miklós Oroszország császárnak engedélyével megkísérli hazájába visszatérni; miért is neki jelen útlevél ezennel kiadatott... Eidem hic Salvus Conductus hisce exhibetur.»

Az alispán és a kancellista csaknem egyszerre felkiáltanak:

— XVII. Lajos, Franciaország királya! A mi Mária Teréziánk unokája!

Én azonban egy kis türelemre intettem őket. Az idegennek pedig komolyan kijelentém, hogy itt a megyei hivatal előtt áll s hogy a visszatoloncoltatását kérő mitauai rendőri hivatal megkeresésére kell kihallgatnunk. Az idegen elsápadt s nagy nyugtalanság vett erőt rajta. Ő azonban csökönyösen megmaradt amellett, hogy a szerencsétlen XVI. Lajos és Mária Antoinette fia.

Faggatni kezdtem: miként menekült Franciaországból? hogyan került Oroszországba? és miért keresteti az oroszországi rendőrség?

— Atyám kivégeztetése után — így kezdte vallomását — anyá-

mat sem láttam többé. A nemzetgyűlés határozata alapján egy Simon nevű varga felügyeletére bíztak. Nagybátyám, a provence-i gróf és későbbi XVIII. Lajos szabadított ki. Előbb Brüsszelbe, majd Veronába menekültünk. I. Napoleon császár menhelyül felajánlotta nekünk Kurland fővárosát, Mitau-t és így odamenekültünk. Napoleon bukása után nagybátyám — hűtlenül elhagyván engem — Franciaországba sietett, a Bourbonok ősi trónjának elfoglalására. Az orosz császár pedig szigorúan őriztetett, hogy Mitauból el ne távozhassam. Hogy miért kerestet engem az orosz rendőrség? — nem tudom.

— Hát miként szabadult meg onnan?

— Megszöktem, mert a velem éreztetett embertelen bánásmódot tovább lehetetlen volt kiállanom. Szigorúan böjtöltettek és minden héten háromszor megkancsukáztak . . . Értékes arany- és ezüstérmeim voltak, ezekkel az őrt megvesztegettem, így szabadultam meg.

— Ha ön Bourbon és Normandia herceg, miként az útlevele tanúsítja, akkor miért vette fel a Berri nevet, mellyel a rendőri hivatal átirata is nevezi?

— Ha én magamat Bourbonnak és XVII. Lajos királynak adom ki, azt senki el nem hiszi, sőt nagy veszélynek teszem ki magamat. Azért a Berri nevet használom, szegény unokafivérem, Berri herceg emlékére, kit a nyomorult Louvel 1820-ban orozva legyilkolt.

— Kérem, adja elő okmányait — szóltam.

Az idegen frakkja oldalzsebéből több francianyelvű okmányt nyújtott át nekem. Ezeket figyelmesen áttanulmányozva, a Bourbonkirályok családi és politikai viszonyaira vonatkozó számos adatra akadtam. Közöttük volt: XV. Lajosnak a trónöröklés sorrendje megállapítását tartalmazó határozata; Artois grófnak, a későbbi X. Károlynak a Provencei gróffal, a későbbi XVIII. Lajossal folytatott levelezése, amelyek a francia királyságnak angol segítséggel való helyreállításáról tárgyaltak; XVI. Lajos királynak ugyancsak a Provencei grófhoz intézett levele, amelyben őt hazájába való visszatérésre kéri, hogy gyámolítására lenne elhagyott állapotjában; továbbá több főrangú francia emigráns levele Koblenzből, kik a királyság mielőbbi helyreállítását remélték és a Provencei gróft mint leendő királyukat üdvözölték. Végül az iratok között volt Condé hercegnek, a Bourbonok leghívebb követőjének a már Mitauba menekült Provencei grófhoz intézett levele, amelyben értesíti, hogy a XVI. Lajos király fogva tartott leánya: Mária Terézia, a későbbi Angoulême hercegné, egy az osztrákok által elfogott francia tábornok ellenében kicseréltetvén, Koblenzbe érkezett; minthogy a királylány nagybátyjához kívánczik, Condé őt egy Bourmont nevű hű embere kíséretében hozzá útnak indította . . .

Az iratokat áttanulmányozva, ismét az idegenhez fordultam:

— Ezek az okmányok mit sem bizonyítanak amellet, hogy ön XVI. Lajos király fia. Miként jutott ön ezen okmányok birtokába?

— Nagybátyámnak, a Provencai grófnak Mitauból lett eltávolítása után, otthagytott egyéb portékái között kaptam.

Indulatosan rászóltam :

— Ön hamisan és valótlanul állítja, hogy a szerencsétlen XVI. Lajos király fia. Mert a «kis Capet» 1795-ben meghalt és a Szent Margit-egyház sírkertjében temettetett el. Mit felel ön erre?

— Maradok azon állításom mellett, hogy én vagyok a valódi XVII. Lajos. Nagybátyám és utána mások csak azért költötték holt híremet, hogy a trónt ők nyerhessék vissza.

Ez már sok volt a jóból. Most már minden teketóriázás nélkül leálcáztam :

— Nem volt ön soha királyfi, hanem volt komornyikja a Provencai grófnak, akinek nemcsak okmányait, hanem egyéb értékes tárgyait is eltulajdonította! Ezért tartották önt fogva Oroszországban, ezért börtönléte és kancsukáztatták! Szóljon igazat, mert különben nem segíthetek magán, s vissza fogják toloncoltatni Oroszországba.

Az idegen lesüté fejét, kezeivel elfödé arcát és zokogni kezdett. Én pedig tovább folytatám feddő beszédemet :

— Talán hallotta ön, hogy más kalandorok is felléptek már, mint megannyi trónkövetelő XVII. Lajosok. Eddigél négyen voltak, de csúful jártak mind a négyen, vagy börtönben haltak meg, vagy kivégeztettek. Ön akar az ötödik lenni? Vigyázzon, mert Orleansi Filep Lajos karja messze nyúlik! Azért egész jóindulattal kérem, vallja meg az igazat, hogy amennyire lehet, segíthessünk sorsán.

— Uraim, kegyelmet kérek! Szánjanak meg egy üldözött szerencsétlen embert, kit a kiállott sok nyomor, a borzasztó szenvedés és üldözések félrevezettek és most öreg napjaimra az oroszok kancsukasztásaitól kell félnem!

Mindhárman megsajnálta a könnyekre fakadt öreget. Szelidebb hangon mondtam neki :

— Beszéljen tehát.

Zokogástól elfojtott hangon szólott :

— Bevallom az igazat. Valódi nevem Bourmont Lajos Károly. Atyám, Bourmont Amadeus, XV. Lajos király udvarában udvarnagy volt és engem az akkori magas körök finom nevelésében részesített. A Bourmont-család mindig monarchikus érzelmű volt és a Bourbon-dinasztia tántoríthatatlan híve. Atyámat XVI. Lajos is megtartotta udvari szolgálatában. Midőn a királyi család a nép dühe elől Versaillesba menekült, atyám az udvart oda is követte, hol a felingerelt nép iszonyatos dühének ő is áldozatja lett. Anyám Párizsban megvonulva élt velem, midőn atyám halálának híre oda érkezett. Azután a jó Condé herceg segélyadományaiból éltünk, mert Anjou-megyében fekvő birtokainkat elkobozták. A családunkat ért sok csapás s a nagy veszteség feletti fájdalom szegény anyám egészségét aláasta s vagy két év

mulva sírba vitte. Ekkor engem az Artoisi gróf, XVI. Lajos király ifjabb fivére vett magához. De midőn a királyi családot a Temple-ba zárták s a királyra a halálos ítéletet kimondották, rokonainak sem volt maradása Párizsban. Ezért az Artoisi gróf és fivére, a Provencei gróf Koblenzbe vándoroltak ki, mely az emigránsok gyűlhelye volt. Majd, midőn az Artoisi gróf angol segítségért Londonba sietett, engem Condé herceg vett magához. Nála mindaddig maradtam, míg Mária Terézia hercegnő a franciák fogságából kiszabadulván, Koblenzbe érkezett. Őt Condé herceg az én felügyeletem alatt küldötte Mitauba a Provencei grófhhoz. Így kerültem Oroszországba, a Provencei grófhhoz, aki engem cserbenhagyott, sőt följelentett, hogy okmányait és sok értékes tárgyát elloptam. Ezért üldöz az orosz rendőrség...

Közbeszóltam:

— De hiszen az előbb már beismerte, hogy börtönőrét értékes arany- és ezüst-érmekkel vesztegette meg s hogy a kezénél levő okmányokat a Provencei grófnak eltávozása után annak otthagytott portékái között találta. Honnan voltak önnek arany- és ezüstérmei?

— Ezt is bevallom. A dolog úgy történt, hogy a Provencei grófnak a legitimisták felhívására gyorsan kellett indulnia. Nem lévén ideje mindenét felpakkolni, csak a legszükségesebb holmit vitte magával, a többit otthagya, megparancsolva nekem, hogy azokat utólag vigyem vagy küldjem el néki. De ő oly méltatlanul bánt velem, komoronykjává alacsonyított le s egy idegen országban hagyott gyámoltalannul. Bosszúból ottmaradt portékáit nem küldöttem el, hanem magamnak tartottam, hogy legyen miből élnem. De csakhamar elfogatási parancs érkezett ellenem, mint hűtlen szolga ellen. Elzártak, éhezettek, hosszú ideig kínoztak, míg börtönörömet megvesztegetvén, onnan kiszabadultam.

Most már csak néhány részletkérdést kellett tisztáznunk.

— Mi indította önt arra, hogy az 1795-ben meghalt XVII. Lajosnak adja ki magát?

— Erre engem a Daupinhoz való szembetűnő nagy hasonlóságom indított. Már ötéves koromban mindenki csodálkozott, hogy mennyire hasonlítok hozzá. A fiatal királyfi komornája, Rambaud asszony sokszor ellátogatott anyámhoz, csakhogy engem lásson, mióta a herceghez nem volt szabad mennie. Egyszer még annak öltözetét is elhozta és reám feladta, hogy gyönyörködjek bennem. De az Artoisi gróf és Condé herceg sem győzték bámulni: mennyire hasonlítok hozzá! Mindezen kívül a Provencei grófnak és a megölt Berri herceg fiának, a Chambordi grófnak is bosszúságot kívántam okozni alakoskodással, hogy sem egyik, sem másik, hanem a jó Artoisi gróf jusson a trónra. Ösztönzött, hogy más kalandorok is kiadták már magukat a meghalt királyfinak...

— Tovább kérdeztem:

— Miként jutott ön a tegnap nekünk előmutatott útlevéhez?

— Miután a börtönből kiszabadultam, a Berri nevet vettem föl és Oroszországot mielőbb elhagyni igyekeztem. Osztrák-Lengyelország felé irányoztam utamat. A határmenti Brody-ban, a kiállott fáradalmak következtében, betegség vert le. De ott hál' Istennek, jó emberekre akadtam, akik gyöngéden ápoltak és felüdülésem után is házuknál tartottak. Ottilétem alatt a családapát a halál elragadta s én nőül vettem az özvegyet. Egy ideig nyugodtan éldegéltem. De midőn az újra megindult rendőri üldözés következtében, nem volt tovább maradásom, Magyarország felé vettem utamat, mint táncmester és francia nyelvtanító tengetvén életemet. Stanislauban a megyei albiztos maga elé idézett és kilétem iránti igazolásra szólított. Én előbb Bourmont családi nevemet Bourbonra hamisítottam át és így a megyei albiztos jóhiszeműleg állította ki az előmutatott útlevelet, melyet azonban csak nagyon óvatosan használtam, félvén Filep Lajos király és Chambord gróf bosszújától.

Még egy kérdést intéztem az idegenhez :

— Volt-e önnek családja?

Arcán fájdalmas mosoly vonult át, mélyen felsóhajtott és mondá:

— Volt és van is egy fiam : Berri Ferenc, aki még Lengyelországban született. De nékem onnan menekülni kellvén, azóta nem láttam. Anyja leveleiből értesültem azonban, hogy besorozták katonának. Kiszolgálván a katonaságot, Udvarhely megyében telepedett meg, hol egy birtokos székely gazdának lányát nőül vevén, kedvező viszonyok között él.

— Hogy hívják a falut, ahová telepedett?

Az öreg valami régi írást vett ki tárcájából és átnyujtá nekem. Egy lengyelül írt levél volt a nejétől, és abban olvasom Városfalva nevét. Kérem tőle :

— Így hívják-e a falut?

Mire felelé, hogy így, de azt kimondani nem tudta.

Azután újból kérdém :

— Óhajtja-e a fiát látni?

— Ez a legforróbb óhajtásom, — mondá s epedő tekintettel nézett rám.

— Hány éves lehet a fia?

— Huszonhét-huszonnyolc éves lehet.

Ekkor megszólalt az alispán, aki idáig némán figyelte a kihallgatást :

— Legjobb lenne ide idézni a fiút, hogy találkozzanak, mielőtt eltoloncolnák az öreget.

Az alispán azonnal írt az ottani papnak, akit jól ismert, lenne szíves Berri Ferencsel tudatni, hogy az apja az ő házában tartózkodik s nagyon óhajtaná fiát viszontlátni; azért siessen ide édesatyja karjai közé.

Harmadnap estefelé egy koberes szekér érkezik s a tornác-előtt

megáll. A szekérből egy tisztességesen öltözött, ügyes fiatalember száll ki. A szolga az alispán elé vezeti. A fiatalember meghajtván magát, kissé székelyes magyarsággal mondja, hogy ő Berri Ferenc Városhalváról, s az ottani pap utasítása szerint jött ide, hogy édesapját viszontláthassa.

Kimondhatatlan volt az apa és a fiú öröme e nem remélt viszontlátáson. Lengyelül értekeztek, mely nyelvet a fia édesanyjától, ő pedig Lengyelországban léte alatt feleségétől sajátította el. Felesége azóta elhalt s az ifjú Berri az utána maradt birtokot eladván, Városhalván vett földet. A székelyek közt egészen magyar ember lett, sőt épp akkor tájt választották meg kisbírónak a faluban.

Másnap, midőn az alispán tiszti ülésben volt, s a kancellistával ketten ültünk az írószobában, az ifjú Berri könnyes szemekkel kért, hogy ne fosszuk meg őt véletlenül feltalált édesapjától, kit a sors annyi válság és szenvedés után néki visszaadott. A fiatalember könnyei meghatottak bennünket s mindketten készek lettünk volna az öreg Berri azonnal szabadon bocsátani, — de hogyan tehesük azt? Töprengésünk közepette az alispánné jött segítségünkre. Meghatódva az apa és fiú érzékeny találkozásától, mély szánalommal kért, hogy mentjük meg valamiképen a szegény öreget, de úgy, hogy férje ne tudjon róla, mert előtte úgy nyilatkozott, hogy neki hivatalos kötelessége őt visszatoloncoltatni. Felfogását mi is osztottuk. Emberi és hazafiúi kötelességünknek tartottuk egy érdemes magyar családnak a sorstól eddig üldözött apját és nyugalmát visszaadni. Most már csak a kivitel módozata fölött kellett egyetérténünk. Ez is megtörtént s az öreg Berri megszöktetése következőleg ment végbe :

Alkonyatkor, midőn az alispán a kaszinóban tartózkodott, Fülöp, a kancellista, az ifjú Berri szekerét saját otthonába hajtatta. Késő este, midőn már mindenki mélyen aludt, az előre értesített Berrieket felköltöttem s az alispánnétól átvett kulcsokkal a pitvar- és az utcaajtót kinyitva, a legnagyobb csendben kivezettem őket a Fülöp házához, aki bennünket — megállapodásunk szerint — készen várt. Apa és fiú szívélyesen elbúcsúztak tőlünk, szekérbe ültek és az éj sötétjében elutaztak.

Reggel felé a két Berri már messze járt a Székelyföld felé. Jó is volt, mert nálunk alaposan kitört a zivatar ! Az alispán ugyanis, midőn reggel az istállókat rendre járta és sem az idegen kocsit és lovakat, sem pedig a Berrieket nem találta, balsejtelemmel sietett fel hozzánk. Elkezdett rettenetesen lármázni, teremtettézni, hogy hova lett az öreg francia, akit éppen ma akart eltoloncoltatni?

— Beh jó, hogy túladtunk rajta ! — gondolám magamban.

Principálisom különben jó ember volt és mások bajai iránt résztvevő, de hivatalos eljárásaiban szigorú és kérlelhetetlen.

— Hát maga, öcsém, miért nem ügyelt rá? — pattogott felém.

— Azért, mert nem vagyok sem hajdu, sem börtönőr, — viszonoztam.

A praesidiális hivatali szolgának is volt drága dolga, hogy éjjel miért nem tartózkodott a házban?

Azért, mert csak egy éjszakára volt megparancsolva, hogy őrkdjék az idegen fölött.

Ekkor feleségét vonta kérdőre az alispán, hogy néki tudni kell a dologról, mert feltűnően nagy részvéttel viseltetett az öreg iránt . . . A szegény asszony, ismerve férje fellobbanó természetét, hagyta, hogy csak fújja ki magát.

Megérkezett Fülöp, a harmadik cinkos. Őt még gyanusítani sem lehetett, olyan nagy volt a csodája, hogy miként tudának megszökni, lovastul, szekeresül!

Nem volt mit tenni, hát nem is tett az alispán semmit. A városka tudomásul vette, hogy a titokzatos idegen észrevétlenül eltűnt. Mi pedig még sokáig gondoltunk meglegedetten arra, hogy egy orosz börtön egy fogollyal szegényebb, egy székely otthon pedig egy családtaggal gazdagabb lett . . .

Ily szerencsésen végződött a mi sorstól hányt-vetett kalandorunk története.»

E szavakkal fejezi be nagyapám idestova százesztendő visszamelékezését.

NÉZEM A FIAMAT.

*Ma még enyém a tiszta lelke,
Ahogy az Úr belé lehelle.*

*Reggel felém tárul a karja,
Hogy kézen fogjam, ő akarja.*

*Ha megijed, rohan elébem,
Tudja, én vagyok, aki védem.*

*Keresztútnál nem mer letérni,
Merre menjen, ma még megkérdi.*

*De tudom, hogy eljön az óra,
Süket lesz az apai szóra.*

*Megvédeném, de mind hiába,
Nem bízik, csak önönmagában.*

*Titokban szövi majd a tervét,
Alig értjük egymásnak nyelvét.*

*Én a multat fogom idézni,
Ő meg előre tud csak nézni.*

*Reám szól, ha visszaesengem;
Mi dolog, hogy kerestek engem?*

*A lábamat lekötni vétek,
Az én utam nem a tiétek.*

*S akkor bár a szívemben vérzem,
Igaza lesz, mégis úgy érzem.*

*Hisz a szava az én beszédem,
Ezt mondtam egyszor én s régen.*

*A sorsom az lesz, tudom, látom,
Megáldom majd és elbocsátom.*

TYANAI APOLLONIUS, REGÉNYHŐS A KÉSŐ- GÖRÖG KORBÓL.

Irta: Galambos G. Ferenc.

A Z EURÓPAI mesekincs egyik legáltalánosabban ismert hőse Tyanai Apollonius, akit úgyszólván minden nemzet beleolvastott a maga irodalmába, több-kevesebb változással, ugyanakkor nemzeti karaktert is adva a kalandos hősnek. Apollonius, mint regényhős a Krisztus utáni késő-görög irodalom szülöttje; eredeti szerzőjének a nevét homály borítja még ma is. Maga a mű azonban megmaradt s számos átdolgozója közül Phylostratus a legnevezetesebb.

Flavius Phylostratus szofista filozófus volt; eleinte Athénben működött, később Rómába helyezte át működésének színterét. Sikerült bejutnia Septimius Severus császár második feleségének, Julia Dominának írói körébe s így biztos alapokra helyezhette existenciáját. A Tyanai Apollonius is az ő megrendelésére és megbízásából készült — keresztényellenes célból. Apollonius kalandos ember, világcsavargó, akinek állítólagos csodatetteivel a pythagoreusok sokáig kérkedtek s Krisztussal szemben dicsőítették. Maga a regény a legrégebb irányregény. Minden sora Phylostratus világnézetét tükrözi, bár a keresztényellenes tendenciát gondosan igyekezett elrejteni. Phylostratus szofista volt s nem tagadta meg önmagát. Hőséből szentet és askétát csinált, elég azonban csak egy kicsit is megvakarnunk, hogy kibujjon belőle a szofista. Keresztényellenes irányzatától eltekintve maga a regény irodalmilag értékes és érdekes; a másodkézből kapott történetet a szerző igen felgazdagította. A pythagorasi filozófia darabjaiból ragyogó mozaikot csinált, amelyben a varázsköpeny alatt a legkülönbözőbb emberek és állatok nyüzsögnek. A magaslaton oszlopsor áll s bizarr gyümölcsök függenek a karcú oszlopok között. Phylostratus az antik világ tükrének írta meg ezt a regényt, hogy magasszárnyalású dicséretet zenghessen az antik kultúráról.

Az utirajzoknak napjainkban is nagy olvasóközönsége van; a régi utazási történetek pedig kétszeresen érdekesekek. A régi utirajzírókat megrészegeti a tér felfedezésének öröme; meglátnak és megírnak mindent, izléssel az izléstelennel, valóságot a képtelenségekkel keverve s az olvasóra bízzák, hogy kihámozza az igazságot. A fantáziájuk talán még jobban működött, mint a szemük. Mindent meg akartak magyarázni s éppen azért gyakran letértek a valóság síkjáról. De hogy mindezeknek ellenére is érdekesekek, az tagadhatatlan.

Az Apollonius olvasóinak a vándorlások változatossága tetszett először is. Apuleius «Aranyzamara» városról-városra bolyong, templomokat és lebujszókat, polgárokat és csavargókat lát s nincs egy olyan hely sem, ahol meg ne állna, hogy ellessen egy-egy történetet. Dion Chrysostomos «Vadásza» bajtörtéssel kezdi, a carystusi hegyek között folytatja s Eritréában fejezi be a bolyongást. Megízleli az elhagyottságot épúgy, mint a mezei életet és az emberek szomszédságát. Hogy szerelem is akadt közben, az természetes. Apollonius számára «a szabad mező a világ». Bolyong és prédikál, de teheti,

mert roppant sok a szabad ideje. «Az egész föld az enyém — mondja — és jogom van oda menni, ahova akarok»; Apolloniusnak semmiféle táj sem elhagyott s úgy látja, hogy a görögség nem csupán a szigetekre szorítkozik, hanem hatása mélyen belenyúlik Ázsiába. Fejedelmek várják az ő utazását; útja India felé szinte diadalmenet.

Mindenhol informálódik, oktat, magyaráz. «Minden tárgyról filozofál, ha csak alkalom nyílik erre.» Utazása irodalmi és természettudományi kirándulásokkal kapcsolatos. A Kaukázusban azt képzeli el, hogyan lehetett Prometheus a sziklához láncolva. Elefántokat látva, arról értekeznek, hogy mennyi ideig élnek az állatok. Leírja, hogyan szeretik még a vadállatok is a kicsinyeket. Követi álmát és megkeresi azt a helyet, ahol szerencsétlen honfitársai laknak. Arra a hírre, hogy Kaldeában egy nőstényoroszlánnak és kilenc kölykének a teteme látható, ottani tartózkodását egy évvel és nyolc hónappal hosszabítja meg. Így aztán jut ideje mindenre. Mindent megnéz, ugyanakkor felidézi a könyvekből olvasottakat. Damissal, legkedvesebb tanítványával a legnagyobb veszély közepette a delta tulajdonságairól beszélget. Látja a folyók születését s a habok zúgásából következtet a karakterükre. Kozmopolita messiás, aki minden tant a magáénak hirdet.

Az Eufratestől az Indusig igen érdekes találkozásai vannak. Nem csupán a satrapákra és a dinasztákra gondolok, akik ismerték őt, anélkül, hogy valaha is látták volna s csodálkozva hallják, hogyan beszél velük a saját nyelvükön. Hanem találkozik például egy félig fekete, félig fehér nővel, akitől magától tudta meg, hogy Afroditének van szentelve. Vámpirt is látott, forrás mellett pihenve. Minél jobban előrehalad India felé, annál csodálatosabb dolgok esnek meg vele s annál csodálatosabb jelenségeket ír le s kijelentéseket kockáztat meg. A majmok szerinte «borsszüretelők». Az egyszarvú szamarakat királyi vadászatokra gyűjtik össze. A hegyi sárkányoknak arany szakálluk van, zavaros és lángoló szemük, amelyek csodálatos tulajdonságú kövek. «Ilyen fajta volt az is, mint mondják, amelyik Gyges gyűrűjét díszítette.»

Apollonius csak főzelékkel táplálkozik s bor sosem éri az ajkát. Tekintélye előtt megnyílik a babilóniai igazságszolgáltatás termének az ajtaja is, «amelynek a mennyezete azurszínű szafirokból alkotott kupola, rajta az istenek képmása, akik az ég felett ragyognak. A boltozat alatt négy barázdabillegető fajtájú madár csillogott, hogy a királyt Adraste istennőre figyelmeztesse s emlékeztesse, hogy ne emelkedjék az emberi állás fölé». Az indusparti városok hallatlan kincseket tárnak az utazó elé. «Taxilles temploma porfirból épült, heroikus domborművekkel, arany fegyverekkel, fekete ércel van díszítve; a Nap szentélye piros márvány falakkal ékes, amelyeket arany ornamensek fonnak körül s gyöngyökkel borított szobrok állanak benne, amelyek különböző szimbolumokat ábrázolnak.» De meglátja az ellentétet is: egyrészt ott áll a király, Porus utódjának a palotája, minden disszel és pompával ékesen, másik oldalon pedig a nép nyomora egekig kiált.

Egy napon összetalálkozott a legfeketebb indussal, aki növekvő holdat viselt a szemöldöke fölött. Ez volt a szent brahminok hírnöke. Egy stádiummal odább, a síkság közepén már látszott márvány Akropolisuk, a bölcsesség fellegvára. Apollonius elérte a célját. Utazni azért utazott még azután is és bejárta az egész lakott világot. A csillogó, hatalmas folyam partján, a füstnélküli láng krátere előtt, amely a «megbocsájtás tüze» s amelyben benne laknak mindazok az istenek, akiket az indusok, az egyiptomiak, a gö-

rögök imádnak — minden figyelmét az új látványra összpontosította. Ettől a naptól fogva olyan volt, mint az a házigazda, «akinek nincs semmije, mégis mindene megvan». Aki a földön lakik és mégsem tartózkodik ott. Ez azoknak a magatartása, akik ismerik önmagukat s így minden dolgot ismernek. A brahmin szentek tiszták, fehér ruhában, mezitláb járnak. Látni lehet néha őket, amint a levegőbe emelkednek, nem azért, hogy csodáltassák magukat, hanem azért, mert szeretnek közel lenni a naphoz. Gyűrűjükből és varázsvesszejükből csodás erő árad.

Ebben a Graal kastélyban Apollonius ivott egy kis fiolából, amely bármily kicsiny is volt, mindenkit ki tudott elégíteni, mert akárcsak a források, nem fogyott ki soha. Ivott a fiolából, hogy megerősítse barátságát jóakarató tanítóival s Phraote király vezérével. A monarcha szerényen feküdt a remeték társaságában és négy háromlábú közeledett az ünnepi asztal felé. «A föld kivirágzott és a virágok szebb szőnyeget formáltak, mint a szótt szőnyegek.» Az étkefogók gyümölcsöket, főzeléket, pástétomokat helyeztek az asztalra. Az asztaltársak az athéniokról és Xerxesről beszélgettek. Megvitatták a négy elemet, valamint az ötödiket, az éthert. Iarchas, a bölcsiek legvénebbike a metempszihozisról beszélt, előző életeikről, amelynek Apollonius is alá volt vetve s megelőző életében mint pilóta szolgált egy egyiptomi hajón.

Apollonius a negyedik hónap végén hagyta el a szent brahminok szentélyét. De később is gyakran visszatért közük, mert mindig szívesen fogadták. Egyszer azonban végérvényesen útnak indult s a Gangest jobbra, a Hyphasist balra hagyva maga mögött elérte a tengert. Innen visszaküldte a brahmin kíséretet s a következő levelet küldte velük Iarchasnak :

«Iarchasnak és a többi bölcsnek üdvözet Apolloniusától.

A szárazföldön jutottam el hozzátok s ti nekem adtátok a tengert. Részesítettetek engem a bölcsességekben s megnyitottátok nekem az égi utat. Nem hiába ittam Tantalus fiolájából, mindig emlékezni fogok a ti beszélgetéseitekre a görögöknél s közölni fogom velük, hogy ti is léteztek. Isten veletek, kiváló filozófusok.»

Apollonius, hollyongásai éveit alatt, azaz egész életében, szívesen emlékezett a brahmin bölcsesekre, akik még a királyoknál is fenségesebbek és a szabályaik szerint cselekedtek. A fogságban velős mondásaikat ismételte. Nem félt «isteneknek» nevezni őket Domitianus császár előtt. Ők voltak életének legnagyobb felfedezései; még jobban megerősítették bölcsességét, amely a lelke mélyében szunnyadt. A gymnoszofisták jelenlétében, akik hozzájuk hasonlítottak, alig érzett új csodálkozást vagy meglepetést. Úgy beszélgetett velük, mint rendes filozófusokkal. Épúgy mint a pythagoreusok, meg akarta szemlélni az egyetlen valóság bölcsőjét s felfedező vágya elhajtotta egészen a Nilus bölcsőjéig. Bárkája felfelé haladt azon a folyamon, mint Jézus előtt az a gyermek, aki gyümölcsöt ajánlott fel neki, egy apokrif evangéliumi történet szerint. Sem a párdúcok, sem az oroszlánok nem merték megkockáztatni, hogy megtámadják, mintha félték volna ettől a különös embertől és a tanításaitól.

A föld keleti felében eljutott egészen az «oszlopokig», ahol az ismert világ végződött. Itt figyelte meg az apály-dagály tüneményét s itt határozta el, hogy Gadesbe megy, amelynek a lakói megőrizték az antik erkölcsöket. Görög eredetű gyarmatosok voltak ezek az emberek, gyakran emlegették

Athént, de a színházat például nem ismerték. Szentélyükben egy oltár az Öregségnek, egy a Szépségnek s egy a Szegénységnek volt szentelve. Az akkori emberek közül egyedül csak az idevalósiak énekeltek himnuszokat a halál fenségéről.

Apollonius Görögország minden templomát megnézte, mert elsősorban görög volt a hindu bölcséletnek ez az európai propagátora. Minden templom kedves hajlék volt neki, a leghíresebb épügy, mint a legelrejtettebb, az olimpusi épügy, mint a trophoniusi földalatti templom. Ezekben imádkozott, vitatkozott és böjtölt. Az általa ismert misztériumokba nem engedett mindenkit behatolni. De vallásossága nem akadályozta meg abban, hogy itt vagy ott az elégedetlen tiszteken keresztül politikai izgatást ne folytasson Domitianus császár ellen. Előrelátható volt, hogy utazásának Rómában kellett végződnie, a cézár bírói széke előtt. Úgy is volt rendjén, hogy az, aki az egész világon széthintette a szavait, utolsó disputáját a világ fővárosában fejtsse ki. A császári ítélet elől azonban mégis megmenekült, eltűnt a falakon és téren át s Puzzolában jelent meg újra. Itt veszett nyoma véleg, itt tűnt el legkedvesebb tanítványa, Damis szeme elől örökre.

Igy végződött Apollonius végtelen utazása, Phylostratus részletezése szerint. De Apollonius nemcsak privilegizált szemlélője volt az általa leírt csodáknak, hanem maga is véghezvitt minden csodát, amit csak elképzelt az ember. Csodáit nem aranyággal és nem hókusz-pókuszokkal érte el, ő az ilyen csalásoktól tartózkodott. Égi kegy inspirálta őt, intim viszonyban volt az istenekkel, akik úgyszólván mindenhatóvá tették.

Ephesos, mikor ott járt, éppen egy nagy pestisjárvány pusztításait nyögte s várta az «isteni jóslat által hirdetett gyógyítót». Apollonius a színházban, a tömeg közepette csakhamar felfedezte a betegség megtestesítőjét egy öreg koldus személyében, aki ravaszul hunyorgott a szemével s viseltes ruhája felett kenyérdarabokkal tele zsákokot viselt. Ez volt az istenek ellensége. «Kövezzék meg» — mondotta az embereknek. Az emberek azonban haboztak; ingádozóvá tette őket a könyörület. De Apollonius rendíthetetlenül ismételte a parancsát. A megkövezés után, a kórakás alatt nem találtak mást, csak egy veszett kutyát, tajtékjában fetrengve.

Korinthosi Menippos, a filozófus minden csodatevő intervenció nélkül veszélyes házasságot kötött. Az idegen nő, akit szeretett, az ő húsából táplálkozott. Apollonius úgy vette szemügyre a vőlegényt, mint egy szobrász, aki mellszobrot akar csinálni róla. Miután megvizsgálta, így szólt: «Szép fiatal ember, szép dámák kegyeltje, te egy kígyót simogatsz s egy kígyó simogat téged». Menippos csodálkozott a szavakon. A mester így folytatta: «Te nem fogod tudni elvenni ezt a nőt. Hiszed, hogy szeret téged?» «Istennemre, mondta ő, hiszen a szeretőm!» — «Mikor lesz az esküvő?» — «Nemsokára, talán már holnap.» Apollonius elment az ünnepségre s így szólt a vendégek közül: «Hol van a szép nő, aki alkalmat szolgáltatott erre a nagy-szerű lakomára?» «Itt van» — mondta Menippos. A nő elpirult és felkelt. — «Ez az arany, ezüst s a terem többi kincse tehát mind a tied?» — «Ez az övé — válaszolta a fiatalember — részemről az egész vagyonom ez a filozófus köpeny», szólt köpenyére mutatva. Apollonius megkérdezte a körülállóktól: «Láttátok Tantalus kertjét, ami van és ami nincs?» «Igen, Homerosban, válaszolták ők, mivel mi nem szálltunk le a Hadesbe.» — «Mindez a pompa ahhoz a kerthez hasonló. Ez nem valóság, hanem a valóságnak csak lát-

szata. És hogy megismerjétek szavaimnak az igazságát, ez az asszony egyike azoknak, akiket lamieseknek, vampiroknak neveznek az emberek. A szerelem gyönyöreivel csábítják el azokat, akiket fel akarnak falni.» A férj dühösen válaszolt: «Vagy beszélj mást, vagy menj el!» Ezalatt az arany, az ezüst, a kiszolgáló személyzet mind eltűnt a levegőben. A vámpír sírt és könyörgött, hogy ne kényszerítsék, hogy elárulja, ki volt. De a mester szünet nélkül sürgette s végre megvallotta, hogy ő igen is vámpír, aki jóltartotta Menipposzt gyönyörökkel, hogy a húsából táplálkozhasson, mert «ő szép és fiatal testekből táplálkozik, azoknak a vére még tiszta.»

A démon mindkét esetben idegen testbe költözött, de ezek az idegen testek megsemmisültek Apollonius parancsára. Épúgy, mint az Evangéliumban, a rossz szellem valami földi lénybe költözik, aki nem is tud ennek a jelenlétéről. Valaki, aki Aleinos leszármazottjának vallotta magát, Apollonius beszédét nagy nevetéssel zavarta meg. Apollonius erre így szólt: «Nem te vagy az, aki megsértesz engem; a démon az, aki téged anélkül háborít, hogy te tudnád». Menipposz démona is megesküdt, hogy elhagyja a fiatalembert s nem száll meg többet senki mást. Apollonius ingerlékeny hangon beszélt vele, mint egy engedetlen és szemtelen rabszolgával. Megparancsolta neki, hogy hagyja el áldozatát s biztosítékot is követel az eltávozásra. «Ledöntöm azt a szobrot», üvöltötte a démon s megjelölte az oszlopok között álló szobrok egyikét. A szobor először megingott, azután lezuhant. Ki tudná leírni azt a zajt, amit okozott s a tömeg tapsát? Menipposz megdörzsölte a szemét, mintha akkor ébredt volna fel s napsugarak felé fordította az arcát. A szeme nem volt többé zavaros, hanem visszakapta természetes fényét, mintha orvosság szabadította volna meg valami gyötrő betegségtől. Elhagyta nagyszerű és kényes ruháit, leszokott minden finomkodásról; vett egy egyszerű köpenyt s követte Apollonius életmódját.

Menipposz esete a gyógyulás csodája volt és a bölcsesség csodája. De csodája volt a nyugodt hatalomnak is: aki végrehajtotta, alig látszott harcolni az ellenséges erők ellen. Nem érzékenyült el a szenvedésen, sem azon a vétken, amelyik okozta.

Apollonius bizalmas viszonyban volt magával a halállal is. Milyen titkos szavakat sughatott Rómában annak a fiatal lánynak a fülébe, aki a vőlegényét siratta? Vagy talán még meglelte benne az élet csiráját s felmelegítette a kialudt lelket? A jelenlevők sosem tudtak meg semmit. Achilles sírboltja előtt minden erőlködés nélkül felidézte a hőst. A mágusok által használt áldozatokat és durva ceremóniákat mellőzte. Azokkal a fohászokkal dolgozott, amelyeket az indiaiak küldenek az istenek felé. Büszkén beszél: «Achilles, a nép halottnak hisz téged, de ez nem az én hitem és nem Pythagoras hite, aki az én bölcsességem forrása». A síremlék megmozdult, az árnyék megnyilatkozott. Achilles kijelentette, mennyire örül, hogy olyan embert lát mint Apollonius és hogy úgy tűnik fel neki, hogy a thesszáliaiaktól régen kapott tiszteletadást. Apollonius fényesen megoldotta a sír titkát s ezt arra használta fel, hogy megismerje, mi lesz a lényekből. Mitológiai tudományát újra gazdagította. Négy kérdést tett fel a hősnek: Polixeniát tényleg megszentelték-e a sírjában? Volt e Helena tényleg Trójában? A görögök tényleg olyan számosan szerepeltek-e ebben a háborúban, mint ahogy az Ilias meséli? Végül miért nem mondott Homeros semmit Palamedesről? Milyen nagy elégtétel volt neki, mikor megtudta, hogy a költő két vagy három pontban tévedett!

Apollonius, amikor nem realizálja az anyagi csodákat, csodás kinyilatkoztatásokat tesz. Minden nyelvet jól megért. A tűz szikrája, a füst ornamensei, az álom, amely megejt, az állatok, amelyek beszélnek hozzá, mind leleplezik neki a távoli idők és helyek eseményeit. A babiloni király minden kérdésére megfelelt. Damisnak sokszor tátva maradt a szája, úgy csodálkozott a látottakon s azon a tekintélyen, amely a mesterét körülvette. Nem mintha Apollonius tüzetesebben tanulmányozta volna, mint mások, a szent auspiciumokat! Sikereinek különleges jóstehetsége volt a titka; ez egyrészt született sajátság, másrészt a gyakorlat eredménye volt nála. Ha pusztán csak a mértékletesség, a tisztaság, az önmegegyezés élesítették volna az istenek ezen kedveltjének a látását, aligha emelkedhetett volna arra a magaslatra, amelyre feljutott. Próféta volt, mondja Phylostratus róla, aki tudott ugyan olvasni a titkokban, de nem törekedett arra, hogy meg is változtassa őket.

Apollonius különleges hatalmából sajátos szokást csinált. Az ő tudománya inkább fényűzés, művésziesség, amely nem hoz az embereknek lényeges megkönnyebbülést. Fényes bizonyítékául szolgált az istenekkel való kapcsolatának, de a szerencsétleneknek nem tudta biztosítani az isteni gondviselést. Egy földrengés alkalmával, amely egész Krétát megrázta s az embereket halálra rémitette, anélkül, hogy látta volna, előre bejelentette, hogy a Theraban új sziget keletkezett. Igaza is volt. Tanítványaival egyszer, amikor Szirakuzából Görögországba hajózott, kikötött a part mentén, mert tudta, hogy nemsokára olyan vihar fog kerekedni, amelynek egy vízi jármű sem tud ellenállni. Egy másik alkalommal csodás képessége segítségével egy ártatlan embert mentett meg tizenkét gonosz karmai közül, éppen akkor, amikor meg akarták kínozni. Antiochiában egy szerencsétlen apával, aki nem tudott a lányának hozományt adni, megvetetett egy mezőt — amely kincseket rejtett.

Proféciáival legszívesebben a politikai viszonyok ellen rohant ki. Egy háromfejű gyermek, aki Sirakusában született és halt meg, előre megjósolta neki Galba, Otto és Vitellius uralomra jutását. Asszisztált Domitianusnak, a filozófusok üldözőjének a meggyilkolásánál is. Gyűlölte a tirannusokat.

A csodás gyógyítások, exorcizmusok, proféciák még nem merítik ki teljesen a működést. Ha nem félt volna a nép csodálatától, többet is tett volna. De a sarlatánokat, akik csak az elismerésért dolgoztak, megvetette. A császári bíróság előtt megvetőleg utasította vissza a császár kérését, hogy állattá vagy növénné változzon át. De nem elég csoda-e az, hogy egy napon, egy időben két városban is feltűnt, Pythagoras példájára, akit egy időben két helyen, Thuriumban és Metapontusban is láttak? Nem mutatta-e meg Damisnak a fogság alatt, hogyan lehet megszabadulni pusztán az akarat segítségével a láncoktól? Apollonius büszke volt s maga is teljesen respektálta a hivatását. Bírójának azt mondta: «Te nem fogsz tudni megölni engem, mert én nem vagyok halandó!» Aztán eltűnt a törvényszék elől, mert «a körülmények erre a bölcs belátásra kényszerítették, mert nyilvánvaló volt, hogy a tirannusnak nincs igaza s olyan dolgokat is kérdezett volna, melyeket ő nem akart érinteni.» Nem reinkarnált lelke, hanem ő maga volt az, aki a falakon, városokon keresztül Puzzolába ment, hogy megörvendeztesse legkedvesebb tanítványát, Damist.

A bírói tárgyalás után Apolloniust nem látták többet az emberek. Senki sem tudja, hogy hogyan halt meg, «ha egyáltalán meghalt.» Némelyek szerint Krétában következett be a vége. Amint mondják, sötét este közeledett

Dyctinnus templomához. «A kutyák nem ugattak, inkább hízelegtek neki, sokkal jobban, mint az emberek, akikkel jóviszonyban volt.» Éjjelkor a szentély kapujához futott, amely magától kitárult. Betért és teljesen magába mélyedt, mialatt a szűzek kórusa azt énekelte: «Hagyd el a földet, menj fel az égbe, menj . . .»

Az istenek azért utaztak, hogy megismerjék a népeket; Apollonius azért, hogy megismerje a hatalmasokat. Amint a halhatatlanok terjesztették a megismerést és csodás gyógyításokat vittek végbe, úgy Apollonius sem fukarkodott sem a gyógyításokkal, sem a jóslatokkal. Hatalma nem ismert határt; közbenső helyet foglalt el az Olimpus és a föld között. Prédikált, vitatkozott, imádkozott. Mindarra, ami kegyeletes tiszteletnek a tárgya, utalást talált a régiéknél és törvényesítette; ami barbár vagy durva volt, azt spiritualizálta. Nem csak a kiválasztott társaságoknak volt a reformátora, hanem kazuista is volt, aki új, steril ágakat oltott be a hit örök törzsébe. Birtokában volt az «egyedüli szükséges dolog». Mint korának minden filozófusa, imádott minden istent, tisztelt minden képet és szobrot, a legregebbeket épügy, mint a legújabbakat, a görögöket épügy, mint az idegeket. Éppen ezáltal lett a hellenizmus messiásává.

Mindennapi könyörgése a Nap felé szállt. Ez az egyetlen istenség, amelyhez mindig hű maradt. Még a királyokkal való beszélgetések elől is elrejtőzött, hogy ennek a kötelességének eleget tegyen. Hogy prédikált-e a tömegeknek, vagy csak izoláltan működött, nem tudjuk. Nem tudjuk azt sem, hogy csak a csillagoknak nyilatkozott-e meg, amelyek mindent megértenek, vagy áldozott-e érthetőbb fényeknek is. Nem tudjuk, hogy Apollonius felfogása csak egy filozófus partikuláris vallása volt-e, vagy csak saját, titkos érintkezése az istenekkel. Phylostratus, a szofista nem ad ezekre választ. Népes gyülekezeteket nem tartott, gyakran volt egyedül önmagával, kint a szabad és vakító térben, ahol nincs oltár, nincs szobor, nincs áldozat.

«Az isteneknek nincs szüksége áldozatokra» — mondja merészen egy olyan korban, amikor az ilyen áldozatok még divatban voltak. Hogy is tudnák az emberek az isteneket ilyenekkel megörvendeztetni? A legnagyobb bölcsesség az, ha valaki ismeri a jót és cselekszi is azt. Ez az, ami az isteneknek kedves. «A papok a vérrel csak bemooskolják az oltárokat — olvassuk egy neki tulajdonított levelében. A véres áldozatoknak tulajdonította a sorscsapásokat is és «némelyek még csodálkoznak azokon a bajokon, amelyek a városokat meglátogatják és próbára teszik az embereket.» Fejtegetéseit tovább fűzi: «Herakleitos bölcs volt, még sem tudta meggyőzni az ephesusiakat arról, hogy a sár nem tisztulhat meg a sár által». Apollonius azonban nem mindig következetes, nem mindig tanúsítja ugyanazt a borzadályt az áldozatokkal szemben. Mikor a spártai flagellánsokról van szó, akik fiatal vérükkel öntözték Artemis oltárát, már helyesel nekik: «Az istennő megbecsülését mutatja, ha fenntartják a régi tiszteletadást, amely Skythiában dívott, ahonnan az istennő származik . . . Az istennő azt akarja, hogy vérben fürödjön az oltár, mint Skythiában. A lakedaimoniak finoman magyarálták a kikerülhetetlen áldozatokat: türelemgyakorlat az egész, amely által azonban az ember elmenekülhet a halál elől, mert vérével lecsillapítja az istennőt». Amint a példa mutatja, Apollonius, a pythagoreista, néha nagyon is konzervatív válik.

Mindennek ellenére Apollonius gyakran túlteszi magát a vallási formaságokon. A magányban beszélget az istenekkel s egyedül csak a világról

könyörög. Megfigyelte, hogy a bölcs mindig szerény és szegény is marad, míg mások meggazdagodnak. A maga részére csak egyet kért mindig, hogy megtarthassa azt, ami neki kijár. Úgy tűnik fel előttünk, mint egy teozófus apostol, aki bejárta a világot s aki a kicsinyes részleteket gyerekeseknek, relatívoknak tartja, mert ő a nagyobb összefüggéseket keresi. Nem a részletek azok, amiért ő jött. «A parancsolatok kráterei mindenkinek a rendelkezésére állanak s a szomjazók kedvük szerint ihatnak belőle». Mikor az emberek azt kérdezték tőle, hogy hogyan kell megszentelni az oltárokat és hogyan kell lefolytatni a szertartásokat, így válaszolt: «A hajnal vagy az éjfél a legalkalmasabb az imára vagy az elmélkedésre. Az isteneknek az itáláldozat a kedves.» Mégis hisz a vallási tisztátalanság állapotában s azt állítja, hogy az akaratlan bűn elkövetője nincs alávetve a tisztítótűznek.

Apollonius, mikor a kultuszt elkülönözteti az istenséggel való érintkezés lényegétől és az aszkézistől, amely a kinyilatkoztatásokat szüli, valóságát tulajdonképpen a látható jelenségektől fosztja meg. Az istenszobrok csak szimbolizálnak. A görögök mindig úgy jelenítik meg az isteneket, mint «az Olimpos legszebb és legkedvesebb látványait». Nem mintha a szobrászok utánozni akarták volna a modelleket, hiszen modellek nem is voltak. Praxiteles és Pheidias nem mentek fel az égbe mintaképet keresni. «A képzelőtehetség az, amely létrehozza ezeket a műveket, mert az utánzás csak ismétli azt, ami a látásnak hozzáférhető; vele szemben a képzelet úgy álmolja meg azt, amit nem láthat meg a szem. A képzelőerő gondolatokat vált ki s így tudósít a valóságról.» A képek, szobrok csak felfogást adnak az istenekről, ez az igazság, mert az istenek láthatatlanok s a művészetnek, a művészeknek kell a lelket ráébresztenie a valóságra.

Apollonius, amikor megmássza a nagy hegyeket, nem azért teszi ezt, hogy megismerhesse a halhatatlanokat, hanem pusztán a meditáció kedvéért, mert «ha a lélek tiszta és makulátlan, magasabbra száll, mint a Kaukázus». Megvetni a szerencsét a belső béke kedvéért, egyetértést teremteni az emberek között s ha kell, meghalni ezért az egyszerű filozófiáért, mint «ahogyan az emberek meghalnak az oltárjaikért, tűzhelyeikért, hazájukért, őseik sírjáért . . .» tudni, hogy mi a jó és eszerint cselekedni, nem-e ez minden megismerés lényege? Összefűzni a bölcsek erkölcsi nézeteit, ami a hellenizmus örök büszkesége, magasztalni a remeteség boldogságát, a Kozmos egyetlen Napját, a szentélyek gyertyáit, amelyek a napfényt utánozzák, ideális példát adni a pythagoreus, a brahmin és az egyetemes jámborságra és mégis leszállni Trophonius sziklatemplomába s ott megkeresni a parancsok könyvét — ez Tyanai Apollonius evangéliuma, úgy ahogyan a «Szofisták élete» szerzője megszerkesztette.

Nem érdekel bennünket közelebbről, hogy Apollonius valódi, történelmi személy volt-e, vagy pedig csak a fantázia szülötte. Apollonius egy első századbéli bölcs, aki elmegy Indiáig, onnan pedig a Herkules oszlopáig s akinek csodálatos cselekedetei csodáknak látszottak. Irodalmi szempontból közömbös az is, hogy a görögök egy olyan embert akartak teremteni benne, aki egyenrangú Krisztussal, sőt fölülmúlja őt. A regény Krisztus-ellenes tendenciával készült irányregény, amely azonban ezt a célját nem érte és nem érthette el, mert Krisztus tanai feltartóztathatatlanul fejlődtek és virágoztak s diadalmaskodtak mindenütt és mindenben. Krisztus útjába nem egy regény, de a legmegszervezettebb politikai hatalom sem tudott gá-

tat emelni, mert az ő országa nem e világból való s azon a pokol kapui sem vehetnek erőt. Ami irodalmi szempontból figyelmet érdemel, ez az érdekes történet, a nagyszerű meseszövé, a császári udvar kitűnő miliórajza, ahol s amelynek a megbízásából a regény íródott. Ennek az udvarnak és ennek a társadalomnak szüksége volt rá, hogy oktassák, mulattassák és hitet adjanak neki. A szíriai család csak névleg uralkodott ebben a császárságban, a hatalom a főpapok és a rétorok kezében vált aprópénzzé, akik egyforma buzgalommal tisztelték a kilenc műzsát s a kilenc muzsával együtt az egész világ isteneit. Komor babonák éltek itt, amelyeket csillogó mázzal vont be a filozófia. Az erkölcsi gondolat felszabadult ugyan, de ég és föld között ott dühöngtek a démonok. A varázslatok a hit leple alá húzódtak s a bölcsek többé-kevésbé mágusok is voltak. Kelet kitárta minden misztériumát Róma előtt, a valóságnak egyedül Görögország maradt az otthona; a konzervatív főváros nem akarta elejteni a régi formákat. Ha megakarjuk ismerni a császári kor vallását, csak Phylostratus könyvét kell elolvasnunk.

Apollonius kozmopolita messiásként mutatkozott be. Távoli hangoknak nyitotta meg a szívét: «Nem gondolok egy várossal sem, én az istenek uralma alatt élek s nem akarom elveszni látni az emberi nemet, mint egy nyáját, amelyet megfosztottak bölcs pásztorától...»

Apollonius históriája a legkedveltebb vándortárgyak közé tartozik; úgyszólván minden nemzet irodalmába eljutott. Latin feldolgozások szép számmal maradtak; ezek közül a Gesta Romanorumé a legjelentősebb. A vándormese családfája igen terebélyes: angol, francia, olasz, spanyol feldolgozást épűgy megtaláljuk, mint német, holland, cseh, lengyel, orosz átdolgozását. A keresztényellenes tendencia lassanként kikopott belőle s túlsúlyra vergődött benne a csodás elem. Magyar feldolgozása is több ismeretes; ezeket Katona Lajos kiváló irodalomtörténészünk ismertette nagy tudományos felkészültséggel.

ŐSZI EST.

Mozdulatlan állnak
Csillagok az égen,
Ragyog a homálynak
Hűvös öle kéken.
Lomb se, fű se játszik,
Árny sem ing a széllel.
Örökösnek látszik
Ez a lomha éjjel.

Keresem a holdat,
Sárga fénye lobban.
A tejút elolvadt
Ezüst pora csobban.
S elfolyik a fákön,
Fekete levélen.
Messzi felhő-zátöny
Ringatódzik délen.

Körülöttem mélyen
Alszanak a házak.
A tetőszegevény
Lomha macskavázak
Járnak feketében,
Púppal, lopakodva,
S mint a fényes éjben,
Süt a szemük odva.

Mögöttük a hold ég
Aranyos keretnek.
Fényes karneol s kék
Réten lépegetnek,
Csillagtó a lábuk
Más csillagig ér el,
Nyujtózik utánuk
A végtelen éjjel.

Hódsághy Béla.

† PEKÁR GYULA.

Annyi nagy magyar érték után, akiktől az utolsó esztendőben elbúcsúztunk, Szent István király napjára virradó éjszaka életének 70. évében váratlanul meghalt Pekár Gyula. Halála fájdalmas meglepetés volt mindenkinek, hiszen aki ismerte hatalmas, szobor termetét, erős fizikumát, töretlen életerejét, amelyet állandóan sportolással edzett, szellemi frissességét, amelyet mindvégig megőrzött s nagy munkakedvét, amellyel leányfalui nyaralójában Csaba című regényén dolgozott még ezen a nyáron is, annak szinte hihetetlennek tűnt fel a híradás, hogy augusztus 19-én este 9 órakor a Herzog-klinikán megkezdődött az agónia. És éjjel után mégis bekövetkezett a katasztrófa. Másnap reggel barátai, akik igen sokan voltak s ellenfelei, akik életében éppen eléggé csipkedték, megrendülve olvasták halálának hírért. Országos gyász kísérte ki a Kerepesi-úti temetőbe, temetésén az Iparművészeti Múzeum csarnokában ott volt az egész Budapesten tartózkodó kormány s a meghatott arcom, könnyes tekintetek arról tanuskodtak, hogy valóban rendkívüli ember, igaz tehetség s mindvégig hűséges magyar költözött el körünkől. Sírja fölött elhallgattak az apró gúnyolódások és csipkelődések, amelyek magyar földön minden nagy karriert és minden igaz embert meg szoktak környékeezni, ma már mindenki tudja és vallja, hogy Pekár Gyulával, emberi, írói és kulturpolitikusai értékeivel ismét szegényebb lett amúgy is szegény magyarságunk.

Mint író, kitűnően egyesítette magában a nagy kultúrát, a szárnyaló fantáziát és az eredeti tehetséget. Köztudomású, hogy a világ összes kultúrnyelveit beszélte, de nemcsak beszélte, hanem át is élte az illető nép egész kultúráját. Tünetes nyelvtudása mögött igaz és mély emberi kultúra világított és melegített s ez adta meg írásainak azt a bensőséges, élményszerű hatást, amely alól senki sem vonhatta ki magát. Ezért volt odahaza az emberiség csaknem minden korszakának titkaiban, akár a normannok ősmítoszáról, akár a breton legendák ködéről, akár az olasz és angol reneszansz világról, akár a spanyol-mór hősi időkről, akár a trubadurok szerelmeiről, vagy messze ázsiai steppék óriási méreteiről, a francia rokokó, vagy az európai barokk hatásairól, az ősmagyar mondák és hünregék alakjairól, vagy a biedermeierkor romantikájáról, latin vagy görög mitikus hősookról, krétai amazonokról, vagy karthagói pogány bálványokról írt. Képelete, amelyről gyászbeszédében olyan találóan jegyezte meg Császár Elemér, hogy Jókai halála után is megragyogtatta az örök mesemondás csodálatos álomlátásait, mindezeket a világokat bejárta és megelevenítette. Igazi erőssége a novella volt, amelyet párizsi éveiben a múlt század utolsó évtizedében tanult el a franciáktól, elsősorban Maupassanttól. Míg a novellában az alakok nagyszerű és találó emberi rajzával ragadta el az olvasót, regényeiben a fantázia szárnyalásával és gazdag kultúrájának ömlésével nyugodott le. Írói munkásságának legutolsó szakaszában egyre jobban eltávolodott a franciáktól és vonzódott a magyar témák felé. Élete főművének szánta a nagy húntriológiát, amelyből elkészült az első rész (A tizezermétföldes sárkány), a második (Attila) s a harmadik (Csaba) írása közben hullott ki kezéből a toll. Amikor

beszállították a Herzog-klinikára, reggel még kiugrott az ágyából s «Csabát akarom írni» kiáltás közben omlott ápolói karjába. Őt, az európert, a nyugati kultúra megszállottját, a napkeleti magyar álmok ragadták a halálba s lelke talán most ott bolyong a Tejuton, Csaba vitézei között.

Pekár Gyula portréjának második és karakterisztikus vonása a kultúrpolitikus. Ugyancsak Császár Elemér jegyezte meg gyászbeszédében, hogy agilitása, irodalmi és kulturális mozgékonyasága Kazinczy utódjaként vitte és dolgoztatta a mai magyar irodalomban. Tizenhét évig állt a Petőfi-Társaság élén, mint elnök, a nemzeti ujjászületés éveiben s ezalatt az idő alatt egyetlen egy programja volt: a nemzeti irodalom. Hosszú közéleti tapasztalatai, a két forradalom szégyenletes élményei, az ellenforradalom lendülete s a külföldi nagy államokban a világháború után fellobogó nemzeti érzés tanította meg őt arra, hogy akármennyire is bele akarunk kapcsolódni a nyugati kultúrába, irodalmunknak elsősorban is nemzetinek kell lennie. Valahányszor hazatért külföldi missziókból, mindig egyre nagyobb meggyőződéssel hirdette baráti körben és nyilvánosan egyaránt, hogy mai nyomoruságunkban a magyar irodalom nemzeti szellemének milyen nagy feladata van. Elnöki megnyilatkozásaiban sokszor sikra szállt a magyar nyelv védelméért. Páncélingnek nevezte a magyar nyelvet, amely a szétszórt magyarságot védi és összefogja. Kultúrpolitikai munkássága örök hálára kötelezte a nemzetet. A Petőfi-Centennárium alkalmával ő volt az első magyar, aki Petőfi nevének varázsával át tudta törni a Magyarországot körülvevő gyűlöletfalat, a Sorbonne nagytermében, ötezer, kezdetben gyűlölettől sziszegő, de később elragadtatva tapsoló francia előtt. És sohasem szabad elfelejteni, hogy az 1919-iki megszállítás szégyenteljes napjaiban, mint kultuszállamtitkár, ő volt az, aki a Budapesten székelő ántánt missziók, elsősorban az amerikai Bandholz tábornok figyelmét felhívta kulturális értékeinkre és megakadályoztatta a balkáni szabadrablást. Tíz évig volt a parlament legfontosabb bizottságának, a külügyi bizottságnak elnöke, s mint ilyen, nagy nyelvtudását és kultúráját s külföldi utazásait mindig arra használta fel, hogy a magyar ügynek használjon. Az ő halálával erős pajzs és éles kard hullott ki minden magyarok kezéből.

Mint ember, tökéletes megtestesítője volt a görögöktől elképzelt férfi ideálnak, az anér kalosz kai agathosznak. Gyönyörűen felépített, kisportolt, ideálisan szép férfitestben gyöngéd szív és nemes lélek lakott. Mindenkire jó volt, még ellenfeleihez is. Nem lett volna magyar, ha nem lettek volna neki is ellenfelei s jószándékú tetteit és sokszor írásait is nem magyarázták volna félre s nem csipkedték volna egyes cselekedeteiért vagy barokkos páthosszáért, amely beszédeiben és írásaiban egyaránt kifejezésre jutott. Ő azonban, nem hiába fejfel emelkedett ki a nagy tömeg közül, ment a maga útján előre s legfőljebb jót tett azokkal, akik csipkedték, vagy acsarkodtak ellene. Amíg hatalmon volt, mint miniszter és államtitkár, senkisémet mehetett ki üres kézzel dolgozószobájából s aztán is barát, vagy ellenfél, ha hozzá fordult, nála mindig közbenjárást talált. A jó és nemes emberek nagyvonalúsága és mégis meghitt bensősége jellemezte családi életét és baráti körét. Nagynagy elfoglaltsága és sokirányú közéleti munkássága közepette ez a két otthona volt. Lakásában felbecsülhetetlen és muzeális értékű bútorok és műkincsek között, Európa nagyjainak arcképei alatt, autogrammos emléktárgyak és finom ízlésű csecsebecsek világában élt hitvesével, a hozzá hasonló szép és nemeslelkű lényvel, hosszú évtizedeken keresztül. Hitvese volt a muzsája és az első kritikusa, ketten, ideális és tökéletes emberpár. A másik

otthona, baráti köre volt, elsősorban a Petőfi-Társaság frói. Itt tudta igazán kinyitni a szívét, szabadjára engedni képzeletének szárnyait s kiönteni lelke gazdagságának gyöngyeit. Felejthetetlen volt akár zöld, akár fehér asztalnál. Nem hiába sok volt benne a nyugati kultúra mellett a görögből és a latinból is, meg tudta becsülni és nagyra tudta értékelni mindig a férfitársaságot. Itt lehetett igazán meglátni lelke két alapvonását: európaiságát és törhetetlen magyarságát. Ha el is kalandozott képzelete a nyugati és általános emberi kultúra virányaira, végeredményben sasszárnyai mindig a magyar földön pihentek meg. Ezért nem lehet elfelejteni halálában sem s ezért marad örökre példa minden magyar írónak arra, hogy akármennyi idegen kultúrát is szívjon magába a lélek, elsősorban minden erővel mégis a magyar földre kell kapaszkodnia.

Gáspár Jenő.

TOLNAI VILMOS HALÁLÁRA.

1870—1937.

A kérlelhetetlen vég elragadta a Napkeletnek kezdettől fogva egyik legszorgalmasabb munkatársát: Tolnai Vilmos pécsi egyetemi tanárt, az irodalom kiváló tudósát. Mint tudományunk annyi nagy művelője: ő is költőnek indult. Azonban csakhamar széleskörű irodalmi és nyelvészeti ismeretei (különösen nyelvemlékeink stílusába való elmélyülésének eredményeként) a tudomány rendszerező-tudásával csak páratlan szerénysége volt arányban. Példaadója volt annak az önzetlen tudósnak, akit csak a munka és a kutatás szenvedélyes izgalma hevít. Mint az Erzsébet-nőiskola tanárát érte az egyetemi professzori kitüntetés, amelyre az utolsó pillanatig egyedül ő nem számított. Élete szép és harmonikus volt. Működésének két sarkpontja: a kutatás és a nevelés. Tudományos vizsgálódásainak eredményeit kitűnően tudta a pedagógia terén is gyümölcsöztetni. Gyakran megtörtént, hogy valamelyik jelentősebb felfedezését vagy megállapítását, mely már jóval végleges kialakulása előtt zsongott lelkében, ragaszkodó tanítványai előbb megismerhették, mint a szakörök. Ahogy egy-egy költeményt felolvasva «elemezett», az feledhetetlen volt: tanítványai még évtizedek múlva is, mint rendkívül inspiráló

egyéniségre emlékeztek vissza. Gyakran emlegette, hogy ő hatott tanítványaira, de hatást is vett tőlük, mert szerette fejlődő lelküket. Figyelte gondolataik kristályosodását, értékes megfigyeléseivel szélesítette látóköriüket és fejlesztette ízlésüket.

Irodalmunk történetéből Arany János, Madách Imre, Katona József, gróf Széchenyi István, a külföldiből Shakespeare állott legközelebb szívéhez. Kiválóak Arany költeményeihez, *Az ember tragédiája*, a *Bánk bán* egyes jeleneteihez és Széchenyi *Blick*-jéhez fűződő forráskritikai kutatásai. Széleskörű nyelvtudományi vizsgálatainak főleg *A nyelvújítás* volt gazdagon buzgó forrása. A nyelvlelektannak és nyelvész-tétikának egyik első művelője irodalmunkban. Ebbe a körbe vág bátyjának, Lehr Albertnek Arany magyarázataihoz készített szómutterója a nagy költő születésének centenáriumára. Az idegen szavak kiküszöbölésére összeállította *Magyarító szótárát*, mely már több kiadásban szolgálja a nemzeti nyelv szellemét. Nélkülözhetetlen fontosságú műve gondolatébresztő bevezetése az irodalomtudományba. *Az ember tragédiája* szövegkritikai kiadása a Napkelet Könyvtárának volt megindító kötete: a filológiai megbízhatóság és szövegűség szempontjából mintája a magyar kritikai kiadás-történetnek. Tanulmányainak, cikkeinek, forráspublikációinak és bírálatainak

egész légiója van, melynek mindegyike a magyar szellem multjának épületéhez nyújtott értékes és maradó téglákat. Ezek közül a legjelentősebb az, amelyben Riedl Friggyessel egyidőben (1912) döntötte meg a kuruc balladák hitelességét, főleg nyelvészeti alapon s adta vissza irodalmunknak: Thaly Kálmánt, Lelkes híve volt a modern magyar irodalomnak is: különösen Ady stíli-romantikájáért szállt síkra a tudományos életben és az iskolában egyaránt. A tudós élete a lemondások láncolata: megtanulni a munka heroikus vállalását, amely a sok küzdelem mellett azonban sokkal több örömet és boldogságot ad művelőinek. Tolnai Vilmos a magyar irodalomnak ilyen *heroikus vállalója* volt. Halálával egy szerény, de kiváló tudóssal, egy jó barátal és egy igaz magyar emberrel lettünk szegényebbek.

Kozocsa Sándor.

Nemesné Müller Márta: A Családi Iskola életkeretei, nevelő és oktató munkája. Studium kiadás. Korunk átmeneti jellegét, kultúránk válságát semmi sem bizonyítja jobban, mint a pedagógia elméleti és gyakorlati részében lefolyó nagy viták. A laikus legtöbbször csak akkor vesz tudomást a nagy változásokról, amikor gyermeke iskolába kerül és gyermekén keresztül észreveszik, hogy mennyi víz folyt le a Dunán az ő iskolalátogatása óta. Az összehasonlítás mindig az új módszerek javára ki üt, ha a gyermek szempontjából vizsgáljuk az eredményeket. Rousseau óta a pedagógia nem mennél nagyobb tudás mennyiség átadását tartja cél-
nak, hanem számol a tanítás és nevelés szenvedő alanyával, a gyermekkel is. Nemcsak az a fontos, hogy a gyermek mennél több ismeretet szerezzen, hanem az is, hogy ismeretei élmények legyenek, hogy ne kínlódva vágja át magát a különböző

titokzatos ismeretek betűhegyein, hanem szívesen, kedvvel dolgozzék. Ez a gondolatsor vezet bennünket a legújabb kísérletekhez, amelyek azt kutatják, hogy miképen lehet a gyermek játékos kedvét mennél nagyobb mértékben bekapcsolni a tanítás munkájába lehetőleg úgy, hogy a játék ne váljék erőltetetté, se öncélú szórakozássá. Tulajdonképen minden újfajta kísérlet eredményessége ezen a ponton dől el.

Nemesné Müller Márta Családi Iskolája észak-amerikai és nyugat-európai példák alapján a gyermek számára biztosítja a célkitűzés jogát is, mindamellett a tanterv által előírt keretekben marad. Iskoláját épp ez teszi eredetivé. A külföldi teljesen szabad próbálkozások mellett az övé bizonyos kötöttséggel is számol, mert nálunk számolnia is kell vele. Őszintén elmondja, hogy milyen lelkiváltságon ment át, amikor a világháború kitérősekor abba kellett hagynia belgiumi teljesen szabad kísérleteit és meg kellett alkudnia a magyar viszonyokkal: «A sors kényszerített ily mód arra, hogy alig megindult munkámat szigorú bírálat tárgyává tegyem. Nincsenek-e a kötött eljárásnak is előnyei? Nem mutatkoznak-e nálam hiányok, amelyek a pedagógiai hagyomány szinte teljes elvetéséből folytak? Nem éreztem-e én magam is, hogy ugyanakkor, amidőn tanulóim nagy része e rövid két év alatt a rendesnél sokszorta jobban fejlődött, egyeseknek pontosabb, metódikusabb haladásra lett volna szükségük? Én tehát valóságos lelkitusá közepette elővettem a maga nemében igen haladó székesfővárosi magyar tantervet, s pontról-pontra, részletről-részletre haladva kegyetlenül viaskodtam vele s néha úgy éreztem, hogy ő, néha pedig, hogy én győztem. Talán két évvel annak előtte még nem tudtam volna megvívni ezt a még akkor is nehéz har-

cot, de már akkor sokat tapasztaltam. S ami fő, szabadságvágyam elensúlyozására hívott egy előre nem látott, hatalmas segítőtárs: a világháború világégésének keserves tanulsága... Nem! A tananyag, a tanmenet nem lehet teljesen esetleges, mint azt egyesek vallják; a régi kultúrértékek nem elmúlt korok haszontalan csökevényei!»

A két ellentétes erő összeegyeztetéséből alakult ki a mai Családi Iskola. Részletekben a gyermekek tűzik ki a munka célját a tanítónő vezetésével, a tanmenet főgondolatai azonban állandóak. Az első osztályban a gyermek mindennapi élete folyását tárgyalják a családban, az iskolában, a városban. A második osztály végigjártja egy a városból falura költözött, s magának ott ott-hont teremtő család életét. A harmadik osztály Budapest történelmi és jelenlegi életével ismerkedik meg, a negyedik osztály Magyarországgal. A történelmi ismeretekbe beleszövik a Föld történetét is. Az őskortól kezdve mennek végig az egyes fontosabb fokozatokon. «Valamikor, mérhetetlenül régen a Föld a Napról szakadt le...» Aki ezt a mondatot ámuló szemű elemistákkal valamikor közölte és megengedte, hogy a tárgyhöz hozzászóljanak, csak az tudja, hogy mit jelent ez a megindítás az egész további évre nézve.

Ezekbe a keretekbe kapcsolja az iskola különleges tanmenete a tanterv által megkívánt ismereteket. Rengeteg gyakorlati ötlet, a gyermeki lélek teljes ismerete és nagy szeretete kellett annak a sok apróságnak az összegyűjtéséhez, részletes kidolgozásához, amit a könyvben talál az olvasó! A gyerekek naplót vezetnek, táblázatokat készítenek, házat építenek, szindarabot írnak és adnak elő, kertészkednek, megfigyeléseket gyűjtenek, kiállítást rendeznek, elkészítik Budapest és Nagy-

magyarország domborműveit; egyesületi életet élnek, maguk bírászkodnak: az ember csak azt nem tudja, hogy jut milderre idő. Annyi ötlet, gondolat sorakozik fel Nemesné Müller Márta könyvében, hogy szinte feszegeti az iskola falait. Ez érthető is, hiszen az élet, a szeretet ömlött be oda.

Igen hasznos könyv. Beszámoló egy gazdag és harmónikus életről, amely egyetlen és szép cél szolgálata szentel meg. A könyv legfőbb érdeme, hogy elméleti részét a legszűkebbre korlátozza, a javát — minőségben és mennyiségben — a tapasztalaton alapuló gyakorlati tanácsok adják. Ezek a tapasztalatok, gondolatok, ötletek, megfigyelések minden időben hasznosak lesznek. Még akkor is el kell ezt ismernie az embernek, ha nem is híve — mint e sorok írója — a túlzott szabadságnak és játékoságnak az iskolában. Nagy nevelő ereje van a fegyelemnek, a tekintélytisztletnek, amelyre a konzervatív társadalmaknak szükségük van és amelyet ma a családi élet kötelmeinek lazulása idején csak az iskolában sajátíthat el a gyermek. Ez természetesen nem jelenti valamilyen poroszos drill mindent letipró alkalmazását, nem jelenti az új irány tagadhatatlanul értékes és hasznos gyakorlati eszközeinek lebecsülését.

Nemesné Müller Márta könyve, mint olvasmány is igen vonzó és érdekes. Pedagógiai irodalmunk nem tud szabadulni a nagyképűségtől. Hol a filozófiai rendszerek és műszavak felhóit sűríti maga köré, hol valamilyen «tanáros» önelégültséggel oktat boldogot, boldogtalant. Údító ritkaság az olyan könyv, amelynek szerzője emberi hangon, úri szerénységgel számol be munkájáról, amely meggyőzni akar, szinte kérlel, nem pedig olymposi magaslatról hinti szét a kizárólagos pedagógiai bölcsességet.

Fábián István.

Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül. Regény. Budapest, 1937. Athenaeum kiadása. Felborzolva tesszük le ezt a kitűnő könyvet, amely először összesűrítette bennünk a halálfélelmet, aztán az orvostudomány rajongó hívőjévé tett s végül elfogadtatta velünk azt, hogy a legfantasztikusabb regényt a valóság produkálja.

Ebben az idegkorbácsoló koponyakörüli utazásban, amelynek Karinthy a «főhőse», s amelynek «cselekménye» az életmentő agyműtét fullasztó izgalmaiban csúcsondik ki — az író (mintha nem is róla lenne szó) vidám örömmel fedezi fel, hogy milyen remek műfaj a valóság. Hogy a valóság még kompozíció szempontjából se szorul rá a művész támogatására, mert úgy csoportosít, mint a jó író. A legérthetőbben, a leghatásosabban.

Karinthy mélységesen művészi írásában (hála az orvostudomány fejlettségének) a diagnosztika, neurológia és az agysebészet szolgál a leghatásosabb fordulatokkal. A «pángásos pupilla», a «vércseppek a szemfenéken», röntgenképek, nagyobb izgalmatokat és bonyodalmakat robbantanak ki, mint a legkörnyöfontabb intrikus.

Regény? Izgalmas élménysorozat egy agyoperáció körül, amely csak azért «érdekes», mert az ismert író megskalpolja a nyolcadik fejezetben?! Mert ez az utazás hátborzongató részleteivel nem kitalált történet?!

Nem ezért regény, nem ezért «érdekes»!

A lenyűgözően érdekes élménysorozatot, a betegséggel járó Odysseát, különös titkaival, kalandjaival egyéni, személyi és izgalmi rétegeiről az író magatartása egy magasabb emberi síkra emeli.

Párhuzamos sín páron, testin és lelkin fut ez a megrázó történet egy

olyan állomás felé, amelynek elérése után az író megszabadul a test minden kötőerejétől, nehézségétől, a halálfélelemtől, homályos ösztönöktől, — mindattól, ami megzavarhatná látása tisztaságát, örömeinek tisztaságát a felfokozott egészség állapotának filozófikus élvezetében.

Mert a főhőst egy szörnyű betegség átélése ajándékozta meg a sürített-egészség állapotának különös élményeivel. (Akárcsak a Varázshegy Hans Castorpját.)

A gondolat bátorsága az, ami a legmegrázóbb ebben a testi és lelki megpróbáltatásokkal terhelt utazásban. A gondolat bátorsága végül legyőzi a test, az ösztönök életveszélyes gyávaságát. A karinthy, néha nyelvöltögető figyelem állandó feszültsége folyton arra készíti a «főhőst», hogy ne csak átélje azt, ami vele történik, de képet is készítsen róla másoknak, a tudomány és az emberiség hasznára.

Az értelem és gondolat állandó angardja, ez a descartesi magatartás, ahogy a stockholmi intézet műtőasztalán az expedíciós kutató kíváncsiságával ad tárgyilagos jelentést és ugyanakkor az önismeret lehetőségeinek határait vizsgálgatja, póz nélkül, őszintén — miközben a sebésztanár az agyában vájkál — nemcsak leghatásosabb, de legművészibb része a regénynek.

Karinthy mítoszokon és legendákon túl a nemes tudománynak ajánlja könyvét, «mely soha nem volt olyan türelmetlen a babonával, mint vele szemben a babona». Az értelmet fumigáló, babonákkal felkavart korunkhoz szól az exakt tudományért költői izzással hitet tevő ember.

Prózája mégsosem volt ily tiszta és tagolt.

Ez a regény új határkövet jelent Karinthy írói munkásságában, meg-

leép változást mutat, új attitűdöt, amelynek a krokikat gyártó, viccelődő Karinthyhez semmi köze.

Kitűnő írásában, a koponyakörüli utazásában megtalálta azt a legbensőbb hangot, amellyel az olvasóhoz szólhat, azt a megindító és olyan ritka emberi hangot, amellyel regénye végén közli utazásának nagy felfedezését: nem a legtöbbször elérése, hanem a legkevesebbnek kivárása az, amivel újra lehet kezdeni az életet. *Kolozs Pál.*

Baránszky Jób László: A magyar széppróza története szemelvényekben. Egyetemi Nyomda. Vajthó László által szerkesztett «Tanítás problémái» 18. kötetként jelent meg Baránszky Jób László könyve. Mivel irodalmunk aranykorában a vers virágzott, a prózai műfajok még ma is hamupipőke szerepet játszanak. Már ezért is örömmel kell üdvözölnünk ezt a könyvet. Ezenkívül is több olyan tulajdonsága van, amely értékét növeli. Beosztása újszerű, nem másol sem külföldi, sem itthoni mintákat, hanem újat ad. A szépprózai stílusok történeti áttekintése után a regény szervezetét megvilágító példákat ad. A leírás, párbeszéd, jellemzés, korrajz különféleégeit mutatja be nevesebb íróinkból vett részletekkel. A könyvnek különösen ez a része nagyon tanulságos. Haszonnal forgathatja diák, felnőtt, de a szakember is.

A könyv szemelvényeinek kiválógatásán, mint mindig, most is lehet vitatkozni. Biztosan mindenki tudna jellemzőbb részletet említeni egy-egy olyan íróból, akit jobban ismer. Az azonban bizonyos, hogy minden részlet szép és több olyan regényírónk van, akinek nagysága a közölt részlet alapján szembetűnőbb lesz. Az olvasó többre becsüli, jobban megszereti a bemutatott író: ez egyedül már olyan eredmény, amivel min-

den anthológia megelégedhetik, hiszen legfőbb célját már elérte.

Baránszky Jób László azonban nem éri be ezzel. Nemcsak szemelvényeket, hanem néha egész tanulmányok kiszélesedő bevezetéseket ad. Van olyan fejezete is, amelyben egy egész kort bőven adagolt idézetekkel összefüggő tanulmány mutat be, a különálló szemelvények teljese elmaradnak. Ez a munkatöbblet, amit magára vesz a szerző, hálátlan dolog, mert igen nagy támadási felületet nyújt ezzel a kritikusoknak.

Az általános benyomása az az embernek, hogy a modern írók javára a történeti stílusokkal mostohán bánik. Úgy látszik érdeklődése inkább a mai irodalom felé fordul. A középkori szépprózai stílus tárgyalásánál csak a latin nyelv emeli ki, de nem hívja fel a figyelmet arra, hogy ez a latinosság egyúttal fegyelmet, rendet is visz be az addig zabolátlan, barbár magyar nyelvbe. Ugyancsak hallgat a középkori szövegekben sűrűn előforduló misztikus halmozásokról, a «divina dulcedo»-ról. Ez annál érthetlenebb, mert forrásművei között említi Horváth János könyvét.

A reformáció korának stílusánál ugyancsak nem említi meg, hogy Pesti Gábor (közül tőle részletet) az első, aki magyar nyelven megvalósította az elegáns, fegyelmezett humanista stílust. Utána beáramlanak a beszélt nyelv szertelenségei, szabadoságai, gazdagabb formái és hamarosan kiszorítják a középkori túlságos elvont, irodalmi formákat. Igen jól kiviláglik ez Pesti Gábor és Heltei Gáspár ellentétéből.

A barokk stílust csak jelzőkkel látja el, de nem mondja meg, mi a lényege. Pázmányról azt írja, hogy úgy dolgozott, mint egy építőmester, de nem mutat rá mondatainak logikájára, arányos konstrukciójára, méltóság teljes hömpölygésére.

Kármánnal és Kazinczyval kapcsolatban pár szót a szentimentális stílusról is lehetett volna szólni, amelynek nemcsak saját szókinccse, hanem különleges mondatszerkesztő eljárása is volt.

Ha már a kifogásoknál tartunk: a szerző stílusa általában könnyen olvasható, folyékony, értelmes stílus. Ezért kár, hogy néhány ilyen mondatot ír le, amelynek tömörsége erőltetett: «Ma a művészi erőt csökkentőnek érezzük az ilyen fordulatokat.»

Az újabb írókról szóló részek már jobbak. A romantikus körmondat jellemzése Eötvös Karthauzijával kapcsolatban igen jó. Ugyancsak sikerült Jókai humorának és Mikszáth életszerű stílusának jellemzése. A könyv legsikerültebb, legtanulmányosabb része a második fele, ami az igazi újdonsága ennek az anthológiának. Általánosságban Baránszky Jób László alapos munkát végzett, amely egyúttal valóban hézagpótló, mert ilyenszerű könyv nem volt magyar nyelven. *Fábián István.*

Gertrud von Le Fort: Veronika kendője. Franklin-kiadás. A regény lelegevenebb, állandóan színen levő szereplője Róma, az Örök Város, a nagy történelmi mult megtestesítője, a nagy temető. Még nem olvastam könyvet, amelyben az Urbs ilyen erős, szinte döntő hatást gyakorol a szereplőkre. Egy idős hölgyet, a regény nagymamáját a város művészete bilincseli le és a Pantheon kupolájára függesztett szemmel hal meg. A költőt hatalmas történelmi mult nyugözi le, és teszi bizonytalanná, önmagával elégedetlenné, majd alázatossá. A főszereplőt, a pogánynak nevelt fiatal leányt a keresztény Róma, az Oltári Szentség misztikumának testet öltője igázza le. A regény tulajdonképpen abból áll, hogy a nagymamát kivéve a többiek

küzdenek a Város hatása ellen, de az erejének tudatában, alig törődve a kis egyének szándékaival és küzdésével fenséges nyugalommal hódítja meg őket. A regény tulajdonképpen prózában írt himnusz az Örök Városról.

A költőnek indult Gertrud von Le Fort első regénye ez a mű. Meg is látszik a kezdő bizonytalan keze a nagyra koncipiált alkotáson. Mint írói munka küzdelem a kifejezhetetlennel. Állandóan azon a határon jár, ahol az emberi nyelv kifejezési lehetőségei már csődöt mondanak. A léleknek olyan mélységeibe hatol, ahonnan csak hasonlatok, víziók segítségével tud felhozni valamit az öntudat számára. Nyelve sokszordadogó lesz, többet akar, mint amennyit tehetsége, vagy inkább általában az emberi értelem kibír.

A szereplők szellemi életet élő, érzékeny ideglények, akik valamilyen különleges világban élnek, ahol a gondolatok, az érzések finom rezdülései uralkodnak, a valóságból csak Róma átszűrt képét veszik észre. Ebben a környezetben küzdök két nő a katolikus életérzéssel. Ezeknek hullámzó lelki világát, Krisztushoz közelítő, majd távolódó, végül is vele egyesülő viharait írja le a szerző.

A fordítás F. Réty Margit munkája. Leginkább pontosságra törekedett, ezért csak itt-ott érezteti meg Le Fort lírai hevületét és folytonos lendületét. De inkább ilyen legyen a fordítás, mint elnagyolt és az eredetit meghamisító művészkedés. A két rossz közül a kisebbiket választotta. *Fábián István.*

Ladislaus Szemere: Ungarische Dichtungen. R. Gergely Verlag Budapest. Talán sok magyar költő feltehetette egy-egy keserű pillanatában ezt a kérdést Adyval: «mit ér az ember, ha magyar?» Vagy méginkább «mit ér a költő, ha magyar?» Milyen

csábító gondolat Arany Jánosunkat, vagy bármelyik nagyot a maga hamisítatlan nagyságában átadni a világnak, hogy magyar géniuszaik is legyenek... Mikor egy-egy ilyen könyvre akad az ember, mint amilyen a Szemere László: Ungarische Dichtungen-je, mindig valami jóleső érzéssel veszi a kezébe. Ebbe a jóleső érzésbe kétségtelenül vegyül egy kis fanatizmus is, valami megnyugtató elégtétel. Emellett az érzés mellett már csak egy feltétel marad nyitva, a legfontosabb, a művészet, az átadás művészetének kérdése. Az árnyak itt vetülnek el; itt látszik meg, hogy volt-e szükségünk, jogunk egy-egy ilyen, — bármennyire jóakaratú vállalkozásra. Ez már a lelkiismeret kérdése is lesz.

Szemere László könyvét lapozva nem érzünk lelkiismeretfurdalást. És mindjárt meg is mondhatjuk, miért. Azért, mert a munka egész szerkezete, megírása, célja nem igényel valami hivatalos, honi tolmács jelleget. Szemereben költő veszett el, — ezt bevezető szavaiban oly szerény megnyugvással közli — s az elveszett verseket akarja pótolni e műfordításokkal. Madáchból — távoli hasonlatként legyen mondva — nem lehetett filozófus s kénytelen lett költővé lenni; Ladislaus Szemere nem lehetett költő, de poézis-szerelme s kiváló nyelvismerete műfordítóvá tette.

Szemere tehát lemond arról, hogy könyvét egyenesen a német akadémiának nyújtsa át; ő szívügyének, irodalmi szenvedélyének tett eleget ezzel a közel négyszázoldalas művel. Az említett tény különben azonnal kiviláglik, Mihelyt a felvett költőkre s darabjaikra pillant az ember. Eszerint könyve három rétegeződést mutat. Fordítja nagy klasszikusainkat, (Petőfi, Arany, Tompa) korunk kiválóit és nevesebb verselőit (Kiss József, Ady, Kosztolányi, Tóth Ár-

pád, Babits, Juhász Gyula, Reményik S., Áprily, Gellért Oszkár, Szabó Lőrinc, Erdélyi József, Nadányi Zoltán) s végül kevésbé ismerteket, akiket ő szubjektíve szeret és értékel.

Ami a fordításokat illeti: a hűség mesterművei ezek. («Die Übersetzungen Ladislaus Szemere's sind Meisterstücke der Treue,» amint Kosztolányi ajánlószavaiban biznyságot tesz róluk.) Meg akar szabadulni még a gondolatától is annak, hogy valami új, wilde-i értelemben az eredetnél esztétikailag értékesebb költeményt produkáljon. Megelégszik a pontossággal. Inkább precíz szeretne lenni, mint precióz és éppen ebben rejlik komoly értéke:

*«Noch blühen die Blumen der
Gärten im Tale,
am Fenster Espe noch grünender
Stamm,
Doch siest du Winterwelt drüben
die kahle,
dort leuchtet der Schnee schon auf
bergigen Kamm.»*

Ezek valóban Petőfi szavai, a fordító alig látszik, átadta magát a versnek. Vagy nézzük Arany Széchenyi emlékezetét:

*«Ein Wort erscholl das Vaterland
erschütternd,
in einem flüchtigen Worte so viel
Schmerz;
wir fühlten — Hügel, Feld und
Tal erzitternd
zusammenzucken dieser Erde Herz.»*

De bármennyit idézhetnénk modern költőkből is a fordító bravúros pontosságával tündöklük. Adynál, Kosztolányinál, Babitsnál is szinte nagy erőpróbákat végez, hogy egy-egy szó zamatát, ízét, erejét visszaadja s ez igen sok esetben sikerül is neki:

*Hotelmansarde, Abendschimmer
Meer.*

*Fort ging sie, fort, ich seh sie
nimmermehr,*

*Fort ging sie, fort, ich seh sie
nimmermehr.*

(Ady : Egyedül a tengerrel.)

Szemere Lászlónak sok hálával tartozunk e nehéz és meglepően szép munkáért. Két nép, két nyelv irodalmát szolgálta méltó törekvésekkel. Ha a földet nem vitte is magával, ügyes, avatott kezű kertész módjára ültette át ezt a szép ligetet a német talajba, mellyel hisszük, hogy nekik föltétlen értéket, nekünk pedig jóleső örömet adott.

Kiss Tamás.

Ijjas Antal : Üzenet. (Novellák.)
(Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása.)

Nehéz a kívülálló szavaival átka-rolni azt az írói magatartást és kifejezni a benyomást, amit Ijjas Antal irodalmi életműve nyújt. Kritikus feladatnak annyira izgató probléma ő, mint a természettudós számára az a kísérlet, hogy az ősközetbe fagyott virág negatív másából meghatározza a lelet species-ét s a kocsányok rajzából a virág hajdani színét, nedveinek régen szikkadt ízeit s a légkört, amiben ez a virág, kelyheit kitarva ringott valami távoli és misztikus napnak sugarai között. Aki magát az irodalom Linnéistái közé sohasem sorozta, érzi csak, mennyire csődöt vall vele még az asszociáló módszer is, amely Ijjas helyét, eredetét, írói magatartásának jegyeit megállapítani igyekszik. Csak azt érzi inkább, hogy Ijjas Antal nem *asszociál*, kíséreljük őt megközelíteni bármilyen esztétikai varázsvesszővel is. Nincs határfelület és gyökér, egyetlen is, a magyar szellemiség multjában, amihez ő, a maga belső lényege szerint illeszthető lenne. Katolikus környezete is inkább élet-rajzi keretnek, mint szellemtörténeti

bélyegzőnek számít életművén. A katolicizmus reá is, mint irodalomalatti tényező hat. Hiszen túlzás volna a magyar szellemiség rétegei között irodalmi katolicizmust is megjelölni : az európaiság oxigénjével bőségeset, amibe ha belelélegzik magyar író, éreznie kellene, hogy tüdeje duzzad, vére felrisszül. Sajnos, néhány erős kezdeményezéstől eltekintve, katolikus irodalmunk lehetőségei egyelőre ígéretektől függenek s ami eredmény eddig megmutatkozott, nem támasztott létfeltételeket a katolikus irodalmi szellemiség számára. Katolikus magyar író itthon nincs mit, hogy belelegezzék: csak irodalomalatti katolikus atmoszféra van, ezenkívül pedig valami külföldi hatás, ami azonban sztratoszférikus magasságban száguld felettünk és belőle kevés csapódik le hozzánk.

Katolikus íróinknak minden leírt szavukkal meg kell, hogy küzdjenek környezetük levegőszegény viszonyaival. Tevékenységük nemcsak abban merül ki, hogy figyelik e felső rétegek mozgását s nemcsak abban, hogy megmérjék, mennyit nőtt az irodalomalatti behatásokból felhasználható erők hőmérője. Hanem önmaguk gondja is leköti őket : az, hogy az adott lehetőségek ellenére miként teremtsenek önmaguk számára stílust és formát olyan szinten, ami önmagukkal szemben támasztott művészi igényeiket kielégíti. Hangot adni azzal a tudattal, hogy visszhangja nincs az elkiáltott szónak, üzenni mondanivalót, amire válasz nem érkezik s mégis : mindennek ellenére öntüzkben elégni egy jövőért, ami még nincs itt : — olyan szerep ez, amiben több van a tragikus heroizmusból.

Ilyen heroizmus az Ijjas Antalé is. Ezt a heroizmust azonban nemcsak az adott körülmények váltják ki belőle, hanem szubjektív írói magatartásának is ez az egyik jellemzője. Ijjas

azok közé tartozik, akit hagyomány nem támogat, közvetlen hatás nem termékenyít. A saját maga teremtette levegőben lélegzik. Minden leírt sorának fűtöttsége gazdag levegőre mutat, de ez csak az övé, amit magával hozott és magával visz. Témáinak sokfélesége, érdeklődésének változatosága: támaszok szárnyai alatt, amikkel térben és időben utazik. Szubjektív önmaga csak eszközi tényezője e témavilág kialakításának. Amikor tanul és gyűjt, szinte tudósi exaktsággal: teljesen eszközt kovácsol magából, hogy azután az irodalmi kifejezésen keresztül ismét felszabadítsa magában a reagáló embert. Ha ez a felszabadító képessége hiányoznék, lehetne kiváló szakember, de nem művész. Ijjast pedig éppen ez a képessége teszi íróvá, túl azon, hogy szakemberként is nyereség a renaissance s az európai szellemtörténet több korszakának területén.

Ereje intenzitása mellett bizonyít, hogy ez a kettőség nem okoz törést munkáján: az egyik inkább kiegészíti a másikat. Összesimul s olyan harmóniává olvad benne, ami a renaissance heroikus derűjét, a barokk zengzentes stílusromantikáját s korunk drámái feszültségét egyformán kifejezi.

Műgondját átfogó kultúra szabályozza — és ez a stílus mai dekadenciájában első vonalban álló stiliztává avatja. Kultúrájának határterületeit pedig képzeletének dinamikája szélesíti, hogy alakjain keresztül az emberek egész skáláját átélje. Ez teszi őt egyik leggazdagabb regiszterű írónkká. Az «Üzenet» minden egyes novellája erről a kettős írói kvalitásról ad teljes képet az olvasónak és a vele rokontan irodalomnak.

Kézai Béla.

Nadányi Zoltán: Szegény ember naplója. A szerző kiadása. 126 l.

Huszonyolc kis lírai kromi. Két-

három oldalra terjedő hangulatok tanulsággal, humorral, érzelmességgel. Ami felöltik előtte, abból líra lesz. Az élet jelentéktelen mozzanatait, amikkel az átlagos ember futólag se foglalkozik, őt megragadják és belesodorják a melankóliába. Ez az alapjában lírai természet, a pillanat benyomásainak művésze.

Könyvének szegény embere szomorúvá lett világban él. Valaha boldog volt, ha levelet kapott, ma örül, ha nem jön levél. Mert ki ír? Az ügyvéd, a hitelező vállalatok, az adóhivatal, a járásbíró. Még jó, ha a levelek közé becsúszik valami kedves környezetből hírt hozó: gyászjelentés. Ilyen elfordulása a világnak, hogy gyermekkorában a királyi kincstárt valami ragyogó ékszergyűjteménynek képzelte, most a királyi kincstár nevében egy kis kopott ember jön a bútoraiért. A tavaszi szélben azon tűnődik, mért maradt meg örök szépségében és gazdagságában a természet és mért pusztult el ennyire az ember?

Gyermek történeteiben érzelmes apróságok kötik le a figyelmet. De van úgy, hogy az üde szemléletet egyéni érzelmeivel hajtja túl és ezzel homályosítja el a naív tárgyat. Ilyen különösen a Kiskatóról írt jellemrajza. Ezzel szemben bájosan fejlődik a gyermeklélekből a Zsófi sapkájának története.

Ahol tisztán líra, ott a legerősebb. Ilyenek: Egy fél cseléd, Uzsonna, Novemberi rémület, Nincs semmi baj.

Nadányi Zoltánnak, az értékes lírikusnak, ebben a prózai kötetében is a lírai tartalom a legértékesebb. Szinte azt lehetne mondani, hogy az anyagszerűségét véti el, a versírás és prózaírás különbségét nem találja el. Ezért ötleteinek csak a váza alakul ki. Azt lehetne mondani, hogy csak egy dimenzióban terjed. Csak síkban. A mélység és magasság nem tud kilombosodni az alatt a rövid idő alatt,

amely a gondolat felmerülésétől megírásáig elmúlt.

Nálunk a közönségnek nincs olyan szélesebb rétege, amely az ilyen hangulatos finomságokat élvezni tudná. Ezt a csupa kis akkordot. Kevesen vannak a nem szemjasok, a bölcsen értők, a tiszta szemű emberek, akik mindig csak az embert látják és nem a diszleteit, nem az árnyékát. És mert az ilyenek nincsenek tízezrével, azért nem érzett ki üzletet ebből a könyvből a kiadó és a kötet a szerző kiadásában jelent meg.

Hamvas József.

Sárközi György : Viola. (Athenaeum kiadás.)

Veszedelmeket és csapdákat rejt magában a tárgy, melyhez Sárközi hozzányúlt. Az ő emberei és a vidék, amerre járnak, túlságosan ismerősek számunkra; az irodalom is túlságosan ismeri ezeket az utcákat, ezeket a kispolgári lakásokat. A naturalizmus, mely talán a háború után lett nálunk igazán időszerűvé, két környezetet fedezett fel: a falut és a kispolgári világot; e két miliót végérvényesen birtokába is vette. Kérdezhetjük tehát: lehet-e területekre «büntetlenül» behatolni? A mű testébe nem csúsznak be majd vigyázatlan pillanatokban a jól ismert modorosságok? Nem viszi a mese szükségyszerűen kényszerhelyzetbe az író?

Ha e félelmek előítéletekké válnak is, annál nagyobb a mű érdeme, ha győzedelmeskedik rajtuk. Szegény, csúnya Viola története, mely személtelenül beleolvad egy kispolgári háztartás epikájába és a vénleányság szomorú kapujában végződik, kellemszerűen részeseit minket. Pedig az írói ösztön és izlés sűrű kísértésekkel állt szemben: a szociális célzat, az ékesszólóan sötét környezetfestés, az elnyomottság, a lefojtott vágyak (melyek egy pszihopatológiai tanulmány kísértését hordozzák ma-

gukban) megannyi lehetőség és alkalom arra, hogy az író eltérjen a mű «vonalától». És mégis, az első fejezet, melyben a «három szoba és összes mellékhelyiségek», egy kispolgári család világegyeteme nyílik meg előttünk és a hálószobától a konyháig e különös táj minden bizzarr szépségét megismerjük — ez a nyitány nem a naturalista regény légkörét akarja idézni. Mintegy jelképesen kinyilatkoztatják e sorok a titkot, mely megfejtene előttünk az egész mű természetét; a szennyesrózsaszín tapéta, a bordóvörös takaróval fedett ágy, a szekrényekben rejlő családi történelem és a pontosság (egy szövegkönyv pontossága, a «szín» legapróbb részleteit megjelölő pontosság), mellyel e lakás leltárát lefekteti: a francia naturalistákat juttatja eszünkbe, kiknél a szőnyeg mintája majdnem olyan fontos volt, mint a szereplők arca. Pedig csalódunk, mert hamarosan észre kell vennünk, hogy ez enteriőrben egy tragikus tájkép páthosza rejlik és a bútorok, a falak úgy lépnek eléink, mint egy meginduló epikus cselekmény másodrendű szereplői. Epikus! E szó hangulatával már annyiszor visszaélték, hogy alig merjük azt e regényre alkalmazni, aminthogy túlzó és jogosulatlan volna részletekben is keresnünk a párhuzamot: csak arra a hangsúlyra utalunk, mely a figuráknak különös jelentőséget, különös domborúságot és a regény menetének különleges ütemet ad.

De nemcsak ez menti fel a művet a naturalizmus látszata alól. Az események e család (és talán minden család) életében új értéket, új súlyt kapnak: ami a regény szempontjából csak epizód lenne, az itt teljes jelentőségében hat. Sárközi regénye ezt a viszonylagosságot is érzékelteti; a takarítás, a bevásárlás, az ebéd itt valami eseményszerű fontosságot kapnak: azt a primitív drámaiságot,

mely csak a hétköznapi, örökösen ismétlődő dolgokban rejlik. Éreznünk kell, hogy e jelenetek nem a környezetrajz, a valóság — hűség kedvéért vannak itt — bár ugyanakkor szervesen bele is kapcsolódnak abba a történet-rendszerbe, mely félig mesterséges, félig valószerű, tehát: regény. Formaösztonének sugallatára Sárközi megtalálta azt a mértéket, mellyel az előbbi jeleneteket és a regény kézzelfogható eseményeit arányos kapcsolatba lehetett hozni és így az epizódokon, Imrének és Lacinak (Viola testvéreinek) sorsán át is egységes mű bontakozik ki. A regény formája, az a belülről kialakuló zártság és kerekdedség, mely józanul megszabja a színeket, a mozdulatokat, gazdagsággal elosztja a figurák csoportjait, egy jelenet feszültségét a végsőkéig ki tudja használni, és még a líraiságot is kemény, szigorú burok mögé rejti: valami «franciás» szépséget és biztonságot sugároz.

Arról a könnyedén gúnyoros hangról se szabad elfeledkeznünk, mely átszűrődik az író stílusán és a helyzeteket, a szereplőket a szatira felé tereli. Ez a gúny feloldja azokat a nehezékeket, melyeket a tárgy, a probléma és az esetleges célzatosság eleve magukban hordanak és elűzi a nagyképűség látszatát. Aminek annál is inkább örülhetünk, mert családi regényről van szó, középosztályról, a polgári paradicsom bomlásáról — de a szerző lemond arról, hogy regényét e túlságosan is kínálkozó távlatokba beállítsa. Az irónikus csengés — okosak és megértők iróniája — mely a tanulság, az intelem veszélyét igyekszik semlegesíteni, néha csodálatos frissességet, szint is ad egy képnek. (Viola zsúrja, a szigeti séta Valér úrral, családi vacsora a zöldben.) A költő itt-ott kicsillan a regényíróból és a maga különleges eszközeivel fejezi ki azt, ami az el-

mondás, az ábrázolás határain túl fekszik. A látszólag csak háttérként szereplő Budapest az egész regény hangulatát megadja: azt a fanyar hangulatot, tele vágyódással és nyugtalansággal, melyet egy-egy jelző néha élénkvarázsol, vagy egy jelenet: Lonci és Imre sétája a hűvös, koratavaszi éjszakában.

A figurák sorozatából — melyet Sárközi portré-alkotó kedve valami friss bőséggel teremt — ezek közül a szatírával és ritka jellemző erővel kivésett alakok közül kiemelkedik Violáé, a csúnya, elnyomott lányé, kiben talán sikerült Sárközinek örök, klasszikus értelemben teljes arcot teremtenie. Ki merné tagadni, hogy itt igazi művész volt az író, ki néhány csodálatosan sommás vonással fel tudta idézni e lélek minden vergődését, elkeseredetten mohó vágyait, melyeknek fojtottságát csak jobban kiemelte a formai kényszer, a fegyelem, melyet személytelen szigorral őrzött meg. Néha nyugtalanító, riasztó érzéseket hoz fel e lélek sötétjéből az elemzés, de ennek ellenére szomorkás líra mosolyog át a sorokon, a gyengék, az elnyomottak, az üres kézzel távozók sorsa fölött valami költészet, valami bágyatag fény dereng.

Sőtér István.

Átányi István: Északi hűség. Könyvbarátok Kis Könyvei. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

A magyar ifjúsági irodalom mostanában válságos korszakát éli. A hajdani nagyok, Benedek Elek, Gaál Mózes, Pósa Lajos, Sebők Zsigmond meghaltak vagy elhallgattak s helyükbe még nem jöttek a többi közül vállal kimagasló vezéregyéniségek; talán azért sem, mert a mai kor szégyenebb annál, hogy írói minden képességüket és idejüket a gyermekeknek szentelhetnék. Ennek a megállapításnak nem cáfolata, hanem inkább bizonyítéka a gyermek- és

ifjúsági lapokban mutatkozó túlterhelés is, a tehetségtelen műkedvelőknek ez az elszomorító elburjánzása, ami egyik-másik gyermek- és ifjúsági folyóiratunkat néha valósággal ártalmassá teszi az irodalmi nevelés szempontjából. A könyvtermelés sem sokkal vígasztalóbb, noha itt mégis mutatkozik néhány biztató ígéret.

Ezek közé az ígéretetek közé tartozik e könyv szerzője is: nevét első munkájának elolvasása után méltónak találjuk arra, hogy megjegyezzük s még sokat várjunk tőle. Tiszán látja a jó ifjúsági regény három legfontosabb kellékét: az érzelmeséget, kalandosságot s az enyhe tragikumot, a fényt kísérő árnyat. Csak éppen, mint oly sok kezdő ifjúsági író, egy kissé túlbecsüli a kalandosságot s legfőbb igyekezete a kalandos meseszöveg; pedig az ifjúsági irodalom legkimagaslóbb alkotásai igen egyszerű meséjük: tessék A Pálutcai fiúkra, a Szívre, a Gimnazisták-ra vagy Bibi-re gondolni, sok-sok más mellett. Mert a gyermek szereti ugyan a kalandosan izgalmas cselekményt, de a mesefonál szétbomlását, különböző irányokba csapását, bonyolódását nem bírja követni, únja.

Átányi meséje megtörik; a regény első fele a debreceni református gimnáziumban játszik s első irodalmi rajza az új épületben, új életet élő hajdani kollégiumi diákságnak. Irónk már itt lebonyolít lege artis egy kis detektívhistóriát, amit főként az által tesz érdekessé, hogy szenvedő hőse finn anyától származó magyar fiú. Ehhez a részhez csak lazán, jóformán mindössze a szereplők azonosságá révén kapcsolódik a második rész, egy út Finnországba, a párt-harcokban vergődő, huszas évekbeli Németországon át, ahol a regény hőse és barátja, a finn-magyar fiú, az ifjú-kommunisták fekete listájára kerülnek. Ez a második, az előzőtől

teljesen független s egészen más csapáson járó kaland folytonos halálveszedelmek meredekjén vezet, de mégsem ragad magával, mert nem kellően indokolt, alapoka kissé hihetetlen félreértés, célja pedig gyermekeknek kisszerű, pillanatnyi. Ezért vesztí el erejét a nyomában járó tragikum is, míg a harmadik rész ismétléssé válik.

Ezek a szerkezeti hibák azonban mitsem vonnak le a regény olvashatóságából: mert mesélni igen szépen és érdekesen tud Átányi István s jellemző ereje is kiváló. A debreceni diákok élete, autopsia alapján mondhatom, a ulegtolsó vonásig hű és eleven; és éppen ilyen meleg életet lehellnek a messze Észak vidékeit és szokásait festő részletek is. Finnországról aligha találnak fiatal olvasóink vonzóbb és elevenebb leírást, mint az Átányié. Minden sorában ott érzik az élmény lüktetése és fiatal szívének őszinte vonzódása északi rokonainkhoz. A könyv kiállítása szintén méltó az elismerésre.

Szondy György dr.

Jacques Bainville: Diktátorok. (*Dante kiadás.*)

A mai kort méltán lehetne úgy jellemezni, mint a hagyományos demokráciák küzdelmét a feltörekvő diktatórikus irányzatok és világ nézet ellen. Ellentét a demokrácia és a diktatúra között: oly régi ez a jelenség, mint maga az egész európai államrendszer és társadalom. A probléma a történelem rendszeres körforgásában hol ellanyhul, majd ismét kiéleződik; hogy pedig a mai időkben ismét előtérbe került, arra bizonyíték a népek és államok politikai élete és annak vajudásai, valamint irodalma, bölselete egyaránt.

Ezért különösképen időszerű a nemrég elhunyt nagy francia történetírónak, Bainville-nek könyve az európai és Európán kívüli diktá-

torokról és diktatúrákról, azok rendszereiről, világnézetéről és tárgyi, lelki hátteréről. A francia kiadás sem nagyon régi keletű, magyarul most, a közelmúltban jelent meg a Dante könyvkiadónál Havas József fordításában. A fordító nevét azért érdemes külön megemlíteni, mert ellentétben a, sajnos, egyre gyakoribb esetekkel, munkája alapos, tisztességes, irodalmi színvonalon álló és magyaros. Szomorú, hogy az ilyen magától érthetődő dolog külön érdemet jelent manapság, amikor egyre pongyolább, olykor élvezhetetlenül gyatra fordítókra bizzák kiadóink a külföldi, egykor kitűnő könyvek átültetését.

Bainville három fejezetben tárgyalja a diktatúrákat. Külön ismereti az antik világ kényurait, a görög és római államban jelentkező törekvéseket az egyeduralom felé. Majd az újkor főbb diktátorait veszi szemügyre, ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes és jellemző képet festvén a nálunk kevésbé ismert, de nagyon tanulságos délamerikai diktatúrákról. E fejezetek egyben kitűnő bepillantást nyújtanak a hasonlóképen kevésbé ismert latin lélekbe is. A jelenkor diktatúráiról fölötte nehéz történelmi szempontból írni, ahhoz még túl közel vannak az események, a politikai szemlélet mindig elkeveredik a történész ítéletébe. De igen figyelemreméltó szempontokat vet itt is fel Bainville, amikor Lenin, Sztalin, Ata Türk, Mussolini, Primo de Riviera, Salazar és Hitler uralmát ismerteti. Kár, hogy ezen közben nem emlékezett meg a diktatúrák egyik legérdekesebb formájáról, — amely a diktátor-lelkületnek is szinte egyedülálló megnyilvánulása: a nagy lengyel tábornokról, Pilsudski-ről nincs egy szava sem.

Harmadfélszáz oldalon nem lehet beható, alapos áttekintést adni a világ diktatúráiról, mégcsak kör-

vonalakban sem. Bainville könyvének nem is ez a célja. Inkább egyéni, eredeti és érdekes jegyzetlapok ezek, találó megállapítások, megjegyzések, és megfigyelések összessége, amelyek nyomán azonban mégis kialakul az olvasóban valami vélemény a diktatúrákról általában. És ebben teljesen egyet kell értenünk a szerzővel, aki így ír:

A diktatúrákat, «akár jók, akár rosszak, a legtöbb esetben a körülmények kényszerítik a népekre. — Akkor pedig, akiket a dolog érint, már nem válogathatnak. Vállalják. Nem lehet jobbat ajánlani a népeknek, mint hogy vigyázzanak: ne jussanak olyan helyzetbe, amikor már nincs más választásuk, hanem vállalniuk kell a diktatúrát».

Neller Mátyás.

Az osztrák és a magyar történeti ballada. Boronkay Antal tanulmánya. (Budapest, 1936.)

Egy kicsit megborzong az ember, mikor ezt a kifejezést hallja: *történeti ballada*. A ballada egy külön műfaj, kétségtelen; megvan a maga külön története, de mit akar a «történeti» jelző mellette jelenteni? Boronkay Antal értekezése ennek a jelenségnek az értékes és átfogó magyarázata. Figyelemesen átlapozva látjuk, hogy ennek a műfajnak nemcsak külön történetje, de egy külön korszaka van, maguk a költemények pedig nagyon sok tisztos, kizárólagosan nemzeti törekvést akarnak kifejezésre juttatni és legkevésbé az irodalmat. Nemcsak a művészethez, hanem még a balladához is, mint műfajhoz, a lehető legkevésbé közük van. Mindezek ellenére is irodalmi műfajnak kell nevezni, mert feldolgozása és formája költői, különben teljesen külön utakon jár, elragadtatva egy nagy érzéstől és a hivatott irodalom ihletett berkeiktől.

Létrehozója és éltetője mindkét

nemzet kebelében: a romantika, melynek egyetemes vágya és programja a történelem és «a haza minden előtt». Megindul egy nagy balladai-
ipar, lelkesülten, szoros értelemben vett kritika nélkül. Addig ismeretlen — de ma még kevésbé ismert — emberek lesznek a két haza legnagyobb költői. Az osztrák romantika főírányítója *Hormayr báró*, főorgánuma pedig az *Archiv* folyóirat. Egyre erősebb buzdítások történnek történeti balladák írására. Az eszme szétgyűrűzik s eljut «*Provinz*»-ba (Magyarország) is, ahol visszhangra talál mindenekelőtt a deutsch-Ungarok, majd a national-Ungarok között. A terület közös: a történelem, mégpedig mindkét nép történelme. A hatás tökéletes, nemsokára nálunk is megindulnak a buzdítások, a *Regélő*-ben, *Honművész*-ben, sőt a *Kisfaludy-Társaság* 1837-ben pályázatot hirdet történeti balladára. Egy egyetemes és hivatalos nagy láz tehát ez, az osztrák-magyar romantikáé, amely nagyobb tehetségeket is megérint (Uhland, Garay), sőt a kritikát is magával ragadja. A kisebb ihletűek egy-egy kis jóindulatú plágiumtól sem riadnak vissza.

Boronkay könyve lelkiismeretes és érdekes megvilágítása a romantika e többé-kevésbé irodalmi alapú lecsapódásának. Apró letűnt törekvésekbe pillant be, számtalan példával illusztrálva azt az anyagot, amit osztrák és hazai, egykorú és jelenkori források nyomán egybe-szerkesztett. Az értekezés maga három főrésze oszlik. Tárgyalja az osztrák történeti ballada költészetet, áttekintvén a politikai helyzetet s a meginduló romantika programját. A magyar tárgyú osztrák és hazai német nyelvű és végül a magyar történeti ballada tárgyi jegyeit, fejlődését, formáját, műfaj-elméletét, kritikáját.

A lelkesedés, a kortünet és körtünet mindhárom területen nagyjában ugyanaz, csak az emberek, a mű-

velők különbözők. Ugyanazok a törekvések, a hatások, a formák, de a magyar történeti rigmusok mélyén mégis van egy páratlanul eredeti vonás, — melynek a művészethez szintén alig van köze, — ez pedig az izzó magyar hazaszeretet. *Kiss Tamás*.

Vieki Baum: Karrier. (*Fordította: Pálmai Jenő, Athenaeum kiadása.*)

A népszerű, s világhírűnek fémjelzett német írónőnek ez a regénye valóban olyan, mint egy pohár amerikai coctailé. Minden benne van, ami szemnek, inynek csiklandozó, kellemes, ami az olvasót leköti, idegeit megborzojja vagy az érzelmesebbeket megrikatja. Adva van egy német pincérleány, aki ingenyen modellje Basil Nemiroff orosz zsidó szobrásznak. Hozzájuk jön még a jobb sorsra érdemes amerikai férj, Franklin O. Bryant, s felesége Juddy, aki típusa az elkényeztetett, amerikai milliomos asszonynak. Raphaelson műkereskedő boltjában indul el a film, azaz bocsánat — a regény cselekménye. A snob Juddy asszony «*felfedez*» Nemiroff fantasztikus, tárlatról visszautasított szobrát. Ezt a felfedezését szeretné «*prolongálni*» olyan képpen, hogy megmenti alkotóját a halhatatlanságnak is. Így szövődnek meg a szálak is. Nemiroffot, akit pedig gyöngéd érzelmek fűznek Doris-hoz, látszólag nem érdekli a szerelem. Csak akkor döbben rá, hogy mit jelent neki a leány, amikor a munka lázától valamennyire felszabadul, pénzhez jut, amit a leánnyal szeretne megosztani. Felkeresi a leányt, s akkor hallja, hogy Doris vikendre ment Franklinéhoz. Az asszony távol van, s a férj könnyű, bohém társaságot gyűjtött egybe házában, ahol vad orgia folyik. A szobrász itt akad rá Dorisra és felindulásában ráló, úgyszintén Franklinra is, akit a leány csábítójának tartott. Letartóz-

tatják, elítélik. Franklin könnyebb sebet kap, míg a leánynak tüdejét járja át a lövés s csak önfeláldozó ápolás mentheti meg életét. Franklin gondoskodik róla a kórházban, mindennel ellátja. Doris, amikor felépül, nem akar lekötöztetnie lenni a férfinak. Az orvos megmondja, hogy az élete csak hajszálon függ, kímélnie kell magát. De a leány, akinek még modell korában szomszédnője, Salvatori, valaha híres énekesnő «bebeszélte», hogy tehetsége van és énekelni tanította, beleveti magát az izgalmas életbe. Dolgozik, közben énekelni tanul. Pincéernői állását elveszíti, nincs miből éljen, s Salvatori magához veszi. Az öreg Bryant, aki attól tartott, hogy fia feleségül veszi a leányt, kártérítést ajánl fel, illetve lehetővé teszi, hogy a leány énekórákat vegyen a híres Delmonttól. A karrier el is következik. Doris «befut», híres énekesnő lesz belőle. Közben mindent elkövetett, hogy Nemiroffot kiszabadítsa, de ez nehezen sikerül. Dorist annyira felőrli ez az izgalmas élet, hogy ereje már fogyóban van. Az öreg Bryant, aki önzetlen barátja volt, feleségül kéri azzal, hogy ajándékozzon neki pár szép hónapot az életből, míg ő szavát adja, hogyha Nemiroff kiszabadul, lehetővé teszi Dorisnak, hogy a fiúval boldog lehessen. Befolyása révén a fiú, akinek büntetése már amúgyis lejáráóban van, kiszabadul, s Dorissal elmennek Tahiti mellett egy kis szigetre, ahol boldog pár napot töltenek, s ahol Doris hamarosan meghal. Eddig a történet, amely csillogó részleteinél fogva is inkább csábító filmtéma, mint regény. Nem akarunk vitázni az írónővel, aki nyilván nem pályázik itt irodalmi igényekre és tudja, mi kell a közönségnek. Az amerikai állapotok reális rajzában, ezt tárgyilagosan megállapítjuk, nagyszerű, pompás szeme van, meglát minden visszásságot. Helyenként

hajlandó az erős kritikára. Így mindjárt az elején, amikor a német származású Doris csípős megjegyzést tesz a snob elkényeztetett amerikai aszszonyokról, akik minden sarkon zsenit szaglászhatnak. De ez csak néhány sor, az író a következő pillanatban már, mintha megbánta volna, tetszhetőbb dolgokra siklik át, hiszen jól tudja, hogy a nagy publikum füle érzéketlen az ilyen igazmondásokra. Akad egy-egy kis részlet, amely mélyebben szánt a lélekben, a regény mégis azok a könyvek közé tartozik, melyek néhány szórakoztató órát szereznek, de aztán hamar elfelejtik őket.

Mihály László.

Pap Károly: Irgalom. (Budapest, Athenaeum kiadása.)

A novelláskötet egyes darabjai között tárgyuknál fogva is van valami belső összefüggés. A zsidó pap fiának gyermekkori élményei elsősorban ezek a furcsa, már-már inkább helyzetképek, mint novellák. Annak a különös, zárt kis életnek az emlékezései a szürke, kopott vidéki emeletes házról, szűk udvaráról, amelyet egyik oldalról a zsidó imaház, a másiktól az Orsolya-szüzek templomtornya keretesz be. Ez a sok kő és épület mintha örökre elfedné a napot ebben az udvarban, mintha sohasem táncolnának az égi fények, ezt a kicsi életet mintha soha nem ragyogná be a nap. Ezekben az írásokban a gyermek ösztönös megérzése van a maga sorsa idegenségéről, elkülönítettségéről, már-már kitaszított voltáról. Rabnak érzi magát, akinek nem szabad vért innia, mindig tiszta ruhában kell járnia, nem rongálhat kedvére, ujjongó gyermeki lázban, maszatosan és felszabadultan a szegény kis fiúkkal az utcákon. Mert ő pap fia, — a zsidó papé. S már akkor sejti meg a titkot, hogy az emberek nem egyformák és nem szerethetünk mindenkit, még ha muszáj is szeretnünk,

még ha a nagyapánk, vérünk is. S vannak hagyományok, szenteknek mondott megszokások, melyekhez az öregek olyan görcsösen ragaszkodnak, hogy makacsságukkal megtörik a gyermek lelkében ébredező csodát és a csalogány csakugyan nem repül be az ablakon. Kitérni, kitérni ebből az elátkozott varázsos körből és olyanná lenni, mint a többiek! — mintha ez volna e kis novellák mindegyikének vezérmotívuma.

Vannak aztán másfajta írások is a kötetben, de azok is mintha valami torz, szomorú emberi furcsaságot, mélabús arcvonást akarnának megrogzítani. A Priaforánt, a mohamedán bosnyákot, ki a háborúban csatlódott a keresztényekbe, a megbélyegzett leányt, mert sehol sincs maradása, két nap multán mindenütt felmondanak neki, a csacsi kis pesztonkát a nyárvégi parkban, amint halottasdit játszik a rábizott gyerekekkel és arcán földöntúli mosoly van, a részeges Vaják favágó néma Janikáját, akinek lelkében csodálatosan kivirágzott a muzsika és mégsem lesz belőle soha világraszóló nagyság, mert senki sem ad érte az apjának két kis hordó pálinkát, a halódó festőt, kinek csak egyetlen képe van és a híres öreget egy különös helyzet fintorával. Mintha tragikumukat az író mind a lelkében hordaná.

Jézus-novellája nem nagyvonalú, de ez a kötet megbékítő tétele. Melegséget azért ez sem ád, mint egyik írása sem. Túlságosan próza mind-egyik és ha a szavak a költészet gazdagságával sorakoznak is fel egymás mellett, ezekről a lapokról mégis hiányzik a fény, az emberi szív átütésítő napja. Az olvasó felfigyel erre az újszerű hangra — mert új és korántsem művészietlen —, de a szíve körül hideg marad. Ez a hang a húrokba nem tud belekapni, nem tudja megrezgetni azokat.

Dénes Tibor.

Dénes Gizella : Eliza tündöklése.

A kissé Balzac-ra emlékeztető regénycím mögött egy jobbsorsra érdemes cselédleány változatos életsorsát találjuk. Eliza, vagyis Liszchen népes családú, iszákos falusi fuvaros leányának otthonából való menekülése, cselédkedése, elbukása, a «nagy életbe» való emelkedése — amelynek szintjét a fasori villa, autó, bundák, főúri kitartottság jelenti — s a végső pont: az apácák javítóotthona. Amíg Eliza eljut odáig, mondhatnók a napilapokban unosuntalan használt lejáratott szólammal. Az író dícséretes célzattal, megérdemelten tart torzító tükröt a társadalom elé, rámutat az Elizához hasonló karrierek eredőjére, arra a könnyelmű és sokszor bűnös nemtörődömségre, amely ezt az Elizát és a többit a felszínes és a munkanélküli jólét utáni vágyakozás sinjeire siklatja. Magában véve a regény tárgya sokszor megírt, de háttérül véve napjainkat, korképnek hat az író beállításában. Eliza tündöklése riportszerűen mai történet, ami az olvasó szempontjából előnyös, de később sokat apaszt a regény súlyából az aktualitás. Az úgynevezett «úri morált» túl sűrűn s keserűen emlegeti az író, pedig a célzatoságot sem ártott volna jobban elburkolni, mert bár a l'art poul'art-on, mint jelszón túl vagyunk, az ilyesmi kiköckenti a nem laikus olvasót az egységes szemléletből. A regény második részét, ott, ahol Eliza a bárót lelki undorodásból megfojtja, amiért az feleségül akarta venni s végül kiderül, hogy csak *akarta* megölni, mert a báró szívszélhűdésben halt meg, valószínűtlennek tartjuk. Különösen a vizsgálóbírói jelenetet. Dénes Gizella is mintha magának keresne mentséget regényében ott, ahol azt mondja, hogy az élet olyan giccset termel, amelyekre ha író talál-

sában kerülnek az olvasó elé, azt mondják: képtelenség. Általában a valóságnak, a mindennapi életnek az a bizonyos lemásolása, amit csak úgy ontanak tárcákban és riport-regényekben egyes zsurnalisztákból felcsiperedett írók, minden valóság-szaguk ellenére sem élnek tovább, mint a rotációs, amelyre reányomták. Ezzel távolról sem akarjuk azt mondani, hogy Dénes Gizella regényének valami köze lenne az eféle nem is limonádé, hanem coctail ízű «dektürökhöz», csak szeretnők megővni attól, hogy túlságosan könnyű sikerek felé tévedjen. Egyes részei, mint például Eliza cselédi élete, vagy később egy fejezet, amelyben az írónő a kis Mecsek-alji falut festi le, finom emberi művészetével, az átéltség kikristályosodottságával elbájoló. Ez a szerénynek látszó «locale couleur» akkor is értékes és szép lesz, amikor a regény kiáltó problémáit megrágtá az idő. Szigorúak voltunk a regényhez, talán kelletténél is jobban, de Dénes Gizella megérdemli az igazmondást, a teljes mértéket s eddigi írói oeuvre-je után jogosan várjuk tőle az emelkedést, amely a mostaninál összhangzóbb művészi alkotásban nyilvánul meg.

Mihály László.

M. Schirrmeister : A kényeztetett gyermek. Káldor könyvkiadóvállalat.

Mindenképpen hasznos és öröklé időszerű feladatot tűzött maga elé a Káldor könyvkiadóvállalat, amikor *Szülői gondok* címen ilyen tartalmas programmal sorozatot indított. Már az első kötet, amely a kényeztetett gyermek kérdését tárgyalja, mutatja azt a tervszerűséget, amivel a sorozat célja felé közeledik. A jövő nemzedék sorsa az anyák kezében van, hirdeti Schirrmeister s ezzel megadja könyvecskéjének s az utána következő többi füzetnek is mérhetetlen fontosságát. A kényeztetett gyermek a

társadalom közösségéből kihullott, önmaga számára is terhes légkör gomolyog körülötte. A mai idők rohanó tempójához hozzá nem szokott gyermek életcélja elvész abban a tunyaságban, amelyhez odahaza sokszor jóakarathból és kényeztetésből megszoktatták. A példák, melyeket a szerző szellemesen mondanivalóinak végén felsorol, gyakorlati szempontokból világítják meg a kérdést és juttatják egészen közel az elfogult szülőt gyermeke lelkéhez s téves neveltetésének külső reakcióihoz. Sajnos, mindez kevés ahhoz, hogy az ilyen szülő jobb belátáshoz jusson, véresebb események kellenének ahhoz, hogy a gyermek önállóságát intaktul visszaállítsa a szülő s ezzel a gyermeket minél korábban saját lábára állítsa. Az élet elég példát ad mindennap ahhoz, hogy meggyőzőbb és tragikusabb sorsok felvázolásával bírják a szakemberek a kényeztetett gyermeknél is makacsabb szülőket jobb belátásra. A Függelékben dr. Máday István egyetemi tanár világos okfejtéssel szövi tovább a kérdést s néhány komoly megállapítással a kérdést jóval tisztább megvilágításba állítja. A nevelés nem boszorkányság, mondja. A gyermek nevelése a születés pillanatában kezdődik. Az a legjobb nevelő, aki fokozatosan fölölegessé teszi magát. Mindezek tudott és ismert dolgok félig-meddig, mégis így egy kisebb rendszerbe foglalva hatásuk jóval terjedelmesebb és eredményesebb. Másrészt bizonyárgul szolgál arra nézve is, hogy a mi szakembereink is kiváló tudással közelítik meg a nevelés problémáit s megállapításaikban a képzett pedagógus meleg, törődő önzetlenségé bujik meg.

A sorozat következő füzeteti nem kevesebbet ígérnek, mint : A rosszhajló gyermek, a félős gyermek, az egyetlen gyermek, a nehezen nevelhető gyermek, stb. cím alatt a modern nevelés valamennyi számba-

jöheto jelentős problémáinak tárgyalását. Kár, hogy kiváló gyermekgyógyászaink és szociálpedagógusaink csupán fordítóként szerepelhetnek.

Marek Antal.

Emil Ludwig: A Nilus Egyiptom-ban. (Fordította: Csánk Endre. Atheneum kiadás.)

Műfajilag ugyan nehéz lenne valahova sorozni a népszerű és világhírű író munkáját, amely különös keveréke a történelemnek, földrajznak, természetrajznak és néprajznak, mint ahogy első olvasásra nem tudjuk, regeynek, vagy pedig tudományos műnek minősítsük. Mindezen a sokféleségen azonban uralkodik Emil Ludwig sajátos, könnyed csevegő stílusa, amely léggé érvényesül a magyar átültetésben is. Így hamar kész vagyunk az ítélettel olyanképpen, hogy a történelmi életrajzok ügyes tollú mestere, vagy a jelen nagyságainak könnyed, színes portait-festője nem tagadta meg most sem magát, hanem életrajzot írt. Egy folyamét, a Nilusét, amely titokzatosságával és fenségével világrészek képzeletét foglalkoztatja. Emil Ludwig szerint ez a hőmpolygó, áradásával földeket megtermékenyítő folyam élete is olyan, mint az emberé. Születik, küzd, növekszik és meghal. Az író, aki ott állt az asszuáni duzzasztó gátnál és lenyugözöen hatott reá az elemi erővel áradó, zúgó víz sodra, képzeletében egyetlen látomással forrasztotta Nilusról való tudnivalóit. S mindez az ő hirtelen intuíciójában vonzó és szuggesztív képet nyer. «A Nilus Egyiptomban» még csak nem is a folyó egész élete, hiszen ezt már másik munkájában, a «Nilus-ban» feltárta. Itt csupán a Nilus és Egyiptom földjének egymáshoz való viszonyáról ír. Egyiptom ősmondái, az egyiptomi József története, a Fáraók, Mózes s a tíz csapás, a rómaiak, éppen úgy felvonulnak a könyvben mint Napoleon egyiptomi katonai expedíciója, vagy Egyiptom új urai, az angolok. A Napoleon által emlegetett negyven évszázad alatt sok minden megváltozott körülötte, a fáraók gögös gulái homokba merültek, csak a folyam maradt ugyanaz. Rejtelmesen ringatja hajjain a bűvös lótszokat és kiárad, hogy termővé tegye a földet. Ezt a jótékony áradást éppen úgy fohászokdja a fellah ma, mint egy-

koron, hiszen a sorsa éppen olyan földhözragadt ma is, mint amikor a törökök, rómaiak, s fáraók uralkodtak rajta. Ez bizonyítja legjobban, hogy lényegében semmi sem változik, s évezredek is csak poszmeként esnek a mindenség serpenyőjébe. Ezt a tanulságot nem mondja ki ilyen kereken az író, hanem az olvasóra bízta, hiszen nem is célja oktatni. Megelégszik azzal, hogy megcsillogtassa a változatos témán át írásművészetét és el is éri, mert a könyv lebilincselő olvasmány.

M. Jánossy Margit.

Fiatal írók antológiája. Ami a címet illeti, úgy érezzük, hogy inkább az *első* szón, a fiatalságon van a hangsúly, ami konkrétum. A *másik*, az íróság az még csak a jövő igérete. Ez a fiatalság nem is mostanában sokat kihangsúlyozott harcos irodalmi programpontra az «öregekkel» szemben, hanem a zsenge rügyek báját s a kezdés kedves esetlenségét jelenti. Teljes kritikai mértéket természetesen nem lehet alkalmazni a jószándékú, közel kétszázoldalas kötetre, amelyben tíz fiatal író, köztük egy hölgy is mutatkozik be első írásaival a közönségnek. Azt, hogy fiatalok, nemcsak a kötet elején a fényképekről reánk mosolygó ifjú ábrázatokról, hanem méginkább a fellapozott írásokból állapítja meg a kritikus. Nem szabad rossz néven venni a fiatalságnak lázas nyomdafestékre való éhségét s nem is lehet azzal elintézni az ifjú poétát, hogy írjon egyelőre az asztalfiókjának.

Ma különben is divat fiatal írókat antológiába gyűjteni s így természetesen nagyobb érdeklődést is kelthetnek személyük iránt, mintha egyenként mutatkoztak volna be. Igazságtalan volna azonban ebben az antológiában szereplők bármelyikét a többi rovására kiemelni. Egy-egy szép hasonlat, jó sor, ügyes rím, markáns mondat pillanatra megállít bennünket. Természetesen hiba lenne következtetést, jóslást fűzni hozzájuk. A fiatalok, ha igazi bennük a művészet emésztő lángja, felszabadulnak majd olvasmányaik hatásától s megtudják majd, hogy nem ügyes rím, szép sor teszi a költészetet, hanem szenvedésen át a kikristályosodott világnézetig való eljutás s annak művészi megszólaltatása.

m. k.

S Z I N H Á Z.

FEKETE MÁRIA.

Berczeli A. Károly misztériuma, bemutatásra került a szegedi szabadtéri játékszínen.

A szabadtéri játékok kultusza világszerte növekedőben van, ami nemcsak divatjukat, hanem időszerűségüket is bizonyítja. Az újkori individualizmus és színpadi kifejezése, a jellemdráma csődje közismert: akrobatamutatványait már régen únjuk és szánjuk. A mai drámától újra egyetemes hivatást, kultikus kielégülést, valami megváltást várunk korunk válságából. Ebből természetesen következik, hogy az új dráma világképe nem fér el a zárt színpad szűkös térségein, hősei is inkább emberi szimbólumok, semmint individuális problémák betegei. Ismét mindenkinek akar mindene lenni, mint valamikor a görög tragédiák és a középkori misztériumok. Nem kiváltságos keveseknek akar szolgálni, minden ember hivatalos az új dráma artisztikus istentiszteletére. Az *élet* kisded játéka, bajai helyett ismét a *lét* nagy titkai: Isten és ember, ég és föld, élet és halál, szeretet és bűn misztériuma szólanak hozzánk. Az új dráma nem az ember társadalmi helyzetét, egyéni, nemzeti, szociális relációit elemzi, hanem emberségünk kozmikus távlatait villantja meg előttünk.

A szegedi szabadtéri játékok a Dóm-tér artisztikus levegőjében, előkelő architektúrájában az idén immár hatodszor újultak meg. Tiszteletünk és elismerésünk hangsúlyozásával meg kell azonban állapítanunk, hogy e játékok anyagi és erkölcsi sikerével a művészi teljesítmények és eredmények alig voltak arányosak. E hiány elsősorban a szabadtéri színjátszás felismeréséből származott. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy az előadott darabok a *Magyar Passió* kivételével, nem valók szabadtérre. Az *ember tragédiája* nagyigényű, megértéséhez széleskörű humánus műveltség szükséges, nyelve elvont, pesszimizisztikus felfogása pedig nem való szabadtéri sokaságnak. Az meg Madáchhoz méltatlan, hogy a mindenkori rendezői diktatúra költséget és fáradságot nem kímélve, látványos fölvonulást, külsőséges parádét csinál belőle. A rendezés cifra nyomorúságában az *emberi szó* aztán nem is hallatszik. A *Bizánc* is olyan történelmi ismereteket tételez föl, amelyekkel a közönség jórésze nem rendelkezik. A *János vitéz* idillikus hangulata sem illik e kultikus, áhítatra készítő környezetbe. A nagy közönségsiker nem mentheti előadását. A szegedi játékszínek igen szigorú színvonalat kell tartania, nem szabad polgári igényeket szolgálnia, hiszen ezt bármelyik zárt színpad, mozi, vagy cigányzenekar megteszi. A nemesség igazán kötelez.

* * *

Az idei játékok legnagyobb eseménye *Berczeli A. Károly* misztériumának, a *Fekete Máriának* bemutatója volt, amely szándékai, újszerűsége, művészi és kultikus értékei szerint, a magyar szabadtéri játéktörökvéseknek eddig bizonyára legjelentősebb állomása. Szerzőt nem kell bemutatnunk. Sokan tudjuk már róla, hogy ő a legkorszerűbb magyar drámaíró. Ez magya-

rázza különben, hogy a lelki közegellenállás miatt olyan nehezen tud szóhoz jutni. Szegeden már bemutatták *Isteni színjáték*, *Lángész*, *Sámson és Delila* című drámáit, amelyeket a komoly kritika nagy megértéssel és elismeréssel fogadott. És most szabadtéri misztériuma, a *Fekete Mária* került színre. Úgy éreztük, hogy végre megszületett az az alkotás, ami az akadályok elhárítása után azt fogja jelenteni Szegednek, amit Salzburgnak a *Jedermann*.

A *Fekete Mária* szegedi talajból sarjadt ki, írója azonban a helyi legendát egyetemes érdekűvé, humánussá, igazi világdramává költi át. A legenda szerint az alsóvárosi templom csodatevő Mária-képe a hódoltság elején eltűnt a hívek szeme elől. Ezt a jámbor lelkek bűneik büntetésének érzik. Elsiratják, vezekelnek a nagy csapás miatt. Szenvedéseiket, nyomorúságukat, elhagyatottságukat hősiezen viselik. Mária megszanja őket és mintegy 70 év múlva (1630 körül) visszatér közéjük, azaz a kép megkerül. A szegedi keresztények most már nem félnek sanyargatójuktól, a töröktől. Lelkükben szabadok, bizton várják városuk felszabadulását is. Ez a legenda a magva *Berczeli* misztériumának. A darab azzal kezdődik, hogy a Mária-kép eltűnik a templomból. Márton barátot, aki híveit emiatt a török ellen tüzezi, Musztafa török basa fogságra veti és kivégezteti. Piroska, szegedi parasztlány elfogott vőlegényéért, Andrásért imádkozik. Szűz Mária kedves hívének könyörgését meghallgatja és csodát tesz: András megszabadul. Piroska most hálából megfogadja, hogy csak akkor hajlandó hozzámenni, ha András a kegyképet megtalálja. András csakugyan vándorútra is kél. Útja mélységes emberi szimbólumokkal, csodálatos mesehangulattal teljes. Útját csak anyja halálhírére szakítja meg. Közben Piroskának sorsa rosszra fordul. A basának megtetszik, aki ellenkezése miatt Piroskát a vár fokáról ledobatja. Haldokolva látja viszont András a mátkáját, aki égi sugallatból megmondja Andrásnak, hol találja meg a Mária-képet. András elveszíti édesanyját, menyasszonyát, de szenvedéseiben csodálatosan megnemesedik és így méltóvá lesz arra, hogy az ég eszköze legyen. A kegyképet visszahozza a szegedi híveknek, ő maga pedig mint barát, Mária szolgálatában talál vigasztalást.

* * *

Maga az előadás, ha voltak is kitűnő mozzanatai, egészében kevésbé sikerült. A díszletezés ortodox naturalizmusa, népszínmű-hangulata, nehézsége sokszor bántott. A kulisszák folytonos tologatása legáhitatosabb pillanatainkat zavarta meg és szakította félbe. A salzburgi díszletek arisztokratikus szűkszavúságára emlékeztünk és fájt az összehasonlítás. Egyik kulissza például csillagokat hazudott, közben ott búslakodott a csillagos ég a fejünk felett. A darabot *Táray* Ferenc rendezte. Különösen tömegjeleneteit dicsérhetjük meg. Rendezésének eleganciáját azonban sokszor zavarták a zárt színpad sablonjai. *Somogyi* Erzsi (Piroska) finom női és színészi ösztönnel érezte meg a darab különleges követelményeit. Belső meghatódottsága, alakításának nemes egyszerűsége, mozdulatainak törekeny bája, az előadásnak nagy javára szolgált. *Táray* Ferenc (Márton barát), *Timár* József (András), *Toronyi* Imre (Ibrahim) voltak még az együttes erősségei, de általában a többiek is megállották a helyüket. A darab sikerét nagy mértékben elősegítette *Antos* Kálmán kísérőzenéje és *Miloss* Aurélék balettje. Táncuknak döbbenetes ereje, kultikus elragadtatása sokáig fog emlékezetünkben maradni.

Reméljük, hogy a jövő esztendőben már a darabhoz méltó előadásban fogunk gyönyörködni.

Bálint Sándor.

ZALA GYÖRGY.

Aki a magyar művészet évkönyveit lapozza, több mint félszázadon át találkozik Zala György nevével, szobrászi alkotóerejének nyomaival. Ez a név szinte feltűnésekor belekerül az első vonalba, korán vezető szerephez jut s mestert reprezentáló marad mindvégig. Nem veszi el csengését, nem kerül a félretolható, tárgyitalan nevek közé akkor sem, amikor Zala György életének hajója már rég a révbeérkezetség hullámain ringatódzik s nyomába lépve, de elütő felfogást vallva, változott korszellem és iskola neveltjeként jelentkeznek az új és még újabb szobrásztehetségek. Zala György a magyar szobrászat great old man-ja volt. Magas, patriárka-korban daliás tartású férfi, akinek a legutolsó időkig nemcsak a fizikai töretlenséget, hanem a művészi életben való aktivitást is sikerült megőriznie. Szemét rajta tartotta a mozgalmakon és eseményeken s műtermében a fellobbanó alkotásvágy nyugtalanította. Nyolcvanadik évébe fordult, amikor a párkák elvágták élete fonálát s a szanatóriumi szobában szobrokat képzelt el, még a reávaró tervekről és tennivalókról beszélt.

A család, amelyből származott, idegenből szakadt Magyarországra. Viszont itt rajta is, mint annyi hasonló példán, az a folyamat ment végbe, amelynek az irodalomban halhatatlan alakja Jókai regényhőse, Ankerschmidt lovag: önkéntesen, egyszerűen a magyar föld varázsától megejtve áthasonul s új tőből fakadó ága lelki képletében úgy különbözik az idegenben maradt ágtól, akár a Fekete erdő fenyőjétől az alföldi akácfa. Zala György nagyapját még a bajor föld levegője formálta. A fiú már dolgos és tekintélyes pápai polgár s az alsólendvai születésű unoka, akit tehetsége a művészettel jegyez el: a szobrászat nyelvén a magyar mult nagyjait idézi. Hősöket mintáz, a szabadságharc érchonvédét állítja talapzatra. Elkészíti azt a nagyszabású művet, amely arra emlékeztet, hogy ott, ahol vagyunk, ezer éve vert szállást s tartott fenn és védett birodalmat, rendet, jogot és kultúrát az ázsiai lovas törzsekből európai nemzetté alakult magyarság.

* * *

Az a szobrásznemzedék, amelyhez Zala György tartozott, egészen más viszonyok, körülmények és lehetőségek közt munkálkodott, mint az előtte járó. Ez már nem a tragikus árnyékot vető, «téli fuvatagokkal küszködő» Ferenczy István ideje volt, vagy a szintén nehéz, hányatott sorsú Izsó Miklóse, aki pedig a magyar faji alkat plasztikai kifejezésére irányuló törekvésével, sajnos, csak vázlatnak maradt táncoló parasztfiguráival szobrászatunkban zseniális kezdeményező.

A nyolcvanas évek légköre veszi körül a Zalával szintérre lépő művésznemzedéket s ez a légkör, amelynek kialakulásához természetesen a nemzet és az uralkodó közti kibékülés is döntően járult hozzá: minden téren az előtörő energiák, a bő munkaalkalmak, a vállalkozási élenkség, a nagy keretek és meghonosodó új intézmények fejezetét nyitja meg. Budapest nagyvárosi fejlődése — már felépítve az Operaházat s lefektetve a máig is legszebb pesti út, a «párizsias» Andrassy-út vonalát — ekkor, a nyolcvanas évek közepén kezdi el azt az ütemet, amely a századfordulókör egész utcásorok, körútak, város-

részek előbűvészkedésével «amerikai tempóvá» gyorsul. A tempóban gyakran ugyan nem volt köszönet, mert elsietett, hebehurgya intézkedéseket, olcsó eredményeket, hamis csillogásokat hozott létre, de kétségtelen: a vitorlák duzzadtak s az életnek ez a lendülete a szobrászatra is kiterjedt. Az egymás-után emelt középületek, a palazzo-stílt kedvelő magánépületek plasztikai díszit kívántak s mindezt betetözte az utódok kegyeletérzéseiből, a históriai tudat magáraeszméléseiből táplálkozó emlékmű-állítás, illetve a terek szobor-szükséglete.

Ennek a világháborúig számítható, a millennium ünnepi fényétől átjárt, zajló és erjedő, bár politikailag túloptimista korszaknak, a ma annyiszor emlegetett «boldog békekorszaknak» volt egyik kiemelkedő szobrászegyénisége Zala György. Működésének súlypontja, java ideje ezekre az évtizedekre esik. A másik két vezető-mester Strobl és Fadrusz. Hárman: a főváros és a vidéki városok (Kolozsvár, Pozsony) legnevezetesebb emlékszobrainak alkotói. Műhelyükben egyik feladat a másikat éri s a monumentális feladatok megoldásához bennük valóban egyaránt megvolt a tehetség adománya s a kellő, fényes készség. A színvonal, amelyet képviselnek, tudásbeli felszereltség dolgában addig nem látott színvonal a magyar szobrászatban.

Zala György is, mint nemzedékének szobrásztagjai, budapesti tanulmányai után Bécsben, Hellmernél és Zumbuschnál, majd a müncheni akadémián tökéletesítette magát. Felfogását, stílusát, eszközeinek természetét az itt töltött évek alapozzák meg. Hazatelepelve (1884) innen hozta magával azt a neobarokk-stílust, amely a kor uralkodó szobrászi ízlése, divatja volt, amely Zalát közös, érintkező pontokkal kapcsolja hasonló igazodású nagy és szerény kortársaihoz s amely mellett lényegében végig kitartott. Ez a stílus a megmintázásban a realista formalátáson, a gondos részletezően nyugodott s másrészt a szobor felépítésében a mozgalmasságra, térdíszítő rendeltetéséből következően a távoli körvonalhatásra törekedett s a kifejezés végső eredményében a páthoszt, az ünnepélyességet hangsúlyozta.

* * *

Zala főműve az ezredévi emlékmű. Bronzok sorozatával, királyszobrokkal s alattuk epikus domborművekkel a magyar történelem menetének plasztikailag ábrázolt kivonata. Kezdve a honfoglalóktól, minden nevezetes korszak emlékeztetőt kapott rajta, kivéve azt, ami a magyar megmaradásért már nem a törökkel, hanem a habsburgi beolvasztó politikával vívott harcok viharzása volt. Ezt a hiányt, amely persze nem szobrászi hiányosság, a nagy mű felállítását elhatározó idők magyarazzák.

A főváros képéhez jellegzetesen tartozó emlékmű építészeti részét tudvalevően Schickedanz Albert tervezte. Bár bizonyos berlini importáltság érződik rajta, arányai hibátlanok s a teret a Szépművészeti Múzeum és a Múcsarnok hasonló stíliú homlokzatával együtt a városkép zavartalan egységében zárja le. Zalára tartozóan az emlékmű oly rendkívüli feladat volt, aminőhöz magyar szobrász még nem jutott. Sok időbe telt, míg teljesen elkészült. A munkában más szobrászok is résztvettek, de az egész koncepció mellett, a legtöbb szobor Zala alkotása. Mindenesetre Zalát jelentik azok a bronzok, amelyek a mű legjobb részei: a vágató római harci kocsi, a béke kocsija, a tudomány és művészet, a mezőgazdaság és ipar allegórikus alakjai, Gábor arkangyal s Árpáddal az élén a vezérek lovascsoportja. Ezekon a bronzokon jellemzően csillannak meg, maradéktalanul érvényesülnek Zala

szobrászművészi erényei. Különösen szembeötlő az az anatómiai és állatlélektani ismeret, amelyet Zala itt a ló megmintázásában mutat, az a plasztikai szépség, amely a vezérek csoportjának más-más tartású lovain, a harci kocsi vadul száguldó s a béke kocsijának nyugodtabb, méltóságteljes mozgású paripáin előmlik.

Zala György pályája egyenes vonalban, zökkenők nélkül, biztosan és simán, a megújuló művészi sikerek jegyében, közönség-tetszéstől és hivatalos elismerésektől kísérve haladt előre. Huszonkilencéves korában már megkapja az állami nagy aranyérmeket, amelyet a Corvin-láncig a kitüntetések egész sora követ. Első monumentális természetű munkája a Huszár Adolf által abbahagyott aradi Szabadságharc-emlék befejezése, amelyre a fiatal Zala oly erővel üti egyéni bélyegét, hogy a befejezés voltaképp újraalkotás. A kulmináló pontot jelentő ezredévi emlékmű mellett, ilyirányú munkásságát képviseli a budai honvédszobor, a két Andrássy-lovasszobor (az egyik Hidapátiban), Erzsébet királyné szobra, a háború után a budapesti tudományegyetem és Nagykőrös hősi halottainak emléke, a Nemzeti megújulás szobra Szegeden s az Orbán Antallal együtt készített, három éve leplezett Tiszaszobor (ezt a «kései művet» csak a krónikás hűség, adatközlés kedvéért említjük). Zalát intím szobrászi feladatok is foglalkoztatták. Számos kiváló, jellemző erejű arcképszobrot (Jókai, Blaha Lujza, Gyenes László), bensőséges hangulatú síremlékeket mintázott. A Csukássy-síremlék földön elomló nőalakja a tehetségét őrző legkülönb művek egyike.

A magyar szobrászatban, már a háborút megelőzően, új törekvésű, párizsi s részben brüsszeli tanulmányok alapján izmosodott tehetségek tűntek elő. A megváltozott levegőjárásban Zala változatlanul kitartott elvei, régi szobrászHITE mellett. Konzervatív magatartását a kritika azonban nemcsak azért ítélte tiszteletreméltónak, mert őszinte volt, hanem, mert a ragaszkodás mögött egyszersmind magas kvalitásokat talált. Művészt, aki ma már távoli, az idő filmszalagján letűnt korszak talajában gyökeredzett, annak ízlését, érzelmi világát fejezte ki, de legjobb munkáiban oly módon, hogy azok stílusuk jegyei mellett egyben továbbélő és marandó érték hordozói.

Dömötör István.

ERNST PENZOLDT, A HUMANISTA.

A háború élménye elpusztíthatatlan, mint a legtöbb egzisztenciális megrendülés. A lelkiállapotnak állandó feszültsége élet és halál közt, az élet sűrítettsége nyomon kísér később is, akár az étellel — megismertető, sebeket — adott gyerekkor. Néhány évvel a háború után a német irodalom is egymásután hozta a háború élményét feldolgozó regényeket, de az élmény jó-rossz lerögzítésénél vagy szépirodalmi feloldásánál többet nem nyújtott. Regények sora után is hatalmas élmény-massza maradt csak a háború, költői értelmezésével senki sem próbálkozott. Hans Carossa volt az első, aki magas világnézeti szintről kereste az élményekben a morális tanulságot, a magasabb humanista keresztény rezümét és eljutott egy előkelő világnézeti formuláig: az élet teljességét a testi veszedelmek sárkány-torkából is ki kell és ki lehet rabolni. Carossa megmaradt végig az első személyű naplójegyzet kereteiben, sajátos műfajában, Ernst Penzoldt, aki Carossa etikus nyomain, magasan humanista hanglejtésével nyúlt másodiknak a háború mélyebb értelmezéséhez, eleinte szigorúan tartotta magát a regény műfaji kereteihez.

Ernst Penzoldt velejében humorista, aki az életet csufondárosan nézi, mert mindenestül megpróbálta bajait-javait. Szobrásznak készült, verseket írt s mint az erlangeni egyetemi tanár fia, benne élt a kultúra választékos levegőjében. Közepes, elvonult életszemléletű versek ezek, a később-írtak se jelentősebbek, a költő Zweig és Carossa hideg modorában, klasszikus nyugalommal és magatartással. A háború nagy szakadást jelent életében: a szobrászt elnyomják benne a tornyosuló élmények, az író ellenben felszínre segítik. Egyideig nem nyúl a formáló-fához és a tollhoz sem, s amikor végre megint dolgozni kezd, már prózát ír, novellát és regényeket. Mesterei vannak a prózában, Eichendorff például és a romantikus német novellisták, akikben elsőnek jelentkezett a modern próza forma- és témaromboló szabadságharca: az irreálitás, a tudat alatt rejtőző én felé való fordulás. Ami bennük mese volt elsősorban és önkénytelen, Penzoldtnál — nyilván angol hatásra is — már ürügy az iróniára és korlátlan lehetőség a játékra. Carossát a vallás humanista állásfoglalása felé vezette a háború, Penzoldt az antik derű és az esztétikum világnézeti közömbössége és emelkedettsége felé.

A háború elsődleges, témában és hangulatban irányító élménye még sokban közös a huszas évek végén divatozó front-regények nyers élményanyagával, kulisszáival első regényében. Egy háborúban mindkét lábát elvesztett «törpe» históriája ez — innen a címe is: «*Der Zwerg*» — aki a magasból lekerül a földre, az egészségesegek és épek életéből és problémáiból a nyomorékok közé. Kesernyész, résztvevő derű, a háború megrázó eseményeinek inkább visszaadása mint kommentálása: ennyi ez a könyv. A valótlansággal való kacérkodás, a kötetlenebb regényforma felé való tapogatózás, az író nyilvánvaló részvétele művének alkotásában, az alkotó személytelenségének feloldása: Ernst Penzoldt első regényének ezek a homályosabban jelentkező, de észrevehető írói tulajdonságai második regényében fokozódnak. Iróniája is erősebb lesz, a belső írói problémák is sűrűsödnek, a téma pszichológiai föl-

vetésében már erős lépést tesz a nyugateurópai regény újdonságai, a játék és a valóság fölé való emelkedés felé. A tizenharmadik század közepén játszódik a *«Der arme Chatterton»*, s hőse az újabb angol irodalom egyik különös alakja, a csodagyerek Chatterton, aki Rowley néven, mint középkori szerzetes írta verseit. Babits irodalomtörténete ír érdekesen magyarul erről a zseniális «hamisítóról», akinek én-hasadása a legérdekesebb pszichológiai és irodalomtörténeti problémák egyike. Chatterton nagyszerű ürügy a valóságúságában is valószínűtlen írói játéokra. A kicsit literátor mesterkedés, amely szívesen avat be az alkotás műhelytitkaiba, az anyagnak szinte négy szemközti megmunkálása, a műből néha még dilettáns kedvességgel kipillantó író önmagát-mutató jelenléte, általában a «docti sumus» jelszóval az elvontság, a realitáson-túlihoz való közeledés kitűnő helyet adott Penzoldtnak társai között, még a weimari Németország éveiben is. És Penzoldt illeti is a Thomas Mann szellemi vezérlete alatt álló temperált légkörű német irodalmi életbe: minden lokális íz hiányzik belőle, a szellemnek elsősorban egyetemes és csak aztán német megnyilatkozásait kutatja, humanizmusa tartózkodó, politikától mentes, legjobb iskoláról tanuskodó és ebben a könyvében is mutatja már későbbi problémáját, — a szép, a maga istenségéért való szép kultuszát. Viharos díszletek a «törpe» históriája körül, egy veszekedett világ égzengése, — pontos angol levegő, hibatlan irodalomtörténeti kellékek a szegény Chatterton történetében: és mégis az irreális, a szegényes és üres ténylek fölé való emelkedés, a lehetetlen és váratlan, az «action gratuite» föltűnése a maradandó, a jellegzetes bennük. A kezdő német regényíró már akkor szorosan illeszkedik az európai irodalom kötelező literátor-hangulatába, a kezdő német regényíró már akkor szemelláthatóan írástudó.

A bujkáló derű, amely kesernyességgel vegyes, a kacsintó literátor hajlandóság, a formával nem törődő merészség: következő, osztályozhatatlan könyvében, — amely elég fejtörést okozhatott az osztályozni szerető német kritikának — csak erősödött és mindjárt szinte végletes lett. Furcsa história ez a *«Die Powenzbande»* egy kisvárosi garaboncás társaságról, apáról és fél-tucatnyi gyerekeről, akik válogatott csínyekkel, kópéságokkal, a családi összetartás háborúban-békében egyformán heves vitalitásával fordítják maguk ellen a társadalmat és csiholják ki a semmiből a családi házat, az öreg Powenz álmát, a gyerekek köteleességét. Nevettető kalandok sorozata ez a könyv, — mintha a Max und Moritz tréfacsínálója örködné a kalandok fölött — és már bevallottan nem regény, hanem egy kis kokettériával: *«Zoologie einer Familie, gemeinverständlich vorgestellt»*. Penzoldt literátor ingyenkedése, — a nevetetés érdekében elsősorban — előtérbe lép, bájos és irónikus nagyképűséggé tesz. Magára veszi a német tudományt-népszerűsítő írók modorosságait, tucatnyi előszóval, utószóval, forrásmunkák jegyzékével, lábjegyzetekkel és regiszterrel és így mondja el a tanulságosnak beállított rosszmájú szatírát. Kifordítja a Powenzek garázdálkodásának örvén a polgári társadalmat, könyve — és hősei — a betokosodott előítéletek, morálok ellenében a lehetetlen, a váratlan, az érzeléken-kívül-eső apológiája és akár Garnett «állat-regényei», az egész egyetlen hatalmas action gratuite. A Powenzek csínyjeivel még egy halavány, idilli novellában is megismertet. Az *«Etienne und Luise»*, ez a kisebb elbeszélés, amely olyan karcosan keveri az érzelmességet a nyakatekert humorral, a háborús ellenségeskedés paródiája, az érzelkekben és értelemben jelenlevő békevág — ezzel később legfontosabb regényében foglal-kozik — hirdetése.

Mindazt, ami eddig kísérlet vagy képességeivel való játék volt, teljesebben, vakmerőbben mutatja a német uralomváltás utáni első műve, a *«Kleiner Erdenwurm»*. A történet akár Dickensé lehetne, — persziflázásban. Egy szegény-gazdag kislány árván marad, megkezdí kalandos gyerekeit, amely csupa szökés, csupa játékos lázongás, — ez a kisgyerek az örök-szökévény germán vándorok paródiája lehetne. Szökései körül dickensi környezetek: egy aggok menhelye, egy bogaras könyvkereskedő otthon és üzlet, gótikus városok és tájak. A kislány él és szöki, élményt élményre halmoz, de csak kettő marad meg benne erősebben, egyéniségébe kapaszkodva, Penzoldt legbensőbb lírája: az antik szépség humanista ideálja és a végső emberi kérdésekig rántó háború. A kislány él és valószínűleg nő is, — Penzoldt azonban nem törődik az idővel, mellékesre fogja és ellenőrizhetetlen technikával, halványan emlékezve csak a woolfi és prousti technika időt-mulatató fogásaira, viszi el gyerek-hősét a férfikorig és a háborúból visszatérő kísértetig, aki elindul gyerekkora tájaira. Az idő elmúlt, nem láttuk, akár a valóságban és az idő lassú, észrevehetetlenül érzékeltetett felgöngyöltése Penzoldt írói eszközeinek saját, példaktól független varázslata alatt történt. Német regényíró, aki egy könnyedséget, skrupulus-nélküliséget kívánó formai újítást vállal és mindezt módszerek, elméletek nehézsége nélkül teszi, — ritka jelenség s Penzoldt nyilván az egyetlen ma, aki a németországi német irodalomban utolsó ízéig vállalni tudta — mert képességgel vállalhatta — a nyugati regény újdonságait.

A műfaj és forma határai egyre jobban szétolvadnak, körvonalaik is alig látszanak a *«Der dankbare Patient»* különös, lazán összefüggő darabjaiban. A kötet nem más, mint egy unatkozó beteg, — az író maga — följegyzései, novella-vázlatok, reflexiói, emlékezései, melyek különös élességgel fordulnak a háború felé. Kórház és harctér érthetően asszociálódnak, Penzoldt a mindennapos halálán edződött íróvá és figyelemreméltó, amit a halálról és a szenvedésről és ezek fölött az elpusztíthatatlan életről mond. Szervenadni a háborúban tanult meg és amikor megtanult szenvedni, lassan a szenvedés kíváncsisága, várakozása lett alaphangulata egyéniségének. A tanulás az egyformán végiszervenvedett és végigörvendett élet nagy, boldogító egységéről, amelyre a háború tanította meg, mélyrejtve van itt is, de az utolsó oldalon csendül csak meg a penzoldti hang különös, tréfás-komoly zenéjével. A forma már illuzórikus, meghatározhatatlan, az emlékezések ide-odacsapongók, mese és mondanivaló az asszociációk szabad hullámjátékára van bízva, — az egyetlen összetartó anyag az emlékező személye, akár a Powenzok történetében minden laza csínyüknek a házba torkolló értelme, a kisgyerek történetében a láthatatlanul növekvő idő. Az író magatartása egyre passzívabb, egyre elvontabb lesz s talán nemcsak belső érés eredménye, hogy visszavonul a kortól, amelyben él s amely valószínűleg mást kívánna tőle, mint azt, hogy az elvontság erősödése mellett műveiben elsorvadjon lassan a valóság egyébként is gyenge szála.

Az elsorvadozó valóság éphogy keretet ad az *«Idolino»*-ban az elvont mondanivaló illusztrálására. Penzoldt itt nem vesz féket magára: a történet bizarr, a jelképek mélyre ásottak, a mondanivaló szinte szímfónikus összefoglalása mindannak, amit előző könyvei bátortalanabban, kevésbé végig gondoltan mondtak. A történet fantasztikus fordulatai már nehezen követhetők, a kompozíció széthullik, a meseszálak önkényesen kapcsolódnak a történetbe és önkényesen hálnak is el: a könyv — Penzoldt elbeszélésnek

nevezi — az uralomváltáskor német földön maradt irodalomnak legmerészebb és legjelentősebb kísérlete. Idolino — a híres szoborról nevezik így barátai Hans Vetterlét — egy korán öngyilkossá lett fiatalember, aki személyében képviseli a szépség teljességét. Idolinóban a szépség földöntúli adomány, valami ami elviselhetetlen és megzavaró, mint minden tökéletesség. Szépségének terhét, testi és esztétikai tökéletességének javíthatatlan befejezettségét nem tudja elviselni, — szépsége megöli, sötét hagyományt teljesítve be. Szépsége rajongó táborát növesztett körülötte, köztük egy hőbortos, nagydarab szobrászt, aki benne találja meg minden művészi alkotás teljét, az elérhetetlent, amikor már holtan, a hullaházban, ahol halotti maszkot készíttetnek róla, megismeri. Nem tud belenyugodni a tökéletesség, a megtestesült szépség pusztulásába, legalább felkutatott életében magáénak akarja tudni Idolinót. Nyomozni kezd élete után, rá is akad, de ez az élet nemcsak Hans Vetterléé, Idolinóé, hanem csak harmadik szakasza egy rejtélyes eredetű életnek. A faluban, ahol a fiatalember apja született, legenda járta egy angyalról, aki az öreg Vetterle egyik ösét kísérte a magasban, a többiek számára láthatatlanul. Egyszer valaki lenyilazta a láthatatlan angyalt, aki holtan, most már mindenki szemével láthatóan bukkott le a földre. Az angyal, — a szépség és békeség, — üvegkoporsóban a templomban fekszik azontúl. Ekkoriban születik meg az öreg Vetterle, Idolino apja, aki csodákat lát, jóstehetsége van, akit angyal véd épúgy, mint azt a régi fiút, s tehetsége arra szólítja, hogy a tiszta békét hirdesse az embereknek. Vállalkozása azonban nem sikerül s elveszti egyik rajongó hívét, egy fiút, akit egy csetepatéban úgy találnak szíven, mint az angyalt. Az öreg Vetterle nem viseli el a kudarcot, elvándorol a faluból és fia már a városban születik meg. Idolino az angyalnak és a szívenlőtt rajongó hívó fiúnak, — aki tisztábban viselte szívében a béke eszményét, mint az öreg Vetterle — hasonmása, a megtestesült szépség, minden, ami hasonmásaiban csak részben volt meg, benne megvan testben-lélekben teljesen. S épp ezt nem tudja elviselni, szívenlővi magát. A seb, amely a szívet ölte meg egy és ugyanaz az angyalban, a rajongó fiúban és Idolinóban. A béke és szépség meghal benne, ahogy meghalt bennük is, ezen a béke nélküli és szépség nélküli földön. A történet, — amely maga is nehezen kibogozható, — ennyi: az írói játék netovábbja, a halmozódó action gratuite. Fordulataiban Ernst Penzoldt egész írói és emberi magatartása benne van. Mély bölcsessége, amelyet a háború mélyített ki, — a tragikus történeten végigvonuló szabad szemmel is látható iróniája, — a megmunkálás klasszikus tisztasága és nyugalma — s a szépségnek, a tökéletességnek, az egészen áthullámzó sajátos melankóliája — óhatatlanul a «Tod in Venedig» írójának akcentusára emlékeztet. Nincs is senki a német irodalom Németországban élő utánpótlásában, aki a fiatalok közül egyszer Thomas Mann helyét több joggal betölthetné.

Thurzó Gábor.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.

TORMAY CECILE

legújabb könyve:

VIRÁGOK VÁROSA SZIRÉNEK HAZÁJA

Ez a mű új oldalról mutatja be szerzőjét. Távoli tájak és idegen emberek, letűnt korok és drámai életsorsok titkait tárják fel e különös könyv lapjai, melyeknek zengő sorait *Jaschik Álmos* 19 kis grafikai remekének vonalmuzsikája kíséri. A költői magasságokig emelkedő szellemi útirajz 180 oldalon, nemes, olaszos stílusú kartonkötésben

2 pengő

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-UTCA 28.

A LEGÚJABB RENDSZERŰ SZEDŐGÉPEKKEL FELSZERELT
GRAFIKAI INTÉZET * KÖNYVKÖTÉSZEK
BETŰÖNTŐDE * GALVANOPLASZTIKA
ÉS TÖMÖNTŐDE

RENDELÉSRE KÉSZIT:

KÖNYVEKET

FOLYÓIRATOKAT

ILLUSZTRÁLT KIADVÁNYOKAT, VALAMINT

A KERESKEDELEM MINDEN ÁGÁHOZ

SZÜKSÉGES NYOMTATVÁNYOKAT

IZLÉSES KIÁLLÍTÁSBAN
MÉLTÁNYOS ÁRAKON

TORMAY CECILE

Utolsó hatalmas művéből

AZ ÓSI KÜLDÖTT

című páratlan szépségű történelmi
regénytrilógia első részében megjelent két kötet

Első kötet:

A C ALLÓKÖZI T T Y Ú

Második kötet:

A T U L S Ó P A R T O N

Az új magyar szépirodalom egyedül
álló remeke.

Kapható minden könyvesboltban.